

કોઈ પણ પ્રકારનું મુદ્રણકામ  
સસ્તું  
સુંદર  
સત્વર  
સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલય  
કરશે.

તે

સક્રિત, શ્રદ્ધા, નિશ્ચય, શાંતિ, અને કર્તાવ્યની મૂર્તિ કે  
જેની ચાળીસ રોજની અખંડ તપશ્ચર્યાથી ઇચ્છાંકના  
સિંહાસન ડોહ્યાં અને જગતનાં હૃદય-માંદરો  
ગભીર થંટારવથી ગરજી ઉઠ્યાં, તે  
ધર્મવીર મેકુસ્વીનીના પુણ્યા-

અ પુસ્તક લખનામાં નીચે લખ્યાં પુસ્તકોની મદદ લેવા  
આવી છે.

Sein Fein—P. S. O'Hegarty.

Ireland in Rebellion—S. Briolly.

Ireland since Parnell—D. D. Sheear.

Ireland a Nation—Robert Lynd.

Ireland arisen—Sir W. Watson.

Inner & outer Ireland—A. E.

Life of De Valera—David Dwane "

English atrocities in Ireland—Katherine

પૃથ્વીના ૫૩ ઉપર એકજ એવો સુલક છે કે જે આજે  
 સાતસો સાતસો વર્ષના અખંડ અને અવિરત પરિશ્રમ પછી પણ  
 અથાક ઉભો છે, પોતાની સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવા માથા વગરનાં-  
 ધડ ઝુટે તેમ જાસ ઝુઝી રહ્યો છે. અને દુનિયાની સપાટી  
 ઉપર એક જ દેશ એવો છે કે જે સાતસો સાતસો વર્ષના એક  
 પ્રજાનાં ખલિદાનો, તેની તપશ્ચર્યા, તેના વીર્ય અને શૌર્ય  
 સામે, અચળ, અસ્પૃશ્ય ઉભો છે. શામ, દામ, ઢંડ અને  
 લેદથી પોતાનું વર્ચસ્વ તે સાચવી રહ્યો છે. તે કશાને ગણ-  
 કારતો નથી. તેને એકજ ધ્યાન છે. તે પોતાના સ્વાર્થને વળગી  
 રહ્યો છે. એ દુઃખી, તપસ્વી દેશ તે આયર્લેન્ડ, પાનેલ્સનું  
 આયર્લેન્ડ, રેડમ-ડનું આયર્લેન્ડ, ગ્રીફીથનું અને કોલીન્સનું  
 આયર્લેન્ડ, ડીવેલેરા અને કૉસગ્રેવનું આયર્લેન્ડ, તે અભિમાન  
 અને સ્વાર્થચક્રચુર દેશ તે ઇંગ્લેન્ડ; ગ્લેડસ્ટનનો, એસ્કવીથ  
 નો અને લોઇડ જ્યોર્જનો પિતૃપ્રદેશ. એ તપશ્ચર્યા અને  
 એ તપોભંગ, એ વેદી અને એ ખલિદાન એ બધુંય આજની  
 દુનિયા નિરખી રહી છે- વિચારી રહી છે. એના આકાશે હજી  
 શાંતિ નથી. એ વ્યોમમાં શાંતિનું ધનુષ્ય હજી ખેંચાયું નથી.  
 એ દુઃખલરી અને રસલરી, એ દર્દમય અને શૌર્યલરી કથા  
 ગુજરાત અને ગુજરાતીઓને ચરણે ધરવાનો અમારો મનોરથ  
 આજે પરિપૂર્ણ થાય છે.

અહોહો, શા શા ભંડાર-બોધપાઠ તેમાં ભર્યા છે? માતૃભાષાનું માહાત્મ્ય, આત્મસંગઠનની અદ્ભુતતા, સિદ્ધાંતને સારે શિર સમર્પણ, સ્વાધીનતા અર્થે સર્વાર્પણ, શી શી કથાઓ તે ઇતિહાસ કહી રહ્યો છે ?

પાર્નાલ અને રેડમન્ડો પણ ધયા. ગ્રીકીય અને મેક્સીની જેવા શ્રદ્ધાળુ ભકતો પણ ઉપજ્યા અને આજે ડી વેલેરા જેવા મરાઠીઆ પણ બુઝી રહ્યા છે.

જો બધા ઇતિહાસની એક કળ છે. સિદ્ધાંતની પાછળ, અર્થની પાછળ ગાંડપણ છે. દુનિયાનાં સગાંજાલાં, દુન્યવિ વૈભવ વિલાસો, કે અંગત સુખ સગવડો, કશાના તરફ સહજ નજર પણ કર્યા સિવાય બસ, સીધા, સપાટ સાફ માર્ગે આચલે'કે ચાલી બતાવ્યું. તેનું નિશાન સ્વાધીનતા હતું. એ એકજ તરફ લક્ષ રાખીને તેણે દોડ્યા કર્યું; તેણે ન જાયું, નીચે ન જાયું આગળ પાછળ, કે ન જાયું આગ્રુઆગ્રુ; તને તો એકજ વાત લક્ષમાં હતી, તે તેની સ્વાધીનતા. એ એક પદાર્થ સિવાય કશો પદાર્થ તેની દ્રષ્ટિએ જ ન આવ્યો. તે લડી ખુટયું-મરી ખુટયું અને અત્યારે તે છેવટને મજલે ઉભું છે.

આચલે'કેનો ઇતિહાસ એ નિઃસ્વાર્થ ક્રમચોગનો ઇતિહાસ છે. એ નિર્દય સિદ્ધાંતભક્તિનો ઇતિહાસ છે. એ બલિદાનનો ઇતિહાસ છે. તપશ્ચર્યાનો ઇતિહાસ છે. વાંચનારને વાંચવાની કિંમત અનેકગણી વાળી આપનાર ઇતિહાસ છે.

પણ ત્યારે અમે આમ કહીએ છીએ ત્યારે અંતર્લેડની સર્વપ્રવૃત્તિ સાથે અમે સહમત છીએ એમ નથી. આયલેડના લડ-વીર ડી. વેલેરાની છેવટની પ્રવૃત્તિ, ફ્રી સ્ટેટ સામેના તેનો બળવો, બહુમતી સામે તેણે ચલાવેલી ખુનરેણ સાથે અમે સહમત નથી.

વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થતા વૃત્તાંતો અનુસાર જો, સામાન્ય શહેરીઓના, વિરૂદ્ધ મતધારી સભાસદોના, જન માલ બાળી દેવાનું જીવન તેણે સ્વીકાર્યું હોય, તો તો, એ ઉત્સાહનો અતિરેક છે, તે ત્યાજ્ય છે-વજ્ય છે.

અમે એવા અહિંસાવાદી નથી કે આયલેડ અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચેની પરિસ્થિતિ જેવા સંજોગોમાં પણ, અહિંસાવાદમાં જ માનવાનો ફાલ કરીએ. પણ અમે એમ કહીએ છીએ કે થ્રીફીથ કે કોલીન્સના દેશાભિમાનને, તેમના જીંદગીભરના બલિદાનો પછી, માત્ર તેમની સાથેના મતભેદને કારણે જ તિરસ્કારી કાઢવા, તેમના જન-માલને હુણી નાખવા દોડવું એમાં નિર્ઘંટતાની પરિસીમા છે, ગાંડપણની અવધિ છે.

એમાં જે વાત છે. એક તો એ કે એમાં મતસહિષ્ણુતાનો અતિ અભાવ છે; બીજું બહુમતવાદ ઉપર આક્રમ આધાત છે. જો બધા જ અલ્પમતવાદીઓ, બહુમતવાદીઓ ઉપર આમ આક્રમણ કર્યા કરે તો હુનિયાનું તંત્ર કઈ રીતે ચલાવવું એ સમજાતું નથી અને દિલમાં દેશાભિમાનની આગ એકસરખા જોડાથી સળગતી હોવા છતાં પણ તેની સાથેના વિચા-

રોલેદને કારણે તેને દુશ્મન માની લેવામાં આવે તો માણસને સ્વતંત્ર વિચાર પ્રદર્શિત કરવાનો કશો અવકાશ રહેતો નથી. અને તેમાં પણ દેશના સામાન્ય શહેરીઓ ઉપર અત્યાચાર કરવા એમાં તો કુસ્તાની હદ હોય છે. ડી. વેલેરાને એ બહુ-મતવાદ નાપસંદ હોય તો તે બહુમતવાદને પોતાના તરફ ખેંચી લેવા તેણે ચળવળ કરવી જોઈતી હતી. પોતાના જ બાંધવો સામે હુમેશાં Constitutional ધોરણસર લડાઈ હોય; મિત્ર અને દુશ્મન બન્નેને એક જ કક્ષામાં મૂકી નથી શકાતા. એટલે અમે માનીએ છીએ કે ડી વેલેરાની છેલ્લી પ્રવૃત્તિ નિંદ્ય છે; તેમાં એટલું પાપ લયું છે કે તેનો સિદ્ધાંત સાચો હોવા છતાં, તેણે અને તેના પક્ષે આદરેલા પાપને બળે એનો મછવો દુખશે. બાપુજી જેમ કહેતા હતા કે જ્યારે તેનું ધાયું નહીં થાય ત્યારે પોતે હિમાલય જઈ બેસશે. તેમ ડી. વેલેરાએ પણ એકાંત-વાસ શોધવો જોઈતો હતો, પણ આ નિર્ણય અને નિષ્કારણ સંહારથી પોતાના હાથ ખરડવા નહોતા ઘટતા.

બાકી તો શું કહેવાનું હોય ? પુસ્તક વાંચી જવાની સર્વને લલામણ છે.

સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય  
તા. ૧૬-૪-૨૩

મકાશક.

## અનુક્રમણિકા



પ્રકરણ ૧ઠ્ઠું:	એ અવિનાશી દેશ ....	....	૧
,, ૨ઠ્ઠું:	કાયદેસરની લડતનાં ક્ષણ ....	....	૧૩
,, ૩ઠ્ઠું:	સીનફીન (સ્વરાજ્ય) મંડળ ....	....	૨૪
,, ૪ઠ્ઠું:	લોહીનાં છાંટણા ....	....	૩૧
,, ૫ઠ્ઠું:	વિદિનાં કહેણ ....	....	૫૬
,, ૬ઠ્ઠું:	મળસત્તાકની સ્થાપના ....	....	૬૫
,, ૭ઠ્ઠું:	મળસત્તાકનો સમ્યવહીવટ ....	....	૮૭
,, ૮ઠ્ઠું:	અત્યાચારની કથની ....	....	૧૦૩
,, ૯ઠ્ઠું:	વિજયને માર્ગે ....	....	૧૪૭



ઠેર દેવાલયો ને સાધુજનોના મઠો બંધાતા રહ્યા. રસ્તાઓ, અને પુલો બંધાયા. દરીયાપારથી નવી નવી કિતાબો લેવા પાંડિતો પહોંચી ગયા, અને કવિઓએ વીર વીરાંગનાઓની અમર કવિતાઓ છેડી.

આઠ આઠ શતકો થયાં એ ન્હાના ટાપુના વિદ્યાલયોમાં ખેસીને યુરોપના પાંડિતો તેમજ પાદરીઓ વિદ્યા લેતા, ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સના રાજકુમારો કવિતા અને ધર્મશાસ્ત્ર શીખતા, ઉંચી કુળવણી લેવા છેક રોમથી અને મિસર દેશથી પણ પાંડિતો આવતા. આયરલાંડના પાદરીઓ યુરોપની અંદર ઠેર ઠેર નિશાળો અને મઠો ખોલવા જતા. અને આખા યુરોપની અંદર એક કાળ એવો હતો કે, યુરોપમાં કોઇને ગ્રીક ભાષા ખોલતો જુઓ તો તે અવશ્ય આયરીશ હશે, અગર આયરીશની પાસે લણેલો હશે. આયરલાંડના વિગ્યો તો ધર્મના અને વિદ્યાના હતા, તલવારના નહિ. એના શૌર્યના સ્મરણ સ્થલો કોઇ યુદ્ધક્ષેત્રમાં નથી ખડા થયા, પણ લક્ષોલ, સેન્ટગોલ, બોલીઓ, આયોના, લીંડીસ્ફર્ન અને માન્સખરીના મહા પ્રતાપી મઠોની અંદર. રોમન મહારાજ્યની સંસ્કૃતિને ન સ્વીકારનાર સ્વાભિમાની એ આયરલાંડ અરધી દુનિયાને પોતાને દ્વારે ખોલાવી રહ્યું હતું.

ત્યારે શું પંદરમા સોળમા અને સત્તરમાં સૈકાની અંદર આયરલાંડ પેલી ઇંગ્લાંડની રાણી મેરી, એલીઝાબેથ અગર ઘાતકી કોમવેલના લોખંડી પગ તળે ચગદાઇ ગયું? મહારાણી મેરીના રાજ્યમાં આયરલાંડની બમરો ખોટાં નાણાંથી ઉભરાણી, એની જમીન ઉપરથી એની માલીકી રદ થઇ, એના સ્વદેશી પોષાક પહેરવેશનો પ્રતિબંધ થયો, એની મીઠી સંગીતમયી ભાષાને

ભૂંસી નાખવાના કાયદા થયા. ઇલીઝાબેથની સેનાઓ શ્રીઓને અને બચ્ચાંને સંહારતી ગઈ, રે ! માતાના સ્તન ઉપર ધાવતાં સુકોમળ બાળકોને ઉખેડી ઉખેડીને મારવામાં આવ્યાં, અને એ દેશના મોટા મોટા ઠાકોરાને ઝેર દેવા મારાઓ ગોડવવામાં આવ્યા. પછી પેલા ઇંગ્લાંડની પ્રજાના પૂજનીય, પ્રજાસત્તાકના સ્થાપક, ને જાલીમ રાજાનાં ઠાકાં ઉડાવનાર મુક્તિદાતા કોમવેલે આયરલાંડ ઉપર તો અત્યાચારો કરવામાં કંઈ ચે બાંકી ન રાખી. થડે કહેલે એણે વહાણો ભરી ભરીને ગુલામોને અમેરીકામાં વેચ્યા. ત્રીજા ભાગની વસ્તીને આ રીતે તણવારે, દુશ્કાળે અને દાણુ રાગે ભરખી લીધી. શું આ ત્રણસો વરસની ખુનામરકીએ આયરલાંડના જોખીયામાંથી એનો ભુગ ભુગનો જૂનો જવલંત પ્રાણુ ખુંચવી લીધો ?

ના, ના. ઇતિહાસ અદૃહાસ કરીને ઠાકું ધુણાવે છે, ના પાડે છે. એ ત્રણસો વરસો દરમ્યાન પણ આયરલાંડની પ્રજાએ તો સામી છાતીએ ચાલીને જ ઝખ્મો ઝીલ્યા છે. ૧૬૪૧ નાં ઠાકોર એનેલનાં સંભારણાં હજીએ નથી ભૂલાયાં. એણે હાકલ કરી ત્યાં દેશ હાજર થયો, પોતાના સૈન્યને એણે શાં શાં વેણુ કહ્યાં ? એણે રણમેદાનમાં અવાજ કર્યો કે “ ભુવાનો, પ્રભુને નામે, તમારા પુરાતન દેશને નામે આજ રણમાં ધસો-લોહીની તરંગને વાસ્તે નહિ ! ” ૧૬૪૬માં એનો પ્રચંડ વિજય થયો, બીજે વરસે એ માંદગીને બિછાને મર્યો-એની જીભને ટેરવે એકજ વાત, “ આયરલાંડ, રહાડું સ્વતંત્ર આયરલાંડ. ” આવી આવી લડાઈઓ લડાણી, લોહી રેડાયાં, વસ્તી ઘટી, તથાપિ યુરોપને બંદરે બંદરે આયરીશ સોદાગરોનાં વહાણુ પહોંચતાં, પોતાની જમીન હારી બેઠેલા ઠાકોરો બહારવટે ચડીને મરના, અને કુંજેમાં કે સાગરને કિનારે બેસીને કવિઓ ને

આરણ્યો વીરસલરી કથાઓ કવિનાઓ જોડતા. દેશનિકાલ થયેલા હુમરો તરણો યુરોપી રાજ્યોની સેનામાં રહી ઇંગ્લાંડની સામે યુદ્ધ ખેલતા. ત્રણસો વરસો મુઘી એ પ્રજાની નસેનસ ઇંગ્લાંડનાં ભાલાંથી વીંધાણી, પણ એમાંથી તો સદા તાગને તાગ શોણિતની શેઠો છૂટતી ગઈ. આયરલેંડને ગળેથી એકેય ગીત ઓણું ન થયું, કે ન તો એના અંગમાંથી કોણીનું ટીપું ઓણું થયું. સદાય નવ પદ્ધતિ, ને નિત્ય નિત્ય નવરૂપધારિણી એ પ્રજાનો પ્રાણ આગના લડકાની વચ્ચે આળાદ રહ્યો. કારણ કે એનો ભૂતકાળ એ ન ભૂલી, એનું આત્મભાન ન વિસરાયું.

ત્યારે શું એ પ્રજા અદારમી સદીમાં નીચે પડી ? ઇંગ્લાંડની સરકારના પરવાના વિના એનો એકેય આધુ સંત ન જીવી શકે, એના બનાવેલા ઉનના માલ સામે સંસ્થાનોનાં બારણાં બંધ થાય, બીજા દેશમાં માલ મોકલે તો એના ઉપર અસહ્ય જગાત પડે, આખરે ઉનના માલની નિકાસ સદંતર બંધ થાય, એનાં ઢોર ઢાંખર કે અનાજ ઇંગ્લાંડની અંદર ઢાખલ ન થઈ શકે, એનો તમામ વેપાર વિલાયતનાં બંદરો મારફત જ થવાના કાયદા નીકળે, એ કાયદો ઉદ્યોગ આદરે ત્યાં તો કાયની નિકાસનો જ પ્રતિબંધ થાય, એનાં મુલાયમ રેશમ ઇંગ્લાંડમાં મોકલી ન શકાય ! એનો એકેએક હુત્તર જન્મવાની સાથે જ અંધાર ગયો, અને એના કિનારા પરનાં બંદરો સુનકાર વેરાન સમાં બનીને એની પડતીની અખોલ સાક્ષી પૂરતાં ઉભાં. એનાં વેપાર વાણિજ્ય ખોવાયાં, એટલે પ્રજા પોતાની જનેતા જમીનની માલિકી લેવા દોડી, ત્યાં પણ એનું નિકંદન ચાલ્યું. જમીનદારોએ પ્રજા પાસેથી ભાડાં ચુસ્ત્યાં, પ્રજા ભૂજે મરતી થઈ. ત્યારે શું આ ૧૮ માં સદીના

ભૂખમરાએ આયરલાંડને જેર કરી નાંખેલું? ખાલી હોજરી શું પ્રમત્તા હોવાને ધનકતું અટકાવી શકે છે? આખરે શું પેટ ભરીને જ છુલી શકાય છે?

ઇતિહાસ તો હજી એ હાંસી કરીને કહે છે કે, " ના, ના. આયરલાંડનો આત્મા તો એ ભૂખમરાને સમયે પણ એવો ને એવો સળગી હતો. કાયદો ડોળા ફાટીને ઉઠ્યો હતો ત્યારે પણ આયરલેન્ડના પુરોહિતો પારીસમાં અભ્યાસ કરી કરીને પોતાના પ્રમત્તને કોઈ શુદ્ધ ગઢવરોમાં, કે અરણ્યો અટવીઓમાં ઉપદેશ દેતા હતા, સરકારી પ્રતિબંધની સામે હસીને પાદ-રીઓ શરણાઈ વગાડનારાનો વેશ ધરી સંગીતદ્વારા ગામડે ગામડે બાઈબલ સંભળાવતા, લોકોનાં હૈયાં ધર્મભાવનાથી ભીંજીએલાં જ રહેતાં. અને ભાષાને ચઢી નાખવાના ઉઘાડા કાયદા તો શરમાતા ઉભા રહ્યા, જ્યારે છેક અમેરીકાની અંદર પણ શુદ્ધ, મુંઢર આયરીશ જખાન વિસ્તરી ચુકી, દેશનાં એ ઉજ્જડ ખંડેરોની વચ્ચે પણ ગાયકોના, ને શાયરોના અવનવા કાવ્ય-સ્વરો છૂટવા લાગ્યા, અંગ્રેજ સરકારની આજુ ઓળંગીને ગામડે ગામડે સેંકડો દેશી નિશાળો ચાલવા લાગી, પોતાની દેશી પાર્લામેન્ટના દુરાચારો એને ન સ્પર્શી શક્યા. ત્યાં પણ એ ના-મગૂત પ્રમત્તે અવાજ ઉડાવ્યો. એક બાબત એ પ્રમત્ત કવિતા ગાતી રહી, રણગીતો ને વીર કથાઓ જોડતી રહી, શાળાઓ ચલાવતી રહી, બાઈબલનો ઘોષ આપતી રહી, બીજી બાબત પોતાનાં વેપાર વાણિજ્યનો વિનાશ કરનારી, ને પોતાના બિઝનેસમાંથી વિલાયતના રાજની રખાયનોનાં પેન્શનો જેથી જનારી વિલાયતી સરકારને એણે મ્હાત કરી. શી રીતે મ્હાત કરી? કાણવાચા કરીને નહિ, દલીલો દઈ દઈને નહિ, પણ

ખંડુ જતાપીને. અમેરીકાવાત્રીઓએ ઇંગ્લાંડની સામે યુદ્ધ માંડેલું અને ફ્રાન્સ અમેરીકાની કુમકે જાતું હતું. ફ્રાન્સ આયરલાંડ ઉપર હલ્લો કરે તેવા ભયથી આયરલાંડે પોતાના દ્વિનારા ઉપર શસ્ત્રધારી સ્વયંસેવકો ખડા કર્યા. એ સ્વયંસેવકોની ફોજ કાયમ જની ગઈ, ગ્રેટામ નામના દેશ-નેતાએ અંગ્રેજ સરકારને એ સેનાનું જોર જતાપીને દગાણુ કર્યું કે “અમારા કાયદા અમારી પોતાની જ પાર્લામેન્ટ ઘડી શકશે, તમે નહિ.” હુથિ-આરની દલીલ અંગ્રેજ સત્તાએ એકદમ સાંભળી, ૧૭૮૨ ની સાલમાં ગ્રેટામે વચન મેળવ્યું કે “અમારી પાર્લામેન્ટ જે કાયદા કરે તેજ અમે પાળીશું. રાજા જયોર્જ અમારી ઉપર રાજ્ય કરશે તે ઇંગ્લાંડના રાજા તરીકે નહિ, આયરલાંડના રાજા તરીકે.” આવી પ્રજાનો પ્રાણ લાંઘણોથી ન જાય. એ તો ઉંડેરા આત્માનાં અવિનાશી જોર છે, આત્મભાનનાં એ ગુપ્ત સામર્થ્ય છે. એને જાણશે ઝકડી શકે નહિ.

અઢારમા સૈકાની આખરમાં ઇંગ્લાંડના પ્રધાનોને સૂઝ પડી કે શું કરવું ! એક કરોડ રૂપિયાની કોયળીઓ છુટી. આયરીશ પાર્લામેન્ટના સડેલા સભામંદોનાં ગજવાં ભરાયાં. આયરલેન્ડની પાર્લામેન્ટ વિલાયતની પાર્લામેન્ટ સાથે ભેગાવી દેવામાં આવી, પ્રજાજનો પોકાર કરતા રહ્યા. પ્રજાનો વિનાશ ચારંભાયો.

અત્યાર સુધી પ્રજાને પોતાના ઘરની સડેલી પાર્લામેન્ટમાં કશેાંયે રસ નહોતો, એને કોઈ પાર્લામેન્ટના દંલી પ્રજા પ્રતિ-નિધિઓના રક્ષણની, કે આશરાની આશા નહોતી, અને એજ કારણે પ્રજા સ્વાવલંબી હતી, સહનશીલ હતી, જગૃત હતી એનું ચિત્ત કોઈ વાદવિવાદના કાવાદાવામાં નહોતું ભૂલું પડ્યું એની નજર હતી પોતાના નિજના જ પિતૃધામ ઉપર, પોતાની

મીઠી ગેલીક માથાના સંરક્ષણ ઉપર, પોતાની સંસ્કૃતિ અને રીતિ નીતિ ઉપર.

હવે એ ચિત્ત ભટકવાં ચાલ્યું. દેશનું ભાવિ ઘડનારા હખ્લીન-માંથી લંડન જઈ ગેડા. આયરલાંડના જીવન મૃત્યુના સવાલો વિલાયતી પક્ષાપટ્ટીનાં કેવળ રમકડાં બની ગયા. પ્રજા પ્રતિનિધિઓએ અંગ્રેજી ભાષા ધારણ કરી, અંગ્રેજી પોશાક, અંગ્રેજી રીતભાત, વાકજીભા, અને લાંચ રૂસ્વતો સ્વીકાર્યા. પ્રજાને અને પ્રતિનિધિઓને છેદું પડી ગયું.

અને પેલા જમીનદારો પણ ચાલ્યા ગયા ત્યાં રાજધાની હતી ત્યાં, લંડનમાં. એણે પોતાના ખેડુતોને રચળતા મૂક્યા. વરસ દિવસે વીઘોટી ઉઘરાવવા ઉપરાંત કશો રસ એ વિલાસીઓને પોતાની જમીનમાં ન રહ્યો.

રાજ્યનું નાણું વિલાયતમાં ઘસડાયું, એટલે એની પાછળ પાછળ ખેંચાયા બધા વેપાર રાજગારો, હુત્તર ઉદ્યોગો, મુડીદારો, વેપારીઓ અને પરિણામે ઉઠર ભરવા અર્થે ન્હાના મોટા સંખ્યાબંધ પ્રજાજનો.

આની અસર આયરલાંડમાં શું થઈ ? અદાલતોની, વેપારીની ને ઓફીસોની ભાષા અંગ્રેજી બની. પ્રજાજનો એ મોહિનીમાં ખેંચાયા, આત્મમાન ભૂલાયું, યશસ્વી ભૂતકાળ સાથેની સ્નેહ-ગાંઠ છૂટી ગઈ. ક્યાં એ ડોલર્સ-કથાઓ ! એ પૂર્વજનોનાં પરાક્રમેની ચારણી બિરદાવતીઓ ! એ મધુરા મધુરા મનોભાવ આલેખતી આયરીશ કલાઓ ! રમત ગમ્મતો ! ઉત્સવો આનંદો ! પંચાવન લાખ આયરીશોના અંતરે અંતરમાં ઉભરાતી એકજ તરેહની એકજ તાલવાળી, એકજ સ્વરભરી, વેદનાની કે સુખની ઉર્મિઓ ! પ્રજા પ્રતિનિધિઓ પોતાની જગ્યાનમાં બેસતાં શરમાય, વર્ત-

માનપત્રોનાં અંગ્રેજ લખાણો માત્ર મુઠીલર શહેરીઓજ વાંચી શકે, નિશાળોમાં ફરજિયાત અંગ્રેજી દાખલ થાય. પ્રજાનાં બાલકો ભણી ભણીને કેવળ વિજ્ઞાનન ઉપરજ નજર માંડે, પોતાનું બંધન એ ભરમાયેલાં બંધ્યાને અકાકું જ લાગે.

કેવો એ દેખાવ થયો ? નાનાં નાનાં ભાઈ જાહેન આંકડા લીટીને ગામડાની વાડીઓમાં ફિલફિલાટ કરતાં રમતાં હોય, અચાનક શહેરની મેદનીમાં જઈ ચડે, ચોમેરની મોહલરી ચુલિ સામે ટાંપી રહે, અને ન માત્રુમ ક્યારે એક બીજાથી છૂટાં પડી જાય, લોકોની લીડમાં ભૂલાં પડી જાય, બનાવટી રમકડાંને નિહાળતી નજર તક્લીન બની જાય, અને પછી ધાકે ત્યારે સાંભરે કે હાયરે ! મારી જાહેન ક્યાં ? મારો ન્હાનો ભાઈ ક્યાં ? આ પ્રચંડ મેદનીમાં ક્યાં શોધું ?

આવુંજ આયરીશ પ્રજાનું બની ગયું. ભાપા ભૂલવાની સાથેજ વિદેશી ભાવો જીવનમાં ભરાયા, પોતાના ગામડીયા બંધુજનની સાથે, રે ! અંગ્રેજી ન જાણનારા પોતાના પુઠ કુટુંબીજનની સાથે એનો મેળ મળતો બંધ થયો.

આખા ૧૯ મા સૈકામાં આયરલાંડની એ હાલત આલુ રહી. પાંચ પાંચ સૈકા સુધી આસેલાં વજનાં શસ્ત્રોથી, દાવાનજથી કે વેપારને હણી રાખનારા જાલીમ કાયદાથી જે સંહાર ન થઈ શક્યો તે સંહાર—અઢારસો વરસની ઐઠ પ્રચંડ પ્રતાપવંતી એક પ્રજાનો સંહાર—એકજ સૈકાનાં આ છૂપાં શસ્ત્રોથી આ સંસ્કૃતિની બનાવટી લેજવણીથી આ ચુપચાપ પગપેસારા ( Peaceful Penetration ) થી થઈ ગયો. કારણ ? કારણ કે અંગ્રેસરોએ તે પોતાના દેશનો ઉદ્ધાર ત્યાં, લંઠનની પાંત્રી-

મેન્ટમાં વફતાના માચડા ઉપરજ માન્યો. એને મન તો રાજકીય સ્વતંત્રતાજ પરમ મુક્તિ સમાને લાગી, એને તો વિદેશી ઢળના હોમરુલનીજ ઘેટણા લાગી. વાદવિવાના દાવપેચમાંજ એને તો પોતાની ઘેણના સમજાણી. એની નજરમાં એકજ ચિત્ર રમ્યા કરતું હતું કે પ્રગકીય ઉદ્ધાર માત્ર પ્રગતંત્રથી થાય. પ્રગતંત્ર એટલે મતઢારોનાં ટોળાંને રૂસ્વત દબ્બ દબ્બને, મોટરો મહેડીકોની મઝા કરાવી કરાવીને, ઢારની પ્યાકીઓ પાઈ પાઈને ચુંટાયેલાં પાખંડી વકીલો ગુડીદારો કે ફટ રાજનીતિજનોનું એક મંડળ-જે પેલા દેશના આંતર ભાગમાં બેઠેલા અગ્રણ્ય એકુંતું કાવે તેવા કાયદાઓ કરીને નિકંદન કાઢે, સમાજની આંતર-ભાવનાને સમજ્યા વિના ગમે તેવા બ્રહ્મ ખરડાઓ પસાર કરે, — માત્ર નામ બદલીને એની એ પ્રાણુધાતક પરદેશી સંસ્થાઓને નબાવે, પ્રગને રસાતાળે મોકલે.

એવાં ઉદાસ વરસો આખરે આ બંદીવાન પ્રગને માથે આવ્યાં. અને પ્રગના અગ્રેસરો ભૂલી ગયા કે કેવળ રાજ્યદારી સ્વતંત્રતા (Political independence) ઉપરાંત પણ પ્રગના જીવનની ઉડેરી સ્વતંત્રતા-આત્માની કે સંસ્કૃતિની સ્વતંત્રતા હોઈ શકે. આખી ગુમ્બેશ વિલાયતી રંગમાં રંગાઈ ગઈ. શુક્લામીનાં ચેડાં વરસો ગયા પછી પેલો મહારથી પારનેલ રાજ્યદારી મેદાન પર આવ્યો. એણે એ દંભી બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટની ઇજ્જત તોડી. એણે દાલાવાલા કે દાવપેચને બાતુએ મૂકી સામી છાતીએ ખુલા શબ્દોમાં યુદ્ધ માંડ્યું. એણે ડગલે ને પગલે પાર્લામેન્ટને મુંઝવવાનું આદર્યું. આયરલાંડના ક્રિસ્મતનું રમકડું બનાવી બેલ્યા કરવું, એના સવાલનો નિકાલ જેમ બને તેમ જોરંભાવવો, વેપારની દમનનીતિ આદરીને એ પ્રગને



ભૂખે મરતી કરી પરદેશને આંગળે રખડાવવી, બાકી રહે તેના જીવન-પ્રવાસને વિલાયતી મોડનીથી કલ્પિત કરવો અને આ રીતે આખરે—Peaceful Penetration થી—સુપર્યાપ સંહારથી—એ પ્રગતી ગુલામી કાયમ કરવી—આ દંડાંડનો છુપો મનોરથ ! પારનેત્રે એ મનોરથની સામે ઝપ્પા ઝપ્પી આઢરી. થોડો ઘણો વિજય મેળવ્યો, પણ આખરે એ મહારથી પણ રાજ્યદ્વારી કુટિલતાના વમજમાં આવી ગયે. એણે તોખાહ પોકારી. ખટપટનો યુગ મંડાયો. પશ્ચાપક્ષીનાં વિષ રેગ્યાં. ગાજાગાજી આહી. પ્રગએ પાર્લામેન્ટ તરફથી મ્હોં ફેરવ્યું. પ્રગ થાકી. પ્રગએ શું જોયું ? જોયું કે ચોખન લાખની વસ્તી એક સો વરસમાં આઠાચુમાલીસ લાખની સંખ્યા પર આવી ઉભી. દેશજનો નહાત્રી નહાત્રીને વતન છોડવા લાગ્યા.

પહેલા વીસ વરસની અંદરજ પ્રગના એક અખજ અને પાંચ કરોડ રૂપીયા તો કેવળ ભાડાં ખર્ચના જ વિલાયતમો તણાયા. અને પ્રત્યેક વરસે એ દંગાલ દેશના ગજવામાંના ચાર કરોડથી વધુ રૂપીયા એના રક્ષક પેલા ખંત્રેજ સામ્રાજ્યને ખંડણીના અપાતા ગયા.

૧૮૬૧ થી ૧૮૮૮ સુધીનો એ ઉદાસીનતાનો દશકો એણે ન ગયો. પ્રગએ પોતાની અંદર નજર કરી. એણે પોતાનો આત્મા તપાસ્યો. એણે નિઃશ્વાસ નાખ્યો કે હાય રે ! એકની જ પાછળ ભટકવામાં બીજું કેટલું કેટલું ભૂલાયું ? કેટલું કેટલું ખોવાયું ? દેશની આર્થિક આબાદીની દરીયાને પહેલે પાર દુર્ગંધ ધરતા લંડનમાં ગોતવા જતાં આત્માનું નૂર, ચારિત્ર્યનું તેજ ક્યાં ગુમાવ્યાં ? ગુલામીની સાંકળો આપણા અંગ ઉપર તપાસતા હતા, ત્યાં તો આપણા આત્માની આસપાસ બેડીઓનાં બંધ લેવાઈ

ગયાં ! આપણી સુમધુર ભાષા ખોવાણી, આપણા પુરાતન રમત ગમ્મતો ઉત્સવો ખોવાયા, ચારિત્ર્યની લબ્ધતા ગઈ, આપણાં સ્વમાન હાર્યા ! કેવળ હોજરી લરીને આપણે શું કરવાના ? આપણા પુરાતન આનંદો ક્યાં ? નક્કી આપણે માર્ગ ભૂલ્યા.

ત્યારે આયરલાંડને કોણે બચાવ્યું ? એ મુડદાની અંદર ડોની કુકે પ્રાણ બચ્યા ? એ જગાડનારા ત્રણ અમ્મણ્યા તરૂણો, જેની પાસે લક્ષ્મી નહોતી, કે પદવી નહોતી, હતો કેવળ પુરાણી માતૃભાષા પર ઉસરાતો પ્રેમ. એક તો કોઈ ન્હાનકડા ગામડાનો પાઠરી હતો, એનું નામ ડગલાઝ હાઈડ. બીજા પાઠરીઓ થાઉની, ને ત્રીજા એક ગામડાની શાળાનો મહેતાજી, પેલો ૧૯૧૬ ની અંદર પ્રાણ દેનારો સળગતો મેક નેઇલ. ત્રણેયે ૧૮૯૩ માં એક મંડળ સ્થાપ્યું, જેનું નામ “ગેલીક લીગ.” એ રાજ્યદ્રારી મંડળ નહોતું કે નહોતું કોઈ ધર્મ કે પંથનું વાહન. એણે તો આયરલાંડની મરવા પડેલી જખાનને છવન દીધું. અજળ વાત તો એ બની કે દેશને ખુણેખુણેથી એની ચોપાસ પ્રગળનો વીંટળાઈ વળ્યા, કેમ જાણે ખોવાયેલાં બાળકોએ માતાનો સાદ સાંભળ્યો હોય ! પક્ષ કે મતના લેહો ભૂલ્યા, પાઠરીઓ આગ્યા, સંસારીઓ પણ ટોળે મળ્યા, ખેડુતો અને વેપારીઓ પણ દોડ્યા. ભૂલાયેલો અને ડોળાયેલો ઇતિહાસ ફરીવાર માઠરી જખાનમાં લખાવા લાગ્યો, પુરાણાં નૃત્ય ગીત શીખવાવા લાગ્યા, પાંચ સંક્રા પહેલાના ઉત્સવો ચોગ્યા, આયરીશ રમત ગમ્મતો, કુસ્તી-કવાયતો ફરીવાર કુટી નીકળી. વિજાયતી રીતભાત કે આચાર વિચારની ઉપર આક્રમણ ચાલ્યું. ફરી એકવાર એ કરમાયેલી વાડી સાચી સ્વદેશી સોરભથી મહેકી ઉઠી. દેશના તરૂણો જે હાજરોની સંખ્યામાં પરદેશ જતા હતા તેનું ચિત્ત

વતન ઉપર ચાંટવા લાગ્યું. એક દીવામાંથી જેમ અનેક દીવા પ્રગટાય તેમ એક એ મંડળીમાંથી આચરલાંડના પુનરુદ્ધારની અપરંપાર ચળવળો પથરાઈ ગઈ.

એ પડોટો હતો. એ ઉડા પ્રાણનો પડોટો હતો. એ ઉઘલ-પાથલથી આખી પ્રગ્ન ખગલણી ઉડી, પણ લગારે કોષાહલ ન સંભળાયો. શુક્રામીની સામે એ ચાલીસ લાખનાં કાળજાં કમકમા ઉડ્યાં, પણ જાંદુકનો એક ગોળીગાર પણ ન થયો. આખી પ્રગ્નના રાજ્યદ્વારી વિવારો ઉથલાવી નાખ્યા પણ વિદેશીઓને એ દેખાયું જ નહિ. એ પ્રચંડ ઉથલ પાથલમાંથી, એ શાંત સળગતી રાગડીની અંદરથી, શ્રીદીપ, માઈકેલ, પી-યર્મ, ઓકોનેલ અને ડીવેકેરા સરખા અંગારાઓ છૂટ્યા. આખો દેશ માત્ર એકજ જીવન મંત્ર ગમ્ભીરી ઉડ્યો કે, “Jana fein,” “અમે પોતે.” અમેજ અમારા રક્ષક, ઉદ્ધારક પાલક, ને પોષક. કેવળ અમે પોતે. તમે પરદેશીઓ નહિ ! આલ્યા જાઓ તમારે ઘેર. આલ્યા જાઓ.

કોણ હતો એ શ્રીદીપ ? ન્હાનકડા વર્તમાન પત્રનો અધિ-પતિ ! કોણ હતો એ પીયર્સ કે જેણે ૧૯૧૬ના ઝુંઘર એપ્રિલ માસની એક પ્રભાતે પ્રગ્નના જાંદુકધારી તરૂણોને હાકલ કરી, બ્રોટીશ સામ્રાજ્યને કંપાળ્યું, અને બીજી પ્રભાતે જેની છાતી સરકારની ગોળીએ વીંધાઈ ? એક ન્હાની સરખી નિરાશનો એ શિક્ષક હતો. શિક્ષકના નવા અખારા કર્યા કરતો, બાલકોને ગવરાવવા એ ગીતો બેડતો. મૃત્યુની મધુરતા ઉપર એ કવિતા લખતો, બિલાડીનું બચ્ચું મરી જાય તો એની આંખમાંથી આંસુ ઝરતાં, બગીચામાં વ.વેતર કરતી વેળા એક ન્હાતું જીવડું ચગદાઈ જાય તો એ હાથમાં કોઢાળી લઈને થંભી જતો !

અને કોણ છે એ હજુ ચે રચાતો ચીથરેકાલ, અડગ, ડી વેલેરા, કે જેને ચાલીસ લાખ પ્રજાજનોએ ૧૯૧૮ની એક પ્રભાતે પોતાનો રાગ કરી સ્થાપ્યો ? આયરલાન્ડની શાળામાં ગણિત ભણાવનારો એ એક શિક્ષક, જેને ડબ્લીન શહેરમાં જીવવા માટે પૂરા પૈસા નહોતા, જેના ફાટેલા કોટની અંદરથી વરસાદનાં પાણી નીતરતાં હતાં, ગાઈસીકલ ઉપર બેસીને જે ગામે ગામનો ગારો ખુંદતો આધડતો હતો. અને પ્રજાસત્તાકનો પ્રમુખ હોવા છતાં પણ જેણે પ્રજાના કામ બાબત પણ મોટરમાં બેસવાની યોજાની ના પાડી હતી !

આ સિંખારીઓએ, જીવન મરણના હિસાબ પતાવીને ઘરથી બહાર નીકળી પડેલા આ અડગ તરૂણોએ આયરલાન્ડને મરતું બતાવ્યું.

## પ્રકરણ ૨ જી.

### કાયદેસરની લડતનાં ફળ.

આ બન્ને પ્રજાઓ એક જ રંગની છે, એક જ ધર્મની છે, પડખોપડખ બેઠેલી છે, તેથી રજો બારતવાસીઓ ભૂલાવામાં પડે કે બન્નેમાં કશી સમાનતા હશે, અગર એક ખીમને જૂના કાળનો કશો સંબંધ હશે. આયરલાન્ડનો ઇતિહાસ જણાવે છે કે બન્ને પ્રજાઓ એક જુદી જ જાતિની અને જુદીજ સંસ્કૃતિની છે. આયરલાન્ડના લોકોને ગેઈલ કહેવામાં આવે છે. એ ગેઈલ પ્રજાની ઓલાદ આજ સુધી અખંડિત અને નિર્મળ

છે. ઇશુના જન્મ અગાઉ સત્તરસો વર્ષ ઉપર એ પ્રજાએ આયરલેન્ડની ભૂમિ ઉપર પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને ત્યારથી માંડી અંગ્રેજ પ્રજાની સત્તા તળે આખ્યા સુધી તે અનેક સૈકા વીતી ગયા, છતાં આયરલેન્ડ આખ્યાની અંદર એકજ કાયદા, એકજ ભાષા, અને એકજ રાજાધિરાજ (High king) શાસ્યો આખ્યાં. અને ખ્રીસ્તી ધર્મ તે એ પ્રજાની અંદર હજી પાંચમી સદીમાં જ દાખલ થયો. તે સિવાય સ્વભાવમાં કે મનોભાવોમાં પણ એ જ પ્રજાની વચ્ચે કશી સમાનતા નથી, એ બધું આગળ સ્પષ્ટ થશે.

હસમા સૈકા સુધીના એ પ્રજાના નિષ્કલંક ઇતિહાસ ઉપર આપણે નજર કરી ગયા, અને નિહાળ્યું કે કેટલી બધી શાંત સ્વભાવની આ ગેઇલ જાતિ છે ! એણે કોઈના ઉપર એક આંગળી પણ નથી ઉગામી. એની કમરમાં હથિયાર હતાં, બાવડામાં બળ હતું, છતાં એણે પારકી કોઈ પ્રજા ઉપર હિંસા નથી આજરી. કારણ, એનો આત્મા તે ધર્મ, કળા કે કવિતાના ભુવનમાં યશ મેળવવા ભટકતો હતો. એને ગમતું હતું ગાવાનું—તલવારો અથડાવવાનું નહિ. એનો શોખ હતો, સાધુ બનવાનો, સાધુની જમાતો જગત પર ખડી કરવાનો—સૈનિક બની લોહી રેડવાનો નહિ. એણે તે પ્રભુનો પ્રકાશ દેખેલો. સ્વર્ગનાં સ્વપ્નાં જોયેલાં; એને સામ્રાજ્યો સ્થાપવાના મોહ શી રીતે રહે ?

છતાં એનાં શૂરાતન ક્યાં છાનાં છે ? એની કવિતાએ એનાં કૌવત નથી નમાવ્યાં. એની ધર્મપરાયણતાએ એને બાયલો ન બનાવી દીધો. જ્યારે જ્યારે એને જેર કરી નાખવા સ્વાર્થાધ ઇંગ્લાંડે ઘા કર્યા છે ત્યારે ત્યારે આ સાધુ-પ્રજા સાંખી નથી

રહી, સામે ઉઠી છે, છાતી પર ઘા ઝીલ્યા છે, તાબેકારી સ્વીકારી નથી.

૧૧ મી સદીમાં એના રાજ્યો નખલા પડ્યા. અંદર અંદર એક સંપી ન રહી. પ્રજા પણ માંહોમાંહે લડવા ઉઠી, ધર્મની અંદર પણ કુલુઆ પેઠા, એટલે અંગ્રેજ રાજને તક મળી. અંદરનાજ એક ઠાકોરે અંગ્રેજ રાજ હેનરી ષીઝની મદદ માગી. ૧૧૬૮, ૧૧૬૯, અને ૧૧૭૧ ના ત્રણ હુલાઓમાં આયરીશ પ્રજા હારી. અંગ્રેજ રાજની સત્તા શરૂ થઈ. પછી તો પેલા ઠાકોરોને રાજ્યો અંદરેઅંદર વહેવા દીધા. એક પછી એક ગાદી ઉપર જે જે અંગ્રેજ રાજ્યો આવ્યા તેણે આયરલેન્ડનો ઘાત કરવાનાજ ઇલાજો અજમાવ્યા. હેનરી સાતમાએ ૧૪૨૪ ની અંદર ફરમાન કાઢ્યું કે 'ઇંગ્લેન્ડના રાજની તેમજ તેની પ્રીવી કાઉન્સિલની મંજૂરી સિવાય આયરલેન્ડની ધારાસભા (પાર્લામેન્ટ) એક પણ ધારો ઘડી નહીં શકે. હેનરી આઠમાએ તો ૧૫૪૧ ની અંદર “આયરલેન્ડના રાજ” તરીકેની પદવી પણ ધારણ કરી લીધી. પછી રાણી મેરી, એલીઝાબેથ અને ફોર્મવેલના, ધર્મને નામે એ નિર્દોષ પ્રજા ઉપરના ઉઘાડા અત્યાચારો તો વર્ણવી ન શકાય તેવા છે. ૧૬૯૧ માં રાજ જેમ્સ ષીઝના જમાઈ વીલીઅમે પોતાના સસરા જેમ્સ પાંચમાને આયરલેન્ડમાંથી નસાડી, સેનાપતિ સાર્સફ્રીલ્ડને લીમરીકના મેદાનમાં શરણે કર્યો, પણ તે એક શરતે કે આયરલેન્ડની પ્રજાને ધર્મની સ્વતંત્રતા આપવી. એ કરારનામાનો કાગળીયો ન ટક્યો. ખુદ આયરલેન્ડનાજ પ્રોટેસ્ટન્ટોએ રાજ રાણીને ભરમાવ્યાં. કાગળીયાના ટુકડા થયા, કેથોલીકધર્મી પ્રજાને કપાળે અત્યાચારના કાયદાઓ એક પછી એક ચોંટાડવાનું શરૂ થયું. આયરલેન્ડના

લડવૈયાઓ પારકાં રાજ્યોની સેનામાં જોડાયા, અને એ લીમ-  
રીકની ઠગાઈભરી રાંધિનું વેર વાળવા માટે પારકી સેનાઓની  
અંદર રહી યુરોપના મેદાનમાં અંગ્રેજોનાં લોહી રેડતા રહ્યા.

પછી તો આયરલેન્ડનાં વેશર વાણિજ્ય ઉગેડી નાખવા  
ઈંગ્લાંડે શાં શાં પગલાં લીધાં તેનો ઇસારો ધઈ ચુક્યો છે.  
અને આખરે આયરલેન્ડની પાર્લામેન્ટના સડેલા સભાસદોને  
રૂક્ષત આપીને એ પાર્લામેન્ટને ઈંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટ સાથે શી  
રીતે મિલાવી દેવામાં આવી તેનો પણ ઉદ્દેશ થયો છે. અંગ્રેજ  
પ્રધાન પીલે કોલ હઈને આયરીશ ધર્મગુરૂઓના મન મેળવી  
લીધા કે “હું કેથોલીકધર્મીઓ ઉપરના જુદી કાયદાઓ કદાવી  
નાખીશ.” એ કોલ હુવામાં ઉડી ગયો. બન્ને પાર્લામેન્ટનું આ  
મિશ્રણ, Union (યુનીઅન) એ નામે આયરલેન્ડના ઇતિહાસમાં  
મહદૂર થયું છે.

સિંહ અને મેંદા વચ્ચેનું આ મિલન—આ યુનીઅનજ  
દેવળ એક સો વરસના સમયમાં આયરલેન્ડનું નિકંદન કરી  
શક્યું છે. આયરલેન્ડનું લાખ્ય પોતાના શત્રુઓની પરદેશી  
પાર્લામેન્ટમાં ઘડાવા લાગ્યું. એણે પોતાની ભાષા વિસારી,  
સમાજ વિસાચો, જૂની કળાઓ, રમત, ગમતો, ઉત્સવો, અંદર  
અંદરની સારી સંસ્થાઓ—બધુંય કરમાવા લીધું. કારણ, પ્રગ્નના  
અંગ્રેસોએ ફક્ત એકજ વાત પકડી કે આપણું ભદ્ધ કરવા  
માટે આપણે પાર્લામેન્ટમાં બેઝીને આપણા લાલના કાયદા  
મંજૂર કરાવવા જોઈએ.

એ પાર્લામેન્ટની ઝુમ્મેશનું શું શું પરિણામ આવ્યું છે?  
આપણે જોઈ ગયા કે જમીનદારો જઈને રાજધાનીમાં—લંડનમાં  
ભરાયા, એટલે એના ખેડૂતોનો ધ્વંસ થયો; તેઓ જઈને

પાર્લામેન્ટની પક્ષાપક્ષીમાં પડી ગયા, એટલે પ્રજાની અને એમની વચ્ચે અંતર પડ્યું, આ તો યુનીયનના પરિણામ રૂપે આંતરિક વિનાશ. પણ યુનીયને ખૂબ પોતાનેજ હાથે આયરલેન્ડનો સીધો સીધો કેવો ઘાત કર્યો છે તે જોઈએ.

૧ યુનીયન પછીના પેલાં ત્રીશ વરસમાંજ લંડનની અંદર જમીનદારોને રહેવાના ભાડા તરીકે દસ કરોડ પાંચ લાખ પૌંડ જેટલુંજ દ્રવ્ય આયરલેન્ડમાંથી નીકળીને લંડનમાં જઈ બેઠું.

૨ ૧૮૧૭ની અંદર આયરલેન્ડની નિરાળી તેજુરી જ ખંધ થઈ. ઇંગ્લાંડની તેજુરીમાં મિલાવી દેવામાં આવી. એટલું નાણું પ્રજામાંથી વહી ગયું.

૩ ૧૮૧૬-૧૮૨૦ના એકજ વરસની અંદર આયરલેન્ડે સાડા ષાવન લાખ પૌંડની મહેસુલ ભરી. ત્યારે તેમાંથી ફક્ત સાડા પંદર લાખ પૌંડજ આયરલેન્ડના ઘર ખર્ચ માટે આપવામાં આવ્યા.

૪ આ રીતે આયરલેન્ડ એ એક સ્વતંત્ર મિત્ર ન રહી શક્યું પણ પોતાના સાથી સામ્રાજ્યના અવહુનીય અત્યાચારોના બદલામાં વરસ દહાડે આલીસ લાખ પૌંડની ખંડણી ભરનારું એક ખંડીયું રાજ્ય બની ગયું.

૫ રાજ્ય વહીવટના ખર્ચ ઉપરાંત ઇંગ્લાંડે પહેલા આલીસ વરસની અંદર આયરલેન્ડ પાસેથી સાડા બત્રીસ કરોડ પૌંડ ફાંટું કઢાવ્યા.

૬ વીક્ટોરીઆ રાણીનો જે યુગ આખા જગતની આબાદીની તેમજ પ્રગતિનો મહાન યુગ કહેવાય છે તે જ યુગની અંદર આયરલેન્ડના હુસ્તર ઉઘોગોની શી હાલત થઈ?



યુનીઅનને-મિલનને પ્રથમ વર્ષે ગઝધાની ડબ્લીન શહેરમાં એકાગ્ર કારખાના હતાં, તેમાં પાંચ હજાર કામદારો નસતા. ૧૮૪૦ની અંદર માત્ર બાર કારખાનાં રહ્યાં. સાતસો કામદારો રહ્યા. એક પણ ઉદ્યોગ અમ્યો નહિ. વીણી વીણીને ઉદ્યોગોને મારી નાખવામાં આવ્યા. આ પેલી યુનીઅનના-દોસ્તીના વખતનું આયરલેન્ડ !

૭ ૧૮૨૯થી માંડી ૧૮૫૮ સુધીમાં પાર્લામેન્ટની અંદર જેડુની પ્રગતિને લગતા ત્રેવીશ ખરડાઓ આવ્યા અને તેમાંનો પ્રત્યેક ખરડો રદ ગયો. બીજી બાજુ અત્યાચારનાં પાંત્રીસ બીલ આવ્યાં. દરેકે દરેક મંજૂર થયાં.

૮ રોમન કેથોલીકોને છૂટછાટ આપવાનો કાયદો (Catholic Emancipation act) મંજૂર થયો તે તો બજાવાની પહીકે, ઇન્સાફને ખાતર નહિ.

૯ એક હાથે કેથોલીકોને પ્રતિબંધોથી છૂટા કરવામાં આવ્યા અને બીજે જ હાથે ચાલીસ શીર્લોંગનું લાડું ભરનાર જેડુઓની પાસેથી ચુંટણીનો મત આપવાનો અધિકાર હુંટવી લેવામાં આવ્યો. એને પરિણામે શું થયું ? અત્યાર સુધી જમીનદાર પોતાની જમીનના નહાના નહાના ટુકડા કરીને ચાલીસ શીર્લોંગનું લાડું ભરનારા અનેક જેડુઓને પોતાની જમીન ઉપર નભાવતા અને એ જેડુઓના મત મેજવીને ધારાસભામાં ચુંટાતા. હવે તો એ બધાને હાંકી કાઢવામાં આવ્યા. ગુમરાનું એકનું એક બાકી રહેલું સાધન ખેતી આ રીતે બંધ પડ્યું, ૩૦ વરસમાં સાડા ત્રણ લાખ જેડુતોનાં કુટુંબો રક્ષણી પડ્યાં. “ભૂખ્યા અને ચીથરેહાલ જેડુતો પોતાનાં ખાલી ચુંપડાંમાં બેઠા બેઠા

ટગર ટગર જોઈ રહે, અને પોતાની સામેજ નગર કરે ત્યાં પોતાની પાસેથી ઝુંટવી લીધેલાં વિશાળ લીલાં ખેતરો નગર પડે. એ દેખાવ જોઈને ગમે તેવા કઠોર પરદેશીનું હૈયું પણ ઉકળી આવે. ”

અંગ્રેજોએ સહુથી પ્રથમ પહેલો પગ મૂક્યો અને આયર-લાંડના પુરાણા જમીનમાલેકો કનેથી જમીન પડાવી લેવા માંડ્યું ત્યારથી જ જમીનની તકરારો શરૂ છે. નવા ખની ખેડેલા જમીનદારોએ આયરલાંડને પોતાનું ઘર ન બનાવ્યું. લાડાં લેવા ઉપરાંત આયરલાંડની અંદર એને કશી નિસ્ખત નહોતી. અને તેઓ કાયમ બહાર જ રહેતા. પોતે છોતેલી જમીન સાથે તેઓનાં દિલને કશી ચે સ્નેહ ગાંઠ ન બાંધાણી. જમીન સુધારવા માટે એક દુકાની પણ તેઓએ નથી ખર્ચી. ખેડુઓજ પોતાનો પરસેવો નીતારીને, પોતાનાં લોહી રડીને જમાન સુધારતા, ઘર બાંધતા, વાડ કરતા, રસ્તા બાંધતા. આ રીતે ખેડુ વધુ પાક પેદા કરતો થાય કે તસ્ત જમીનદાર એનાં લાડાં વધારે-અને તે વધેલી કમાણી કરતાં ચે વિશેષ ! આજ આવી ઉદમશીલ પ્રજાની એના શત્રુઓ “ સુસ્ત ” કહીને હાંસી કરે છે ! ખેડુ બિચારો “ સુસ્ત ” ન બને તો ખીજું શું કરે ? એવી કંઈ આશાએ પોતાની જમીન સુધારે ? વધુ કમાણી કરીને એણે તો પોતાના વ્યભિચારી માલીકની લાંડન નગરની વેશ્યાઓનાં જ ગર્જવાં ભરવાનાં સ્થાં.

૧૦ ખેતી ગઈ, દુકાન ફાટી નીકળ્યો. સાત લાખ અને એગણત્રીશ હજાર ગરીબ ઉદમશીલ પ્રજાઓ ભૂખમરોને શરણ થયાં, અને એ ભૂખમરોમાંથી ઉગરવા માટે ચાલી નીકળેલાં બે લાખ માનવી આગબોટની અંદર જ મરી ગયાં. એ બધાંને

ઉગારવાનો ઇલાજ હતો. દેશમાં દાણા અને પશુ તો હતાં.. માત્ર બટ્ટેટાનો પાક જ ભગડેલો હતો. જો દેશની પોતાની જ ખાલામેન્ટ હોત તો શું થઈ શકત ? પશુ અને અનાજની નિકાશ તત્કાળ અટકાવત. પણ અંગ્રેજ સરકારે શું કર્યું ? નિકાશ અટકાવી તો નહિ, પણ દિલ્લડું, આયાન ઉપરની જગત રદ કરી, પરિણામે અનાજના ભાવ ઘટ્યા, પણ તે એટલે જ અંશે કે જે જેડુની પાસે અનાજ વેચવા માટે હતું તે પાચમાલ થયો બીજા બાજુ છેક કંગાલ બનેલો જેડુ ખરીદી શકે એટલા બધા પ્રમાણમાં ભાવ ન ઉતર્યા. જેડુનો સંહાર, આવી કુનેહથી, એક શસ્ત્ર પણ ઉગામ્યા વગર અંગ્રેજ પ્રજા પેટ ભરી ભરીને ફરી શકી. અને આયરલાંડનો ખુદ જેડુ હણાઈ ગય પછી એમાં શું રહે ? શરીરમાંથી જીવાત્મા ચાડ્યો ગય પછી મુડકું જ રહે. આલીસ લાખ સંતાનો પોતાની માતાના મુડકા ઉપર માથું લાગીને મડ્યાં હતાં.

ત્રીશ ત્રીશ લાખ પૌંડ તો વરસે વરસે 'વધારાના કર' તરીકે ઈંગ્લાંડ ઘસડી ગય છે, આયરલાંડના બધા ઉધોગો ઈંગ્લાંડની કિયારી દમનનીતિને કારણે હણાઈ ગય છે, પાર્સામેન્ટની અંદર આયરલાંડના અંગ્રેસદો ખૂમે પાડે છે, પણ બ્યર્થ !

### ફ્રેનીઅન મંડળ

આખરે ૧૮૬૦-૭૦ ની અંદર એક દૂધી ચળવળ ખડી થાય છે. એનું નામ ફ્રેનીઅન. એ મંડળની મતલબ શસ્ત્ર ધરીને દગાથી દુર્મનોને હણી નાખવાની હતી. બળવો જગાવવાની હતી, હિંદુસ્થાનની પહેલી

રાષ્ટ્રીય ચળવળની અંદર જોખો અને ગુપ્ત દારૂગોળો બનાવનારી જે સંસ્થા હતી તેને આગેહુળ મળતી આ ફેનીઅન મંડળી ગણાય. એ મંડળીનું મહાન દળ અમેરીકાની અંદર ફેલાયેલું હતું. એટલુંજ નહિ પણ એના હાથે સભાસદો આયરલાંડની પોલીસમાં તેમજ સેનાની અંદર નોકરી કરતા. ૧૮૬૭ માં એણે બળવો સજગાવ્યો. બળવો તરતજ શમી ગયો. પરંતુ દેશ આખો જાણે એક વાર ઝળકી ગયો. પાર્લામેન્ટની વાઢાવાઢીથી થાકેલી પ્રજાએ જાણે વિજળીનો આંચકો ખાધો. ખીજાં બાબુથી અંગ્રેજ રાજસત્તા પણ ફેટી ગઈ. ફેનીઅન બળવો તો ફાગટ ગયો. પણ એજ ડરથી સરકારે આયરલાંડને તત્કાળ જમીનને લખતો એક કાયદો દીધો.

પણ ફેનીઅન મંડળ તો કેવળ ગુપ્ત, કેવળ સંહારક, અને કશી પણ ચોક્કસ યોગના વિનાની સંસ્થા, એટલે લોકો શી રીતે એમાં જોડાય ? લોકોએ જોયું કે એ ઝુઝેશ તો અંપાઈ ગઈ. લોકોનાં ફલ ફરી પાછાં પાછા પાર્લામેન્ટ તરફ ઢળ્યાં.

### પારનેલનો યશસ્વી કાળ

પ્રજાને પાર્લામેન્ટની આશા આપનારો યુવાન પારનેલ. જે કાળે એણે રાજ્યદારી જીવનમાં યગ મૂક્યો તે કાળે દેશમાં દુકાળનો હાહાકાર ચાલતો હતો. જમીનદારોના જુદા જુદા માર હતા. એણે જોઈ લીધું કે એ આફતનું કારણ અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ.

પારનેલની પહેલાના આયરીશ સભાસદોએ એક જ માર્ગ લીધેલો, અને તે અંગ્રેજ રાજ્યદારીઓને ‘ નીતિચાળી, ન્યાયમૂર્તિ, મહાનુભાવો ’ વગેરે સંજોગોનો આપી દયાની ને ઈન્સાફની લાગણી જગાડવાનો, એટલે કે પરદેશીઓની દયા

ચાચવાનો. પારનેલે એ દંલ તોડ્યો. એણે તો અંગ્રેજોના ઇરાદાપૂર્વકના અન્યાયો ઉઘાડા પાડવાનું ઠરાવ્યું. પ્રજામાં ભટકીને એણે જેડુતોને જાગૃત કર્યા, જમીનદારોના બુદ્ધિમા પ્રુલ્લા કર્યા એણે લેન્ડ લીગ (જેડુતોની સભા) સ્થાપી. પાર્લામેન્ટમાં પ્રથમ તો ફુલ ૧૦૫ આયરીશ પ્રતિનિધિઓ પૈકી માત્ર સાત જણા એ તેજસ્વી યુવાનની સાથે જોડાયા, પણ એનો નલાવ ચોમેર પ્રસરી ચુક્યો. ૧૮૮૦ ની ચુંટણીને વખતે પાંત્રીશ પ્રતિનિધિઓએ એનો પક્ષ લીધો.

એણે લોકોને કહ્યું “ખજરદાર, તમારાં ઘરખાર કે જમીન છોડતા નહિ.” તરતજ “ભાડુ નહિ આપીએ” એવું એક જાહેરનામું જેડુતો તરફથી જ્હાર પડ્યું. સરકારે પેલી લેન્ડ લીગ (જેડુ સભા) ચાંપી દીધી. પણ પારનેલ ડગ્યો નહિ. આખરે સરકાર પાસેથી એણે ૧૮૮૧ નો લેન્ડ એક્ટ (જમીનનો કાયદો) પડાવ્યો, કે જે કાયદાને ખરેખર આયરલાંડના જેડુતના ઉદ્ધારનું પહેલું પગલું મંડાવ્યું.

૧૮૮૨ માં પારનેલે રાષ્ટ્રીય સભા (નેશનલ લીગ) સ્થાપી નવો કાર્યકર પ્રજા પાસે ધર્યો. પાર્લામેન્ટની જીએસમાં એનો એકજ સિદ્ધાંત હતો કે ઇંગ્લાંડના તમામ પક્ષોથી આપણે સ્વતંત્ર રહેવાનું છે. આપણા સવાલને કોઈ પણ પક્ષનો સવાલ બનાવી, એની કયા ચાચવાની નથી. આ સિદ્ધાંતને પાર પાડવા માટે પોતાની મંડળીને એણે સંલગ્નાવી દીધું કે, (૧) તમામ જણાએ એકજ સાથે બેસવું, કાર્ય કરવું, ને એકજ બાબતુએ મત આપવો, (૨) કોઈ પણ પ્રતિનિધિએ પોતાને માટે અગર પોતાના સગાજાલા કે મિત્રને માટે કાંઈ પણ નોકરી કે મદદ મેળવવા અંગ્રેજ સરકારની મહેરબાની નથી માગવાની.

આવા આક્રશ નિયમોને પગિણામે પારનેલનો પક્ષ પોતાની સ્વતંત્રતા, સ્વાભિમાન, અને વિશુદ્ધિને માટે મથકુર થયો.

૧૮૮૫ ની ચુંટણીમાં એ યોદ્ધાએ ચોરાશી પ્રતિનિધિઓને વશ કર્યા. એ ચોરાશી જણા કેવા? અડગ, ઉત્સાહભર્યા, સંપીલા, અને પોતાના સરદારના ટેકીલા લકતો.

વડો પ્રધાન ગ્લેડસ્ટન પણ આ મંડળીના પ્રતાપમાં ઝાંજાયો. ૧૮૮૭ માં તો એણે હોમરૂલની યોજના હાથ ધરી. તૈયાર કરી. ફરીયાદોની બંને પ્રજાઓ પોતાનાં જૂના ઝેરવેરને વિસારે પાડીને મિત્ર બનવાના નિર્ણયપર આવી. પણ ત્યાં તો આયરલેન્ડના પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજાજનો (વિધર્મીઓ) થગ્થરી ઉડ્યા, એ લોકોએ તો માન્યું કે, આયરલેન્ડને હોમરૂલ મળતાંજ, આપણે અત્યારસુધી લોગવેલા ઉંચા હુકકે જૂંટાવાના, આપણી મિલકતો જપ્ત થવાની, સમાજમાં આપણું ઉચ્ચ સ્થાન છે તે નાશ પામવાનું. બરાબર મદ્રાસના પ્રાદ્યલુ અપ્રાદ્યલો વંચેનોજ દાણલુ અવિશ્વાસ !

હોમરૂલ ઉડી ગયું. એના પોતાનાજ મંડળમાં ખટરાગ જાગ્યો. પોતાના ખાનગી જીવનના એક પ્રસંગના ખહાના તળે, ગ્લેડસ્ટનના લેલકર્યા એક ઉદ્દગારને પરિણામે, પારનેલ ઘેર બેઠો. ફરીવાર આયરીશ સભાસદોમાં મલિનતા ને કલહ દાખલ થયાં.

ઇંગ્લાંડના વડા પ્રધાનોની સેતાનીયતને હવે કોણ નથી સમજતું ? ગ્લેડસ્ટન બરાબર જાણતો હતો કે અમીરોની સભામાંથી તો આયરલેન્ડના લાલનો એકેય ખરડો નહિજ મંજુર થાય ! એટલે એણે તો ઠંલ કરવામાં ક્યારે ન રાખી,

પાર્લામેન્ટની દાવપેચની રમનો આખરે આયરલાંડે ઓગ્રાળી અને પહેલા પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ પ્રગતિ બટકતું ચિત્ત પાતું વળ્યું. એણે પોતાના પુરુષન કાઢાને સંભાર્યો. ગેલીક મંડળે આપરીજ જગતને જગાડી.

—૧૫૬—

પ્રકરણ ૩ નું

શ્રીનદીન ( સ્વરાજ ) મંડળ

જે વરસ મુધી પ્રગતી નસોમાં નવા ભાવો અને નવો ઉત્સાહ જગાડીને ગેલીક મંડળે રાજ્યકારી કામ લીધું. શ્રીદીપ નામનો એક બાંકીયો, બગવાન, અગાકતી આંખોવાળો જુવાન આગળ પ્રત્ની આવ્યો. એને તો પાર્લામેન્ટનાં ચુંચણમાં ચે શ્રદ્ધા નહોતી ને નહોતી શ્રદ્ધા શસ્ત્રબળમાં કે હિંમતમાં. એણે પ્રગતને આત્મ-શ્રદ્ધાનો શુદ્ધ મંત્ર આવ્યો. એક વર્તમાનપત્ર ચલાવીને એણે પ્રગતને પેગામ સંભળાવ્યો કે “જે લોકોને ખૂદ પોતાનાં બાવડાં ઉપરજ વિશ્વાસ નથી, તેને આહિ તેટલા કાયદાઓ, કે સુધારા છે ને મળ્યા કરે ! એ લોકો કદી એક પ્રગતની નહીંજ શકે.”

પોતાના વર્તમાનપત્રના પહેલાજ અગ્નિલેખમાં શ્રીદીપે ઘોષણા કરી કે “ આજ સેંકડો વર્ષો થયાં અમારા દેશમાં એક ભાવના જીવે છે-અને સદાકાલ જીવતી જ રહેશે-કે અમારું ભાગ્ય કોઈ પણ શત્રુ-પ્રજા પોતાની જરૂરીઆતોને ખાતર પોતાના પંખમાં ઝકડી નહિ શકે. આજ એ ભાવના જાહેર કરી દઈએ છીએ. અમે અમારી પંખના ફોઈ પણ અપ્રદાય પ્રત્યે કડવાશ નથી

ધરાવતા, પછી લલ્લે એના વાવટાનો રંગ લીલો હોય કે નારંગી, અને લલ્લે એ માને કે વાંકેચુકે માર્ગેજ આયરલાંડની સલામતી છે. અમે ત્યારથી સમજી લીધું છે કે અમારા પર ચડી બેસનાર પ્રજા ‘બાળીયાના બે ભાગ’ના સૂત્રની ઉપાસક છે, ત્યારથી અમે તો સીધો સપાટ રસ્તો લઈ લીધો છે. આપણને બરાબર ગોખાવી દેવામાં આવ્યું છે કે ડબ્લીનમાં આપણી એક ધારાસભા હોય અને તેના ઉપર અંગ્રેજ વાઈસરાય આધિપત્ય દેવ બનીને બેસે, એજ આપણે માટે પ્રભુનો અને પ્રકૃતિમાતાનો મંગલ સંકેત છે. હશે ! પણ આયરીશની મધી ફરજ ત્યાંજ સમાપ્ત નથી થતી.”

“ તમારી નિગાહને અને તમારા વિચારોને લંડન ઉપરથી પાછાં વાળીને તમારી પોતાની ભૂમિ પર ઠેરાવો. જન્મ અધિકારથીજ તમે સ્વતંત્ર પ્રજા છો. જંજીરો એ અધિકારને પલવાર લલ્લે અટકાવી રાખે, પણ નાખુદ તો ન કરી શકે. ખાલી શબ્દોના શ્વાસોચ્છાસથી નહિ પણ ઉદ્યમ કરીને એ અધિકારને તમે સ્થાપિત કરો—તમારી બેડીઓનાં બંધનમાં રહે રહે જેટલા પ્રમાણમાં બની શકે તેટલા પ્રમાણમાં. અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટમાં તમારા પ્રતિનિધિઓ મોકલીને તો તમે દુનિયાને દેખાડો છો કે તમે પરબ્રજની જંજીરો સ્વેચ્છાથી સ્વીકારી લીધી છે. એ પ્રતિનિધિઓ પાકવવાનું તમને પરાણે કોણ કહે છે ? પાછા ખેંચી લ્યો એ પ્રતિનિધિઓને, એટલે તમારું સ્વમાન નિષ્કલંક બની જશે, તમારો સવાલ અત્યારે આ પાર્લામેન્ટના કાવાદાવાઓએ માત્ર ઘરગથ્થુ બનાવી દીધો છે તે એક સ્વતંત્ર નિરાળી પ્રજા તરીકે આંતર રાષ્ટ્રીય બની જવાનો. તમારી રાજધાની ડબ્લીનની અંદરથીજ તમારી મંડળી તમારો અવાજ બહાર કરે. તમારે અંગ્રેજ બોલતોની જરૂર નથી, તમારી



પોતાની જગ્યાન જીવતી છે. તમારે અંગ્રેજી સંસ્કૃતિની ઢળે તમારી કેળવણી રચવાની જરૂર નથી, તમારે તમારી પોતાની સંસ્કૃતિ છે. એવો કોઈ કાયદો નથી કે જે તમને અંગ્રેજીની અદાલતોમાં જવાની ફરજ પાડે. તમારી પોતાની અદાલતો જમાવો. એવો કોઈ કાયદો નથી કે જે તમને વિદેશી વસ્ત્રો જાગરફસ્તાથી પહેરાવે; તમારા પોતાના દેશનાં વસ્ત્રો પહેરો. એવો એક પણ કાયદો નથી કે જેથી તમારે વિલાયતનાં બહાણોમાં માલ ભરી વેપાર કરવો પડે. તમારું પોતાનું વહાણવટું સ્થાપો. એક સાથે ઉભા થાઓ, આખી પ્રજા એકાત્મ બની જાઓ, જે દેશી હોય તેને સ્વીકારો, વિદેશીને અડકો ના. પછી જુઓ કે સ્વતંત્રતા તમારે આંગણે આવી પહોંચશે. ”

આ વિચારો ઘણા કાળ થયાં એ પ્રજાના હિલમાં ઘોળાતા હતા. પણ તે રાષ્ટ્રોની અંદર પ્રદર્શિત નહોતા થયા. અંગ્રેજી સલ્તનત સામેનો કટ્ટો વિરોધ કેટલી કેટલી વાર પ્રજાએ હુથી-યારથી જાહેર કરેલો ! અને જ્યારે જ્યારે હુથીયાર હેઠાં પડ્યાં ત્યારે ત્યારે જ પ્રજાએ કાયદેસરની જુમ્હેશોમાં જીવ ધાલેલો !

છતાં જુના કાળથી પ્રજાનું એક દગ્ગા તો એવું હતું કે જે છુટું થવાજ ચાહતું હતું અને યોજનાઓ ઘડ્યા કરતું હતું. એને પાર્લામેન્ટની ચળવળમાં વિશ્વાસ નહોતો. એ તો એમજ માનતું કે ૧૯મી સદીમાં અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટે આયરલાંડના હિતના જે જે ધારાઓ ઘડ્યા છે, તે ગંધા કોઈ દલીલ કે સમજાવ ને પરિણામે નહિ પણ અંગ્રેજી અંદર રાજવાડીવટમાં ડખા ઉપજાવવાની જે ચળવળ ચાલતી તેના દબાણને પરિણામે. અમરૂળને ખાત્રી થઈ ચુકી હતી કે વધુને વધુ વિદેશી ઉભાં કરે આ શાસનના સંચાઓને ખોટકાવો, તોજ તમને હક્કો મળવાના.

એ સંપ્રદાય સીનફીન નામથી મશહુર પામ્યો છે. આયરલાંડના ઉદ્ધારનો જશ એ સંપ્રદાયને છે.

પાર્લામેન્ટની ઝુબેશમાં માનનારાઓ માટે એ મંડળ શું ધારનું હતું ? બે વાત. એક તો એ કે પાર્લામેન્ટમાં જઈને આપણે આયરલાંડનો સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકેનો હક્ક આપણા દુશ્મનોને હાથ સોંપી દઈએ છીએ, આપણે જગતને મનાવી બેસીએ છીએ કે આપણે કંઈ નિરાળી પ્રજા નથી, પણ રાજ્ય-પુત્રીથી આપણે આપણા વતનને ઇંગ્લાંડનો પ્રાંત બનાવી દીધો છે. બીજી વાત એ કે પાર્લામેન્ટની ઝુબેશ નિષ્ફળ જ બની રહી છે. કશું પરિણામ નથી લાવી શકી. અને ત્રીજી હાનિ એ બની છે કે પ્રજા સમસ્તના વિચારો પરદેશી પાર્લામેન્ટના ઓરડામાં જ જઈને બેસી ગયા, લોકોનું આખું લક્ષ્ય કેવળ એક જ ચળવળ ઉપર જઈ ચોંટ્યું, અને તે ભાષણોની વાગ્ગળ. પરિણામે દેશની ભાષા વંદી, પુરાતન આચાર વિચાર ત્રિસરાણા, દેશમાથી ઉઝોગો ગયા અને ધીરે ધીરે અંગ્રેજી સંસ્કૃતિ ઘુસી ગઈ. આ રીતે પાર્લામેન્ટમાં પેસતાં જ આયરલાંડ આયરીશ મટીને અંગ્રેજી બની ગયું, એની સ્વતંત્ર ભાવના એટલે સુધી ઘસાઈ ગઈ કે આખરે તો અંગ્રેજને જે કંઈ સુધારાનો શરમભર્યો ટુકડો તેમના તરફ ફગાવે, તે ટુકડાને બ્યાગળી ગણીને તેઓ સ્વીકારી લેવા આતુર બની ગયા.

ત્યારે સીનફીનોના શા શા સિદ્ધાંતો હતા ? પોતાના દેશને બંધનમુક્ત કરવાના કયા માર્ગો એણે દરખાસ કે જે જોત જોતામાં તો આખી પ્રજાના મન ઉપર મોહની લગાવી શક્યા ?

સીનફીન શબ્દનો અર્થ જ “ અમે પોતે ”

એ ન્હાનકડા નામની અંદર જ એ આંદોલનનું તંમામ રહસ્ય વસેવાયું છે. એ કહે છે કે, બહારથી તમારું ચિત અને તમારાં જોશ પાછાં બોલાવી તમારા દેશની અંદર જ કેન્દ્રીભૂત કરો. અને આચરલાંડના ઉગારાનું પ્રથમ પગલું એજ કે તમારા કાયદા ઘડવાનો અંગ્રેજી પાર્લામેન્ટનો દાવો તમે નામંજૂર કરો. તમારા પ્રતિનિધિઓને ત્યાં મોકલવા બંધ કરો. ચોખે ચોખા મુઠાઓ ટાંકીને એણે પોતાના સિદ્ધાંતો જાહેર કર્યા.

- (૧) ૧૮૦૦ની સાલના યુનીયનના ઠરાવે જ આપણા દેશને એક પ્રજા મટાડીને પ્રાંત બનાવી દાધો. એ ઠરાવને જ નામંજૂર જાહેર કરો. ઇલાજ એકજ-વિલાયતની પાર્લામેન્ટમાંથી આપણાં આસન ઉઠાવી લ્યો.
- (૨) ગેલીક જબાનને જ આપણા દેશની રાષ્ટ્રીય ભાષા ઠરાવો. એ દ્વારા જ દેશમાં શિક્ષણ આપો.
- (૩) આપણી કેળવણીનો ગોટાળો દૂર કરો. આપણા જ ઇતિહાસ, આપણી કવિતા. આપણી રમત ગમતો, આપણા જ કળા હુન્નરો એ જધાને આપણા શિક્ષણ-ક્રમમાં દાખલ કરો.
- (૪) આપણા વેપાર ખેડવા માટે આપણાં વહાણો ચલાવો.
- (૫) સરકારી અદાલતોને તોડી પાડવા માટે આપણાં લવાદ મંડળો સ્થાપો.
- (૬) પરદેશમાં અ.પણા પ્રતિનિધિઓને એલચી બનાવી મોકલો.

(૭)• ખાણે જોઈવો, કોલસા અને લોહું પેદા કરે, પર-  
દેશી માલ ઉપર મરજીઆત જકાત નાખે.

આ સ્વાશ્રયના વિચારે આખા દેશમાં પ્રસરી ચૂક્યા. સ્ત્રી-  
શ્રીન મંડળની સાથે દેશની કેટલીએ છૂટી છવાયી સંસ્થાઓ  
જોડાવા લાગી. સ્ત્રીનદીન મંડળની શાખાઓ શહેરે શહેરે અને  
ગામડે ગામડે ઉઘડવા મંડી. આખી પ્રજામાં એક જ છવન  
મંત્ર રડાવા લાગ્યો કે “ આપણે ઉગારનાર બીજો કોઈ  
નહિ, આપણે પોતે. ” અને અજળ વાત ! અંગ્રેજ  
શહેનશાહતની સામે આવેા ઉઘાડો વિદ્રોહ જગાવનાર આ  
મંડળ હથીયાર ધરવાની એક વાત પણ નહોતું કરતું, નહિ કે  
એ અહિંસાનું પૂજક હતું. પણ એ સમજી શક્યું હતું કે  
ગ્રીટીશ સેનાની સાથે મુઠીભર માણસોની પીસ્તોલો ટકી ન શકે,  
તમ આખી પ્રજા તત્કાળ હથીયાર ઉઠાવે એ સમય હતું આઘો  
હતો. અતુર નેતાઓ અસહકારનો ગેઠો બાળવો જગાવતા  
આદ્યા.

પાર્લામેન્ટ ઉપર મોઢી પડેલા પક્ષની આંખ ફાટી કે દેશનું  
હૃદય એના હાથમાંથી નીકળવા લાગ્યું છે. પ્રજાનાં યુવાન  
યુવતીઓને અંતરે અસહકારનો ઘુંટડો ઉતરી ગયો છે. બીજી  
બાજુ ગેલીક મંડળ પણ પુરાતન ઇતિહાસને જાગૃત કરી  
ગામડાંનાં નરનારીઓને દેશનાં પ્રાચીન પ્રતાપનું લાન કરાવી રહ્યું  
છે. લોકો પાર્લામેન્ટની અગવજ તરફ નિગાહ કરતા બંધ  
થાય છે. પાર્લામેન્ટમાં જનારાની હાંસી કરે છે. પાર્લામેન્ટ પક્ષ  
હુબત પામી વિચારતા ઉસો. બીજી બાજુથી હામરૂઝની આશા  
આપીને અંગ્રેજી પાર્લામેન્ટે કેવળ યોડી વધુ પ્રાંતિક સભાઓ  
આપીને જ પતાવ્યું. વચન બાંધથી દુભાઇને પાર્લામેન્ટ પક્ષે એ

ભીખ સ્વીકારવાની ના પાડી. પોતાના જ ઢગમાં ભંગાણુ પડયું છે અગ્રેસરો રાજનામાં આપીને સીનફીનમાં જોડાયા, બીજાઓ પણ એજ માર્ગ લેવાનો મનસૂબો કરવા લાગ્યા.

એ વખતે નવી ચુંટણી થવાની હતી. એક પરગણામાં સીનફીન પક્ષે ઉમેદવારી જાહેર કરી. પણ એ ચુંટણીની અગવળમાં વેરવા પૈસા ક્યાં ? લોકોને સમજાવવા વક્તાઓ ક્યાં ? વર્તમાન પત્રો ક્યાં ? બીજી બાજુ પાર્લામેન્ટ પક્ષની પાસે નાણાં હતાં ગોઠવાયેલાં મંડળો હતાં, જાહેર પ્રજાનો હૃદય પ્રવાહ પોતાની તરફ વળવા વર્તમાનપત્રો પણ હતાં. સીનફીન ચુંટણીમાં હાર્યું, અને પાર્લામેન્ટ પક્ષ પ્રભાવ બન્યો.

પણ હજુ તો એ આફત પુરેપુરી નહોતી. આવી પહોંચી. સો વરસના સંસ્કારો ભુંસી નાખવાનું સ્ટેલ નહોતું સીનફીન સંપ્રદાયની અંદર એવા નરો પડ્યા હતા કે જેને પાર્લામેન્ટની અંદર જઈને રાજસાસનને પ્રહારો મારવાની વાત યહુજ નીકી લાગતી. એ સભાસદોની લાગવગથી નવોજ સિદ્ધાંત ઉભો થશે. સીનફીન સંપ્રદાયની અંદર એક પાર્લામેન્ટ પક્ષ પણ રચાયો. એવું કયું કે એ પક્ષે પાર્લામેન્ટમાં જલ્દી, અને પાર્લામેન્ટની સાથે ક્યારે અસહકાર કરવો તેનો નિર્ણય બીજા પક્ષ જાહેર બેઠા બેઠા કરશે. આના મદીન મિત્રણથી આખી અગવળે પ્રજાનો વિશ્વાસ ગુમાયો. રાજ્યદારી અગવળ બંધ પડી. દરમ્યાનમાં રેડમન્ડ નામના પાર્લામેન્ટ પક્ષના અગ્રેસરે પોતાનું પરિણામ દેખાપર જમાવી દીધું. ફરીવાર દેશના શાણા લોકો પાર્લામેન્ટમાં જુગીને ‘ હોમરૂલ ’ ને છૂટવાની લાલચમાં પડ્યા. ૧૯૧૦ ને અંદર સીનફીન મંડળે જાહેર કર્યું કે “ લાઇ રેડમન્ડને

હિમ્મત છે. તો ભલે એ હોમરૂલ મેળવવાની મહેનત કરે. અમે એને સુઝાવી મારે એવો એક સખુન પણ નહિ જોલીએ ”

૧૯૧૦ ની ચુંટણીમાંથી સીનફીન ભાઈઓ આટલા કારણે રાજપુરીથી જ ખસી ગયા. છતાંયે એ મંડળનું વલણ તો નીચેના શબ્દોમાં રજુ થઈ ચુક્યું હતું.

“ નજદીકના ભવિષ્યમાં અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ આહિ તે યોજના મંજૂર કરે, અમારે તે કબૂલ નથી. આયરલેન્ડને જે ધારાસભા આપવાની હોય તે જ સંપૂર્ણ સત્તા ધરાવતી નહિ હોય તો પછી આપણા દેશને હુટી જનારા પરદેશીઓની સાથે વાટાઘાટ નહિજ થઈ શકે; છતાં બેથક, નવા સુધારાની અંદર આયરલેન્ડના વહોવટનો થોડો ઘણો પણ સાચા દિલનો કબજો આપ્યા જેવું જણાશે તો અમે એની વિરૂદ્ધ નહિ જઈએ અને બીજા કોઈપણ પક્ષે એની વિરૂદ્ધ જવું ન ધટે. ”

તે દિવસથી ૧૯૧૪ સુધી સીનફીનનું પરિણામ અદૃશ્ય થયું. ફરી બહાર આવ્યું ત્યારે તેની સિકલ કાંઈક ઓર હતી.

## પ્રકરણ ૪ થું લોહીનાં છાંટણાં !

ફરી એકવાર આયરલેન્ડના ઇતિહાસ પર નજર કરીએ. ૧૬૦૭ નું વર્ષ સંભારીએ. અંગ્રેજ સૈન્યોના હુલાઓની સામે આયરલેન્ડનાં અદ્ભુત શૂરાતન ગુઝી ચુક્યાં. એનેલ અને એડોનેલ નામના છેલ્લા બે ઠાકોરા પડ્યા, વેરાનમાં ભટકી

ભટકીને, બહારવટાં જેડીને રાગી મુઆ. એ વરસમાં આખો મુલક શત્રુઓએ સર કર્યો, અને પછી તો બળવાનો યુગ આરંભાયો.

ત્યારથી માંડીને આખી ઓગણીસમી સદીની આખર સુધી, જ્યારે જ્યારે લાગ આવ્યો, ત્યારે ત્યારે, એ હારેલી પ્રજાનાં આડગ લોહી ઉછળેલાં છે, આઠ આઠ વખત ઉછળેલાં છે. ૧૬૪૧ માં, ૧૬૪૯ માં, ૧૬૮૯ માં, ૧૭૮૨ માં, ૧૭૯૮ માં, ૧૮૦૩ માં, ૧૮૪૮ માં અને ૧૮૬૭ માં, એમ આઠ વાર સમશેર ખેંચી છે, જય પરાજય જોયો નથી, હારજીતની ગણતરી કરી નથી, પોતાનાં પરિબળનાં પાણી માખ્યાં નથી, પ્રથંડ અંગ્રેજ સૈન્યની સામે સુઠીભર આયરીશો! પણ થડી ગયા હતા. તે શા માટે ? શા માટે એટલી દેખીતી ખુવારી ? એક જ ઉદ્દેશ-પોતાના વિજેતાનો પારકા મુલકના લોગવટાનો દાવો તોડવા માટે, અને લોહીનાં છાંટણાં કરીને સાદ જણાવી દેવાને માટે કે, “ અમારો આત્મા તમને નથી નમ્યો. અમારો મુલક તમે ભલે તલવારથી કપજો કર્યો, પણ એ તાબેદારી અમે સ્વીકારી નથી. અમે તો સ્વતંત્ર હતા, સ્વતંત્ર જ છીએ.”

૧૯ મી સદીનો અંત આવ્યો, વીસમીનાં બહાણાં વાયાં, ભરમાયેલી પ્રજા બગી, ફરીવાર એનાં એ લોહીનાં છાંટણાં કરીને પ્રજાએ પોતાની સ્વતંત્રતાનો સાદ સંભાળાવ્યો, પરદેશીની સત્તા સામે પડકાર કર્યો, કે, “ તમે વિજેતા ભલે હો ! પણ અમારા રાગ નથી, તમારી તાબેદારી અમને મંજુર નથી.” હસ હસ સંક્રાંતો જુનો આ એનો એ પડકાર !

આયરલાંડની આખી લડતનું આ એક જ રહસ્ય ! કસ સૈકાના ઇતિહાસમાંથી આ એક જ અવાજ ગાજી રહ્યો છે કે “ તમે અમારા રાજ નહિ, અમે સ્વતંત્ર જ છીએ, બુદ્ધા જ છીએ, એક નિરાળી પ્રતાપશાળી પ્રજા જ છીએ. ”

આ એક જ વાત નજર સામે રાખીને આપણે વીસમી સદીનાં એ શોષિત-લીનાં પાનાં વાંચીએ, તો બધું સમજશે.

### અલ્સ્ટરનો વિરોધ

૧૯૧૨ ની એ સાલ હતી, બેલફાસ્ટ નગરમાં અંગ્રેજ પ્રધાન વીટસન ચર્ચિલ મુલાકાતે ગયો. બજારમાં એની મોટર નીકળી, નગરનાં લોકો ચીચીયારી પાડતાં હતાં, મહેમાનના ઉપર ગાળોનો અને શાપોનો વરસાદ વરસાવતાં હતાં, એની ગાડી ઉંધી વાળવાની તૈયારીઓ થઈ ચુકી હતી, પ્રધાન માંડ માંડ બચી નીકળ્યો. શું બોલતાં હતાં આ નગરજનો ?— “ આયરલાંડનો હોમરૂલનો ખરડો મંજૂર કરશે તો ખુના-મરંડી ફેલાવશું. ”

૧૯૧૪ નું વરસ હતું. અંગ્રેજ પ્રધાન બોનરજો બેલફાસ્ટની પાસેના બાલમેરલ નગરમાં ગયેલો. એક લાખ સ્વયંસેવકોને એણે લશ્કરી કવાયત લેતા જોયા. એક લાખની સેનાને મોખરે એક આદમી ઉભેલો, એ આખી મેદાનીને કહેતો હતો કે, “ જોલો, શપથ કરો, મરી જઈએ, પણ આપણે હોમરૂલને મંજૂર નહિ રાખીએ. ” એક લાખ તરૂણો બોલતા હતા કે, “ મરી જઈએ પણ હોમરૂલને તાબે નહિ થઈએ. ”

એ શપથ લેવાનારો આદમી કોણ હતો ?—એનું નામ સર એડવર્ડ કારસન. એ એક લાખ સ્વયંસેવકો ક્યાંના હતા ? આયરલાંડના એવા લાગેનો અલ્સ્ટર નામનો એક પ્રાંત છે, તે



પ્રાંતના એ તરફો હતા. આજ એ બધાના હાથમાં બંદુકો હતા. પણ તે તો માત્ર લાકડાંની બંદુકો. પેલો હોમરૂલની પાછળ ઘેલો બનેલો રેડમંડ એ બંદુકો સામે હત્યો હતો !

પછી સાચી બંદુકોનો સમય આવી પહોંચ્યો. જર્મનીના હામબર્ગ નગરથી ફ્રેન્કી નામની એક નોકા આવી. અંગ્રેજી મનવારોની તોપો વચ્ચે થઇને એ નોકા અલ્સ્ટર પ્રાંતના લાર્ન નગરને બંદરે નાંગરી. પચાસ હજાર જર્મન પીસ્તોલો અને વીશ લાખ કારતુસો એમાંથી બહાર નીકળ્યા. કારસન અને એની સેના આવી પહોંચી. કસ્ટમના અને પોલીસના અમલદારોને એણે કેદ કરી રેલ્વે સ્ટેશન કબ્જે કર્યું, તારનાં દોરડાં કાપી નાખ્યાં, બગરમાં હથેયારગંધ પહેરેગીરોની ચોકી બેસાડી. અને ચોવીસ કલાકની અંદર તો એકે-એક રાઇફલ અને એકેએક કારતુસ અલ્સ્ટરની સેનામાં વહેંચાઈ ગયો. લાકડાંની બંદુકો સામે એક દિવસ હસનારો હોમરૂલ. ઘેલો રેડમંડ સ્તબ્ધ બની ગયો. એડવર્ડ કારસને હાકલ કરી કે, “ ૧૮૦૦ ના યુનીયનને તોડીને જો અંગ્રેજ સરકાર આયરલેન્ડને હોમરૂલ આપશે, તો મારા એકલાખ શસ્ત્રધારી સ્વયંસેવકોને હું સાફ કરીશ. સરકારને હું પડકારીશ. ભલે સરકાર અમને બંડખોર ઠરાવે. પરિણામ જે આવે તે માટે અમે તૈયાર છીએ. અમારે અલ્સ્ટરવાસીઓને હોમરૂલમાં નથીજ ભગવું. અમે તો અત્યારની યુનીયન રાજ્યવ્યવસ્થામાં જ રહેવા માગીએ છીએ.”

શું હતો આ ગોટાળો ? રેડમંડને પ્રયાસે પ્રગળે હોમરૂલ મળતું હતું, તેની વિરુદ્ધ આ અલ્સ્ટર પરગણું કાં અવાજ

કરે ? જર્મનીની સાથે જે વખતે ઘોર યુદ્ધ ચાલવાની તૈયારી હતી, જર્મનીની મુરાદ બાહેર થઈ ચુકી હતી, ઇંગ્લાંડ મુંઝાયેલું હતું, તેવે કટાકટીને વખતે સર એડવર્ડ કારસન કૈસરની સાથે મસ્તૂતો ચલાવે, હુમરો પિસ્તોલો અને લાખો ગોળા મગાવે, સરકારી સિપાહીખાતાને, કસ્ટમખાતાને, તારખાતાને રેલવેને કબજે કરે, સરકારના હાથમાં જાખ્ખર સેના હોવા છતાં આ ઉધાડો રાજ્યદ્રોહ સરકાર મુંગે મહેલે સાંખી લેયે, એ બધો લેલ શું હતો ? ચાલો સમજીએ.

અગાઉ ગ્વેડસ્ટનના વખતમાં આયરલેન્ડને હોમરૂલ આપવાનાં ઘણાં છમકલાં થયેલાં, પણ અંગ્રેજ અમીરોનું મંડળ એ મંજૂર નહોતું રાખતું. ગ્વેડસ્ટન ગયો, એસ્કવીથનું પ્રધાનમંડળ સ્થપાયું. એસ્કવીથે ૧૯૧૪ માં આખા આયરલેન્ડ માટે હોમરૂલનો ખરડો રજૂ કર્યો. અસ્ટર નામનું આયરલેન્ડનું ઉત્તર વિશાળ એક પરગણું બળભાગી ઉઠ્યું. અસ્ટરનો ઇતિહાસ જરા સમજીએ.

### વિરોધનું બનાવટી કારણ

૧૬૮૮ ની સાલમાં ઇંગ્લાંડનો રાજા જેમ્સ બીજો ન્હાસીને આયરલેન્ડમાં જઈ લરાયો હતો. જેમ્સ રાજા રોમન કેથોલીક ધર્મનો હતો. આયરલેન્ડની પ્રજા પણ એ ધર્મ પાળતી હતી. જેમ્સના રાજ્યમાં ઇંગ્લાંડની અંદર પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનાં લોકો ઉપર બહુ સિતમો ગુજરેલા. એ ધર્મોધ રાજાનો નાશ કરવા એનો જમાઈ કુમાર વીલીઅમ હોલાંડમાંથી આવ્યો. રાજાને એણે આયરલેન્ડમાં હરાવ્યો. પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજાને મુક્ત કરી. આ વખતે આયરલેન્ડના પૂર્વના પ્રદેશમાં, ઇંગ્લાંડ અને સ્કોટલેન્ડથી વસવાટ કરવા આવેલા પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો રહેતા હતા. તે લોકોનો

રામન ટ્રેડોલીકોનો ત્રાસ ટળ્યો. ત્યાર પછી તો આખી અઢારમી સદી દરમ્યાન રાજ્યદારી ગુરુએશમાં અલ્ટરવાસીઓ / આયરીશ પ્રજાની સાથે શામેલ જ હતા. આયરલાંડની પાર્લામેન્ટમાં એના પ્રતિનિધિઓ બેસતા. ધર્મનાં ઝનૂનો જાગૃત નહોતાં રહ્યાં. નહિ તો ૧૭૮૨ ના વરસમાં અ.ખા. આયરલાંડની સ્વતંત્રતાને માટે હુથીયાર લઈને પ્રોટેસ્ટન્ટો શા માટે ઉઠ્યા? અને આખી પ્રજાને માટે ગૂંઝનાર પારનેલ સરખા વીર પણ ક્યાં પ્રોટેસ્ટન્ટ નહોતા?

પણ એ ધર્મનાં વેર ઝેર ઉભાં કરનાર અંગ્રેજો. આખી ઓગણીસમી સદી દરમ્યાન અંગ્રેજ રાજનીતિનું વિષ ધીરે ધીરે અલ્ટરવાસીઓના અંતરમાં પ્રસરવા લાગ્યું. આયરલાંડને સદા કપ્પામાં જ રાખવાની મતલબવાળો અંગ્રેજ પ્રજાનો પક્ષ અલ્ટરવાસીઓને પોતાના હાથમાં રમાડવા લાગ્યો. અલ્ટરવાસીઓએ એવું જ સમજી લીધું કે, જો આયરલાંડને સ્વરાજ્ય મળશે, તો અમારી ન્હાની સંખ્યાને લીધે, અમે પરધર્મી હોવાને કારણે, આયરીશ સરકાર અમને તરેકુ તરેકુની કનડગત કરશે, અમારા હક્કો ખુશ્કી લેશે. માટે અમારું મંગળ તો આ બ્રીટીશ યુનીઅનની અંદર જ સમાયેલું છે.

આજ આ એક પરગણાનો પ્રજાવર્ગ આખી પ્રજાનો કદો દુશ્મન બનીને ઉભો થયો હતો. એડવર્ડ કારસન એ પ્રજાવર્ગને ઉશ્કેરતો હતો. વિના સમજયે લોકો એની સરદારી નીચે દેશનું નિકંદન કાઢવા તૈયાર થતાં હતાં. અને એડવર્ડ કારસન પોને રમતો હતો અંગ્રેજ રાજ્યદારીઓના હાથમાં.

અંગ્રેજોને તો એક અલ્ટરની-એક એડવર્ડ કારસનની જ જરૂર હતી. આયરલાંડના છુટકારાની સાચી દામ અંગ્રેજોને હૈયે

હોત તો કારસનનો ખુલ્લો રાજદ્રોહ સરકાર પલવાર પણ સાંખી ન રહેત. સરકાર બેવકૂફ પણ નહોતી, ખડીકણ પણ નહોતી.

અલ્ટરના રોમનકેથોલીકોએ તો છેક ૧૯૧૨ ની અંદર ખતપત્ર કરી નાખ્યાં હતાં કે હુથીઆર ચક્કારીને પણ યુની-અનનો બચાવ કરવો. અંગ્રેજ પ્રજાનો એક વિભાગ પણ અલ્ટરવાસીઓની સહાયે ખડો થયો. એટલુંજ બસ નહોતું. અંગ્રેજ લશ્કરની એક આખી ઢંકડીના એકેએક ઘોડેસવારોને ફાળ પડી કે અલ્ટરમાં બગવો બગશે તો એ શમાવવા આપણે જલ્દી પડશે. એ લયના માર્યા દરેકે રાજનામાં આખ્યાં.

આયરીશ પ્રજા સમજી ગઈ. એણે એક બોધપાઠ લણી લીધો કે મુઠીભર વિધર્મી અલ્ટરવાસીઓના માથાવી લયને ખડાને અંગ્રેજ સરકાર લંબાવેતો હાથ પાછો ખેંચે છે. અને ખીજ વાત એ શીખી કે જગતમાં એકજ દલીલ સંભળાય છે-રાજની દલીલ.

‘આયરીશ વોલન્ટીઅર્સ’ (સ્વયંસેવકો)

દેશમાં એવો પણ વર્ગ પડ્યો હતો કે જેને રાજબળમાં જ આખરના છુટકારાની આશા હતી. એક મરણીયો ખડાર આવ્યો. એનું નામ સર રોજર કેસમેન્ટ. એણે સ્વયંસેવકોનું એક મંડળ બોલ્યું, એનું નામ ‘આયરીશ વોલન્ટીઅર્સ’. જોતજોતામાં તો એક લાખ એંશીહજાર વોલન્ટીઅર્સની લારતી થઈ ચુકી. વિનીતો અને ઉદામત્રાદીઓ, જન્ને પક્ષના માણસો જોડાયા. રાજ્યભક્ત અને રાજ્યદ્રોહીનો ભેદ રહ્યો નહિ. કારણ કે આ તો પ્રાણ કાઢી આપીને પણ માતૃભૂમિનું ઐક્ય અને સ્વતંત્રતા રક્ષવાની વાત હતી.

પ્રથમ તો હોમરૂલીઓ પક્ષ એથી ડયો, દૂર જઈ ઉભો. પછી રેડમંડને સમજ પડી, કે આ રાજબળ તો મુઠારી ચા-

વળની સામે ખડું થયે ! એ બળ્યો. એની આપખુદી સહુ સાંખી રહ્યા. કારણ કે એક સ્વયંસેવકોની સહુને ધન્યા હતી.

ત્યાં તો લડાઈ ચળગી. હોમરૂલની આશાએ, અને આય-રલાંડની વફાદારી પુરવાર કરવાની ઉમેદથી, રેડમંડે તો અંગ્રેજ સરકારને કહ્યું કે “ અમારા સ્વયંસેવકોની સેના આપની સહાય કરવા તૈયાર છે. સ્વીકારો ! ” એ (ખેચારાને તો એમજ થયું કે આ યુદ્ધ જગતની સ્વતંત્રતાને ખાતર જ મંડાયું છે.

### અપમાન

રેડમંડે સમજાવ્યું કે અમારા સ્વયંસેવકોને યુદ્ધમાં નહિ તો અમારે દેશના રક્ષણના કામમાં લ્યો. પરિણામ ? સરકારે ના પાડી. ખીજી બાજુ અસ્ટરના સ્વયંસેવકોને સ્વીકારવામાં આવ્યા.

રેડમંડના સ્વયંસેવકો છંછેડાયા. એક તો રેડમંડે પૂછ્યા ગાછ્યા વિના પરખારા જઈને સરકારને કહેણ મોકલ્યું. ખીજું સરકારે ના પાડી. ત્રીજું અસ્ટરની સેના મંજૂર થઈ, ચોથું જે આય-રીશો યુદ્ધમાં ગયા તેમાંથી અસ્ટરવાસીઓની ટુકડીઓ ઉપર એનાજ અ.મલકારો મંજૂર રહ્યા, એનાજ વાવટા ઉડવા દેવામાં આવ્યા, જ્યારે બ્રાફીના આયરીશોને અંગ્રેજ અમલકારો ! અને જુદા વાવટાની મનાઈ ! આ અપમાન અને અવિશ્વાસ સ્વયંસેવકોની ફાજના અંતરમાં રખરખી ગયો.

એક ઔર વાત પણ લડાઈ પહેલાં એક અડવાડીએ બની હતી. આયરીશ સ્વયંસેવકોને માટે પણ જર્મનીથી શસ્ત્રોનું જહાજ આવી પહોંચેલું. એક હુમલો સ્વયંસેવકો એ શસ્ત્રોને ઉખેલીતના ઘરવાખમાં લાવતા હતા. ત્યાં તો પોલીસ આવી. ટોળા ઉપર ગોળીબાર ચલાવ્યો, ઘણાંયે નિર્દોષ પ્રજાને મર્યા, ને ઘવાયાં. કારસનનાં હથીયારોનો કિસ્સો અને આ કિસ્સો, બન્નેનો યુદ્ધબંધો સ્પષ્ટ થયો. સરકારની મુસદ્દા સમજાઈ ચુકી.

અને એ બધાં કારણોને આંટી એવો શો ગામતો બન્યો ? સર એડવર્ડ કારસન, ચુદ્ધાતાના પ્રધાનમંડળના ત્રણ પ્રધાનોમાંનો એક પ્રધાન નીભાયો ! એથી વધુ અપમાન આયરીશ સ્વયંસેવકોને ખીજું શું હોય ?

### ભાગલા અને વચનભંગ

અને હોમરૂલનું શું થયું ? એડવર્ડ કારસનની ધમકી આગાહ ફળી. અસલ હોમરૂલ કે જેના ઉપર સમ્રાટના સફી-સિક્કા પડી ચુક્યાં હતાં તે હવામાં ઉડ્યું. ત્રણ હોમરૂલની યોજના થઈ, જેમાં અદ્વિતરને જીતું પાડ્યું. પ્રજાના બે ટુકડા કર્યા. એ હોમરૂલ પણ લડાઈનો અંત આવ્યા પછી છ મહિને અપાશે એમ જાહેર થયું. રૅડમંડની રાજલક્ષિતનો ઉચિત બદલો અપાયો !

આયર લંડના લોકો કહે છે કે “ રૅડમંડ ને ચાલત તો હોમરૂલનાં વચનોનાં હાત્રી થવા ન હેત. કેસમેન્ટે અને એ પાવેયા કે કારસનની સેનાને મિથ્યા ધમકી ફેરવી, મરફરીફ ન માન. પણ રૅડમંડ તો પાર્લીમેન્ટનો ટુવડો. એને સાચા સમાચાર મળ્યા જ નાદે, એને તો પાર્લીમેન્ટની શક્તિ રતી નાખતી હતી. ને રૅડમંડે કેસમેન્ટની સલાહ મંની હોત, સ્વયંસેવકોના સેનાને હાથ કરી અંગ્રેજ સરકારને કારસનનાં માફકજ પડકાર કર્યો હોત, તો કાં તો હોમરૂલ ઘેર આવત, નહિ તો ચુનીઅનના ચુંથા ઉડી જત. ને રૅડમંડમાં શાણપણ હોત, તો એણે સ્વયંસેવકનાં સેના પ્રત્યે આંખમાં ચામણાંજ કરવા નોંધતાં હતા. ”

સુસાનજીત પ્રજાને પોતાની પીડ પાછળ રાખીને ને એણે મક્કમ અવાજ એડવર્ડ કહ્યું હોત કે “ હું માણું છું તેટલો

છૂટકારો અમને આપો, નહિ તો હું આથે ખસી જઈશ. પછી ગમે તે થાઓ, તમે જાણો ને તમારા કામ જાણો"—ખસ, આટલોજ દમ ભરાયો હોત તો પ્રજા રક્તપાતમાંથી બચી જત, કારસન ચુપકીદી પકડી લેત. પણ એને સાચી દિશા ન સૂઝી. પ્રજાના અરધોઅરધ મરદો ઠવાયત કરતા હતા, બીજી બાબુથી સરકારના આયરીશ લશ્કરે રેડમંડને કહેણું મોકલ્યું કે 'દેશનો ન્યાય ન ચાય ત્યાં સુધી અમે હથીઆર હોઠે ધરી દેવા તૈયાર છીએ. આવી તકને ટાણે રેડમંડે લશ્કરને કહ્યું કે "લશ્કારી ન છોડો" વોલં-ટીઅરોને ફરમાવ્યું કે "સામ્રાજ્યને રક્ષવા અંગ્રેજ વાવટા તળે જાઓ."—સામ્રાજ્ય બચી ગયું. શી રેડમંડની સહનશીલતા!

### રક્તપાતનો નિશ્ચય

પણ કેસમેન્ટ તો નિરાશ ન થયો. એનો નિશ્ચય બંધાઈ ચુક્યો. એને તો ૧૯૧૪ ની અંદર જ સૂઝી ગયેલું કે હથીઆર વિના કશી સ્વાધીનતા હાંસલ નથી થવાની. એણે તો યુદ્ધ પહેલાં જ કહેલું ચે ખડું કે "આવતા યુદ્ધને ટાણે આયર-લાંડની સ્વયંસેવક-ફોજની હાજરી લેવાશે. જે ઈંગ્લાંડ અમે-રીકાને યુદ્ધમાં ઉતારી શકશે, અને જે જર્મની હારશે, તો જગતના નકશામાંથી બીજાં એક સો વર્ષ સુધી આયરલાંડનાં નામ નિશાત લૂંસાઈ જવાનાં. પણ જે આયરલાંડ અંગ્રેજોની બાજમાં ન ફસાય, જર્મની ખાર ન ખાય, તો આયરલાંડને સ્વતંત્રતા મળે ખરી—પણ હું તો ચાહું છું કે મહારા સ્વયંસેવકો પોતાના બાવડાને બળે જ એ રેડમંડ તો મેળવે!"

આ બધા વિચારોના ધ્વનિ પ્રતિધ્વનિ દેશમાં વિસ્તરી ચુકેલા. ફોનીઅનોએ પણ ફરોફરીને ચુપચાપ એજ શીખવેલું કે "જુઓ, તમને પોતાની મંદહે બોલવનારી સરકાર તમારી

શી વલો કરે છે ! તમારા વિદેશીઓ શસ્ત્ર ધરે તે સાંજે છે, અને તમે કેવળ સ્વરક્ષણને માટે જ શસ્ત્રો ઉઠાવો, તો તમારા ભાઈબહેનોને બંદુકે ઉરાડે છે ! તમારા ઉપર પશુખળનાં જ રાજ્ય તપી રહ્યાં છે ! ”

### મહાયુદ્ધમાં આયરલાંડનું વલણ

૧૯૧૬માં આયરલાંડના આકાશ ઉપર શાં શાં, ધમસાણો ચાલી રહ્યાં હતાં ? જરા આંખ ફેરવીએ.

વડો પ્રધાન એસ્કરીય ડબ્લીનને રોશને ઉતારે છે, એને એક ખાનગી રસ્તેથી એના મુકામ પર લઈ જવામાં આવે છે, ગઢલીએ ગઢલીએ બંદુકધારી પહેરેગીરની ચોકી ખડી છે, અને ઉતારાના આંગણાની આશુઆશુ હથીયારબંધ ઘેડેવારો હાજર છે.

માત્ર થોડેક આઘે રસ્તામાં એક ખટારા ઉપર ઉભો ઉભો એક નગરજન, નામે લારકીન, લોકોની પ્રચંડ મેદનીને, મૂંઝાંચેથી સોગંદ લેવરાવે છે અને લોકો હાથ ઉઠા કરાં કરીને શપથ લે છે કે “ અંગ્રેજ સરકાર અમારી સલામી શત્રુ છે. ” લારકીનની ચાપાસ સ્વયંસેરકોની બંદુકોનાં સંગીનો અબૂકી રહ્યાં છે. એ સુરક્ષિત ઉભો છે.

પોનાના ઉતારાની અંદર ટીકીટ આપી આપીને એકઠી કરેલી મજલિસની મોળરે ઉભો થઈને પ્રધાન એસ્કરીય પોકારે છે કે “ અમે દુર્બલ પ્રજાએને ઉમારવા ખાતર બગીઆ શત્રુઓ સામે ખાથ ભરીએ છીએ. તમે આયરીશો પશુ એક સ્વતંત્ર પ્રજાતરીકે તમારી સ્વતંત્ર ઇચ્છાથી તમારા લડવૈયાઓ આપો ! ” પ્રધાનના એ પ્રચંડ શોરખંકારને અતો ફક્ત છ આઠ માંઓએ ભરતીમાં નામ નોંધાવ્યા



ડબ્બીનના રસ્તાઓ ઉપર તે રાત્રીએ જલે જેલે નજર કરી હશે, તેણે તો સમજી લીધું હશે કે આયરલાંડની વફાદારીનાં વર્તમાનપત્રોમાં આહે તેટલાં યથોગ્ધાન આવતાં હોય, પણ પાટ-નગરમાં તો વિદ્રોહનાંજ જૂમરાણો ચાલુ હતાં.

અને શું લેખનો હતો પેલો અહિંસક અસહકારી સત્તજન શ્રીક્રીષ્ણ? “અમારે જર્મનીની સાથે કશી નિરખત ભલે ન હોય, પણ એક વાત તો ખરી કે જર્મની અમારે વેરી નથી. અમારા રક્તપાત્ર અને અમારાં દુઃખોનો યોગ્ય એને શિર નથી પણ પોતાની આસપાસ દુસ્મનો વીરળાઈ વળ્યા છે છતાંજે પ્રગ્ધ આખી દુનિયાનાં શસ્ત્રોની સામે એકલે હાથે ઉભી છે, તે ટેકીલી અને ભયહીન જર્મન પ્રગ્ધને માટે કેને માન ન ઉપજે ? ”

અને મજુર મંડળીએ શું ઠંઠરો પીટયો હતો? “અમે તે કુંસર કે કીંગ જયો જ-ગેમાંથી એકેયની તાગેદારી નથી માગતા.”

એક બાળુથી રણક્ષેત્રમાં મિત્ર રાજ્યો મુંઝાતાં ઉમાં હતાં અને ઇંગ્લાંડને માથે મોટામાં મોટાં વાદળ તોળાન રદ્યાં હતાં. ત્યારે બીજી બાજુ આયરલાંડની બેંદીની આ ઉઘાડા એકરાર્થ ઇંગ્લાંડનું કાળજી કમ્પી ઉડ્યું.

### ઠં ઠાં

ત્યાં તો બેટજીઅમનાં દુઃખોની જૂમ આવી પહોંચી જર્મન અત્યાચારોનાં વૃત્તંતોથી વર્તમાનપત્રોનાં પાનાં છલકે ઉડ્યાં. ડબ્બીનની દિવલો પર ચોપાનીલાં ચોડાયાં કે “આયરલાંડના એ રામન કેદોડીકો ! તમરા પાદરીઓ અને ધર્મખંધુઓની કતલ તમે શી ગતે સાંખી રહેશો ? ” રે ! જર્મન અત્યાચારોની કથઓ કહેવા ઠેર ઠેર બેટજીઅમના પાદરીએ પણ પથરાઈ ગયા.

પ્રમત્તો ધર્મગ્રેમી, સ્વાતંત્ર્યગ્રેમી પ્રાણુ કુકુળવાં લાગ્યો.  
 યુદ્ધના પહેલા વરસની અંદરજ પચાસ હજાર પ્રમત્તનો ભર-  
 તીમાં નોંધાયા. સહુના મનમાં એકજ વાત હતી કે, અહો !  
 આપણે તો નહાની પ્રમત્તોનાં બંધનો ફેડવા જઈએ છીએ !

પરંતુ થોડા કાળમાં જ એ દિસાફનાં પાણી ઉતરવા  
 લાગ્યાં. રણક્ષેત્ર ઉપર આયરલાંડના તરફાએ કેવાં અપમાન  
 સહ્યાં ! કેવો અવિશ્વાસ દેખ્યો ! એ દુકડાઓને પોતાના પિતૃ-  
 ધામનો વાવટો રાખવા ના પાડવામાં આવી, પોતાના જ સેના-  
 પાતના હાથમાં પોતે રહે એ માગણી નામંજુર થઈ. એણે  
 બતાવેલાં પરાક્રમે વર્તમાનપત્રોમાં પગટ થવાજ ન દેવાયાં.  
 યુદ્ધમાં ભરતી થવાની વિરૂદ્ધ પ્રગટ થતાં સીનફીન મંડળનાં  
 વર્તમાનપત્રો એક પછી એક જસ થવા લાગ્યાં. રે ! “ શુદ્ધર  
 અને કાતર ”—( Scissors & Paste ) નામનું શ્રીફીથનું  
 એક વર્તમાનપત્ર તો કેવળ અંગ્રેજી છાપાંમાયી લડાઈ સંબંધના  
 ઉતારા જ પ્રગટ કરતું તેને પણ ચાંપી દેવામાં આવ્યું. પ્રમત્તે  
 સમજી લીધું કે આપણને તો અંગ્રેજો જાણી શકે તેટલા પ્રમાણમાં  
 યુદ્ધના ખજાર પણ નથી જાણવા દેવામાં આવતા. બીજી બાજુ  
 યુનીઅન પક્ષના વર્તમાનપત્રો તો પ્રત્યેક અડચણીયું પૂરું થાય, ને  
 આયરલાંડને ગેણાં મારે કે ‘ તમારે સામ્રાજ્યના રક્ષણ માટે  
 કુપાર્થ જવું જોઈએ સ્વેચ્છાથી નહિ જાઓ, તો બલાતકરે  
 મોકલવા પડશે ’ !

આવાં ટોણાં પ્રમત્ત શી રીતે સાંજે ? એની હોંશ લાગતી  
 જાય. બીજી બાજુ સ્વયંસેવકેની સેના પણ રેપે ભરાઈ ચુકી  
 હતી. કોઈને જર્મની પ્રત્યે કશોયે પક્ષપાત તો નહોતો જ.  
 પણ ઈંગ્લાંડ પ્રત્યે અને એની કુટ સજનીત પ્રત્યે ધિગ્ધાર તો

આપી ગયો. ઉપરા ઉપરી અપમાનથી ધુધવી રહેલા એ વિદ્રોહના અગ્નિને સળગાવી મેલવા એક ન્હાની સરખી ધીરી ધીરી કુંકની જ જરૂર હતી.

અને એ કુંક આવી પહોંચી. સ્વયંસેવક સેનાના પ્રમુખ કોનોલીએ પોતાના વર્તમાનપત્રના પ્રત્યેક અંકમાં સ્વયંસેવકોને પેગામં દીધો કે આપણે છુટકારો કરવો હોય તો એક ધા કયા વિના આ લાગ જવા દેશો નહિ. જેમ જેમ યુદ્ધનો અંત નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ સ્વયંસેવકોનો પુઝનીય સેનાપતિ પેલો

### કવિ પીઅર્સ

પણ ખીજવા લાગ્યો કે, હાયરે ! ગંધી પ્રજાઓએ આ તકનો લાભ લીધો, ગુલામીનાં બંધનો તોડીને ફેંકી દીધાં, માત્ર મહારી પ્રજા જ એક ઉચ્ચાર પણ કરતી નથી. અને હમણાં જ સુલેહ આપી પહોંચવાનો. દેશને આ ખુલ્લેથી પહેલે ખુલ્લે પીઅર્સ પહોંચી ગયો, અને લોહીનાં બલિદાન દેવા તરફોને હાકલ કરી. એણે યાદ આપ્યું કે જ્યારે જ્યારે આપણી જનનીને એનાં જ ખાલકોએ જાલીમોને હાથ ફાડી દીધી છે. ત્યારે ત્યારે થોડાંક સંતાનો તો પોતાનાં લોહી આપી આપીને પુરવાર કરતાં ગયાં છે કે આપણું ભુગભુગનું જૂનું સ્વપ્ન અખંડ રહ્યું છે. એ ગોલ્ડો-અને તે સમયની એના અડખૂત રધરાયા વદન ઉપર સળગી ઉઠેલી શોર્યનાં બંવાળાઓને હજી કોઈ નથી ભૂલ્યું-એ ગોલ્ડો કે “કોને માલુમ છે કે આપણા વડવાઓએ જેને માટે વ્યર્થ ઝીંદગી આપી, તે હાથ કરવાનું નિર્માણ કદાચ આપણે લલાટે લખાયેલું હશે ! આપણે જર્મનોના પક્ષકારો નથી પણ આયરલેન્ડના પક્ષકારો તો છીએ. અલખત જો જર્મનો કહી આપણી જનનીને પોતાના કુખમાં

લેવા આજે આપણે કિનારે વિજેતા બનીને આવે તો આપણે આપણા મુલકની તસુ ચે તસુ જમીનને માટે આપણાં લોહી રેડીને ઝુઝશું. આપણે તો સ્વતંત્ર આયરલાંડ જાણ્યો, બીજું કંઈ નહિ. ”

જરાક થંભી જઈએ. આ મરણીઆ કવિની સ્વપ્ન સૃષ્ટિ પર નજર કરીએ. બાળાપણથીજ એ બાળવાના મંત્રોરથો ઘડતો. બાળગીમાં પ્રભુને બંદગી કરતો કે આચીન સુગના એ વીરનરોની માફક, ‘હે દેવ ! મને પણ જન્મ-ભૂમિને ખાતર મરવાનું દેજે ! એના અંતરમાં ત્રણ અલિલાખાઓ હતી, એક વર્તમાનપત્ર ચલાવવું, એક નિશાળ ચલાવવી અને આખરે એક બાળવો સળગાવવો. એની ત્રણે મુસાફો બર આવી. એણે ઠેવળ મારફાડનાજ માર્ગો લીધેલા એમ ન માનજો. પોર્ટામેન્ટ પક્ષના ચુસ્ત હોમરૂલરોની સાથે પણ એણે પોતાના દેશના મંગળને માટે પોતાના ઉદ્દામ સિદ્ધાંતોને અગગા મેલીને પણ કામો કીધાં છે.

જે વેળા જડવાદ, પ્રમાદ ને નીતિનો બગાડો પ્રજના જીવનમાં ઝેર રેડી રહ્યાં હતાં, તે વેળા તપશ્ચર્યા, ઉદ્યમ અને આત્મલોગનો બોધ કરતો આ કવિ પોતાના હિલમાં જાંઠ વાળીને બેઠો હતો કે રક્તપાત સિવાય બીજું કશુંયે દેશને ઉમારી શકશે નહિ. ચુદ્ધ મંડાયા અગાઉ કેટલાએ મહિના ઉપર એક વખત જમતાં જમતાં એ એક જીવાન આઢમીને અબકાવતો બોલી ઉઠ્યો કે “કદાચ હું, મેકડોનલ અને બીજા બસો તરૂણો બાળવો જગાવીએ, તો તું મારી સાથે જોડાઈશ?”

“પણ-પણ તમે શું કરી શકવાના?” ઝમકેલો જીવાન બોલ્યો.

“અરે, ડબ્લીન કિલ્લાને (સરકારી રાજમહેલને) ઢળે કરીશું અને અમારી મઢહે ઢોડવા માટે દેશને સાફ પાડશું. ”

“પણ તમારાથી સાત દહાડા સુધી ચે નહિ ટકી શકાય, તમને ચગદી નાખશે, તમારામાંના એકેએકને ગોળીએ દેશે”

“હા, હા, એ હું જાણું છું, પણ એક વાત તો અમે કરી શકશું. અમે આખા દેશને ખળસળાવી દેશું, જાગૃત કરી જશું. દેશપ્રેમ આજ આપણી પ્રજામાં મરી ગયો છે. એટલે જ મુઠીભર માણસો પણ ખતાવી શકે કે આપણી સ્વતંત્રતાને માટે આપણે પ્રાણ હથ શકીએ છીએ, તો પછી પ્રજા બેઠી થવાની—”

લોહીનાં બલિદાનનો આ બોધ સુદ્ધને વળતે એણે વધુ જોશથી દીધો, ને કહ્યું કે, ‘લોહી રેડ્યા વિના તો પાપનું પ્રાયશ્ચિત નથી.”

પોતાનાં નાટકોમાં, અને કાવ્યોમાં પણ એ શૌર્યની કથાઓ ગાતો, પ્રાચીન વીરોનાં બલિદાનની-પ્રાણદાનની વાતો ઉપર એણે ખુબ ગીતો વરસાવેલાં. આફતો અને મુશીબતોની પુરાણી કથાઓ એણે જીગર ચીરીને આલેખેલી. પોતાનાં એ વીરરસ ભર્યાં નાટકો એ પોતાના શિષ્યોની પાસેજ ભજવાવતો. એ તરસ લોહીની નહોતી, એ તરસ તો નિર્મળ, લબ્ધ, અને ધૈર્યથી સ્વાતંત્ર્યની હતી. અને દેવું એ તપસ્વીનું જીવન ! વિલાસને એ ધિઃકારતો. દેહનાં સુખ એણે ઉતારી નાખેલાં. દારૂ કે સીગારને એ સ્પર્શ પણ નહોતો કરતો,

અને એનું હૃદય! બિલાડીનું ખચ્ચું મરી ગયું તેના ઉપર એ રડ્યો હતો, ખગીચામાં ખોદતાં ખોદતાં એને હાથે જીવડું ચગદાઈ ગયું તે જોઈને એના હાથમાં કોદાળી થંભી ગઈ. આંખો દિવસ ફરી ખોદવાનું એનું હૈયું ચાલ્યું નહિ.

બાલકો ઉપર, પ્રેમ ઉપર, કુદરત ઉપર કેવી મૃદુ કવિતાઓ એણે રચી છે! પોતાની નિરાળી શાળા ચલાવીને શિક્ષણના કેવા

ચુંદર પ્રયોગો એણે અજમાવ્યા છે ! પીઅર્સ રક્તપિપાસુ દાનવ નહોતો, હિસાબ કરનાર દુનિયાદારીનો માનવ નહોતો, એ સાધુ હતો, પેગમ્બર હતો.

અને ત્યાંજ એની અને શ્રીક્રીષ્ણની વચ્ચેનો લેદ નજરે પડે છે. શ્રીક્રીષ્ણ પોતાની કાળેત્ર લેખિની લઈને આયરલાંડ ઉપરના પારાવાર કરવેરા સામે વિરોધ કરતો હોય, ત્યારે કવિ માત્ર એટલુંજ બોલતો કે “શા માટે? જો આપણે આજે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા કબ્જે કરવા બહાર પડ્યા હોઈએ, તો પછી અરધી દુકાનીના વધુ એછા વેરા ઉપર શબ્દોનાં ચુથણાં ચુથીને શા માટે આપણે આપણી વાત નબળી પાડવી? રા સ્વતંત્રતા કહાય આપણને ભીષ્ ભાગતા, બનાવી નાખે, તો પણ આપણે તો સ્વતંત્રતાજ ખપે. ”

આયરલાંડને તો શ્રીક્રીષ્ણની ચે જરૂર હતી, કવિની પણ જરૂર હતી. બુદ્ધિવંત પ્રમુખોને સમજાવવા સંમર્થ વ્યવહારશાસ્ત્રીની જરૂર હતી, અને જડતામાં સૂતેલી પ્રજાને જગાડવા કોઈ સ્વપ્નને જોનારા જવાબામય લક્ષ્મી-ગાયકની પણ જરૂર હતી.

બગવો જગાવ્યા પહેલાં થોડા સમય ઉપર જ એણે લખેલું કે, “ ત્યારે આયરલાંડ સ્વતંત્ર બને, ત્યારે રામ કોણ થશે એ વાતથી મુંઝાશે નહિ. ખીચું કોઈ નહિ-પ્રજા પોતે પોતાના દેશની માલીક બનવાની-પ્રજા, કે જેણે રૂઢન કર્યાં છે, દુઃખનો માર્ગ લીધો છે, જેણે કોસ ઉપર નમ્ર લટકીને જીવ કાઢી આપ્યો છે, અપરાધીના ઉદ્ધારને માટે જેણે નકનો ત્રાસ સેવ્યો છે, જે ફરી એકવાર અમર બનીને, કીર્તિવંત બનીને બગશે, પ્રભુને જમણે પડખે બિરાજશે, અને આખરે ધન્સાદ્ કરવા આવશે. અદલ ધન્સાદ્, દારૂણ એ ધન્સાદ્ !

શી આશાએ આ એકાકી મરદ શમશેર ખેંચવા માગતો હતો ? શું એને નહોતી ખબર કે ખ્રીટાનીયાની પ્રચંડ સેના સામે એનો બળવો એ દિવસ પણ નહિ ટકે, રક્તપાતને પરિણામે એનાં પ્રજાજનો ખ્રીટન સોલજરોની બંદુકે ઉડશે, એના બહાલા વતનના અંગ ઉપર વધુ કઠોર બેડીઓ પડશે, એનું પોતાનું માથું છેદાશે, જગત હાંસી કરશે-નહોતો એ બાણતો ?

એ બરાબર બાણતો હતો. એને તો માત્ર એકજ પરિણામ લાવવું હતું-ફરી એક વાર લોહીનાં છાત્રણાં કરીને દેશની સ્વાધીનતાનો દાવો રજુ કરવો, ને શૌર્યનો યુગ પ્રવર્તાવવો. માટે જ એણે લખી નાખ્યું કે,

“ મહારી નવજવાનીનાં લોહી નષ્ટ પામે, તે પહેલાં હું મહાર બાંધવોને કહી દઉં, કે મહારા જેવા જ પાગલ બની જાઓ મરી ખુટો, બધું ચે ફના કરો. ઇસુ પર ભરોસો મેલો, અમલકાર બતાવો, ને એ બધી ભૂલો માટે હું જવાબ દઈશ, અહીં અને પરલે ક્રમાં. અને એ. મહારાં બહાલાં પ્રજાજનો, તમે પણ મહારી સાથે જવાબ નહિ આપો ?

“ હે પ્રભુ ! તારા ભયાનક કોલને આધારે મેં મહારા પ્રાણ સમર્પ્યો, મહારા બંધુઓનાં બલિદાન દીધાં.

“ હવે મહારી કસૂરોને ન સંભારીશ, મહારી નિષ્ફળતા તરફ ન. જોઇશ..

“ મહારા આકીનની ઉપર નજર કરજે. ”

બળવો

એ દારૂણ દિવસો આવી પહોંચ્યા. એ મુંઢર યુગધીમય, આશામય, આનંદમય, અનેરી વસંતના દિવસો હતા. કોઇને ખબર નહોતી. બાણતારા તો માત્ર પીઅર્સ, એફેનેલી, આ-

ચાર્ય મેકનેઇલ, અને મુડીભર માથાના ફરેલા ફેનીઅનો. રવિ-  
વારની સવાર નક્કી થઈ ચુકી.

ત્યાં તો ખખર આવ્યા કે કેસમેન્ટ કેદ પકડાયો- અને એક  
સ્ટીમર ભરીને શસ્ત્રો આવેલાં, તે ગૂમ થયાં-તત્કાળ આખા  
દેશને ખુણે ખુણે ખખર પહોંચાડવામાં આવ્યા કે રવિવાર સવા-  
વારનો કાર્યક્રમ રદ કરવામાં આવે છે. રવિવારનાં વર્તમાન  
પત્રોમાં એ રદ થયાના ખખર વાંચી સરદારો તાજ્જુબ થયા.

પરંતુ હવે તો ખીજા ઈલાજ નહોતો. આ પાર કે પેલે  
પાર, કામ પતાવવું જ પડશે. આઠ આઠ દિવસ થયાં લીબટી  
હોલ(સ્વાતંત્ર્ય-મંદિર)ના ખુરજ ઉપર પ્રખરો ત્રિરંગી વાવટો ફરકી  
રહ્યો હતો, શસ્ત્રધારી સ્વયંસેવકો એ મકાનને ઘેરીને ઉભા હતા, અં  
ઠરના રાજદ્રોહી છાપાને જસ કરવા જવાની સરકારી સેનાની મગદૂર  
નહોતી. રે ! પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો સંદેશો એ મકાનની સીડી  
પરથી ઉઘે અવાજે વંચાવો પણ શક્ય થયેલો. સરકારે સ્વયં-  
સેવકોના સંદારોને ગિરફતાર કરવાની તૈયારી જ રાખી હતી.  
આખી સેનાનાં શસ્ત્રો ઝૂંટવી લેવાના અને એને વીંખી ચુંથી  
નાખવાના હુકમો કાગળ પર ચડી ચુક્યા હતા. ચુપચાપ  
ચુંથાઈ જવાનું, વીંખાઈ જવાનું કિસ્મત રાહ જોતું હતું. ઘડીએ  
ગણાતી હતી. સરદારોને લાગ્યું કે દેશ રસાતાળે ગશે. સ્વયં-  
સેવકોને ચગદયા પછી તુરંત જ પ્રજાજનોને જખરદસ્તીથી  
(Conscription થી) લકાઈમાં રેંસાઈ જવા ઘસડશે. પ્રજા  
પોતાનો મનુષ્ય તરીકેનો છેલ્લો અધિકાર ગુમાવી બેસશે.

સોમવારનો પ્રાતઃકાળ નક્કી થયો. ખ્રીસ્તીઓના પરમ  
પવિત્ર એ ઇસ્ટરના ઉર્જવલ સોમવારની પ્રભાતે દસ બજે  
સ્વયંસેવકોને હાકલ થઈ આસા અનુસાર જુદે જુદે મથકે એ



તરૂંબોની ટુકડીઓ હાજર થઈ. કહેવાય છે કે સ્વયંસેવકોને ખીજ કશીયે ખખર નહોતી, તેઓ એટલુંજ સમજેલા કે માત્ર ક્વાયત કરવા માટેજ અમને ગોલાવ્યા છે. ફક્ત ચાર હજાર જ આવેલા. કારણ પેલા રદ થયાના હુકમથી બહુ ગોટાળો રહ ગયેલો.

બહુ મતસેદ હતો, તતકાળ ખખરો જગાવવાની ખામતમાં સરદારોની અંદર અંદર પણ વિરોધ હતો. છતાં દેવટે નક્કી થયું. ખરાખર મધ્યાહ્ને સ્વયંસેવકોએ હુકમ સાંભળ્યો કે “આપણા પ્રજાસત્તાકને રક્ષવા તપર થાઓ” અને ધન્ય છે એ જીવાનોની ટેકને ! પલવારની અંદર તો બધાએ નિશ્ચય કરી લીધો. લગારે ભંગાણુ ન પડ્યું. મોતને લેટવા એકે એક યુવક આતુર બની ઉભો.

૧૯૧૬ના એપ્રિલ માસની સોમવાર સવારે ‘લીબટી’ હોલ ’ ઉપર પ્રજાસત્તાકનો વાવટો ફરકવા લાગ્યો એ વાવટામાં ત્રણ રંગ હતા, નારંગી રંગ | અલ્ટરનો | લીલો રંગ ( દક્ષિણ પ્રદેશનો ) અને એ બન્નેની વચ્ચે સંધિ કરાવનારી શ્વેત રંગની પટ્ટી.

હાથીઆર બચ્ખખડાં. ચાર હજાર તરૂંબોની ફાજ કબ્જીન નગરમાં વિસ્તરી ગઈ. કોઈ કહે છે કે માત્ર છસોજ હતા.

વસંતના એ રમ્ય અને પવિત્ર અડવાડીયાં દરમ્યાન શું શું ખુનામરડી ચાલી, કેટલા કેટલા સરકારી સિપાઈઓ અને સોલ્જરો મરાયા, કે કેટલા સ્વયંસેવકોનાં માથાં ઉડ્યાં, તેનું વર્ણન શું ? ખુનામરડીનાં ચિત્રો બહુ વિવિધ હોતાં નથી.

પ્રજનો ડાહ્યો વર્ગ અંખવાણો પડીને આ નાહત મામલા સામે આંખો ફાડી તાકી રહ્યો. ઉદામ પક્ષના આગેવાનોએ

પણ એમાં અમંગળ જ માન્યું. તેઓ જોલ્યા કે, આ ળગવો ઈંગ્લાંડની સામે ન સમજવો. એ ખુદ આયરલેન્ડની સામે જ ઉભો થયો છે. નવજવાનોનાં બલિદાન ઉપર સહુ આક્રીન બની ગયા, પણ, એમ તે ઉચ્ચાર્યું કે, “ આયરલેન્ડના બળવાખોરો! યુરોપના નામને બદલે લગાડે એ તો આ પ્રથમ વારનો જ દાખલો કહેવય. ” પ્રજાના કલ્પાંતનો પાર નહોતો, તાજાગુજીનો પાર નહોતો, ધન્યવાદનો પાર નહોતો.

સોમવારથી માંડીને સામા શનિવાર સુધી જાંડખોરો સરકારી દેજની સામે ઝુઝ્યા, સરકાર તરફથી નિત્ય નિત્ય નવી ટુકડીઓ ને નવી તોપો આવતી ગઈ. તો પણ બળવાખોરોનું ઈજા તૂટ્યું નહિ, આખરે સરકારનું પ્રચંડ તોપખાનું આવી પહોંચ્યું. નગરમાં તોપોનાં નિરંકુશ ધમસાણા મંડાયાં, શહેરને છાપરે છાપરે આગ લાગી, અને નિર્દોષ નગરજનોનાં મકાનો પછી મકાનો તોપોને ધડાકે ધડાકે તૂટી જમાનદોસ્ત બન્યાં. પછી તો પેલો મરણીયો પીઅર્સ જોઈ રહ્યો કે “ બસ ! આયરલેન્ડનું નાક રહ્યું છે. મને સંતોષ થયો છે. હવે અમારો વિરોધ બહાર થઈ ચુક્યો, હવે રક્તપાતની જરૂર નથી. ” એટલું જોલીને એ પકડાયો, પ્રજાસત્તાક સેનાએ શસ્ત્રો નીચાં મેલ્યાં.

સોળ સરદારો કેદ થયા; છુપો મુકર્દમો ચાલ્યો, બળે બળેને રાજ રાજ જોગીથી વાધા નાખવામાં આવ્યા. પંડર સો ગુન્હેગારો પકડાયા, તેઓને ઈંગ્લાંડમાં લઈ જવામાં આવ્યાં.

બળવાખોરોનો સેનાપતિ, અને પ્રજાસત્તાકનો પહેલવહેલો પ્રમુખ, એક વખતનો કોમળ હૃદયનો ગુરૂ, એક વખતનો દયામય પ્રેમમય કવિ પેલો સુકુમાર પીઅર્સ, પોતાના શિર-

ચેદને વખતે પોતાની માને કાગળ લખતો ગયો, કે “ માડી, ઇશ્વરે જો કદી મને મોતની પસંદગી કરવાનું કહ્યું હોત તો હું આવું જ મોત માગી લેત-માતૃભૂમિને માટે અને સ્વતંત્રતાને માટે એક યોદ્ધાનું મોત. અમે જે કર્યું છે તે બરાબર છે. આજ લોકો ભણે અમારા કૃત્યને ધિઃક્ષારે, એક વખત તેઓ અમારી તારીફ કરવાના. તું રડીશ ના, પણ માનજે કે એ તો પ્રભુએ મારી અને તારી કનેથી માગી લીધેલું બલિદાન હતું. ”

યુરોપનાં રણમેદાનો ઉપર પ્રચંડ સેનાઓનાં ધમસાણો જોતું જોતું જગત એક દિવસની પ્રભાતે અમકી ઉઠ્યું, આંખો ચોળી અને વાંચ્યું કે નહાનકડા આયરલેન્ડની અંદર આજ બળવો જાયો છે! શી રીતે એ બન્યું? શો લેલ એમાં છુપાયો હતો? શા કારણો બન્યાં? એ સવાલો ઠેર ઠેર પૂછાયા, પણ જવાબ દેનાર કોઈ હાજર નહોતું. તાજાનુગ્રી તો એ હતી કે આયરલેન્ડની સરકાર પણ આ બધું કળી શકી નહિ. સરકારનું અમુસીખાતું બહુ હયાતજ નહોતું! આવી ઝુમ્મેશના સમાચાર કુદૈ ન નીકળ્યા એ તો આયરલેન્ડની તવારીખમાં પહેવહેલોજ બનાવ ગણાય. જગત હેરાત પામી ગયું, સરકાર ડિગ્મૂઢ બની,

### સીનફ્રીન મંડળ પર આરોપ

આ કાવતરાનો આરોપ સરકારે કોના ઉપર મેલ્યો? નિર્દોષ સીનફ્રીન મંડળના મસ્તક ઉપર. જર્મનીની છુપી મદદથી સીનફ્રીને આ કાવતરું રચ્યાનો આરોપ કેવળ નાદાનીમર્યો, રે! તકડી હતો, એમ આયરીશ લેખકો કહે છે. ઓશીયના સાથીઓ અત્રમત ઇંગ્લાંડ સાથે તમામ સંબંધ તોડીને છેક ફારક થઈ જવા સાહુતા હતા, એ નહોતા માગતા અંગ્રેજી પાલા

મેન્ટના કોઈ પક્ષની સહાય, અગર તો કોઈ પરદેશીની તલવારની મદદ. એ તો પોતાનો છુટકારો પેલા હુંગેરીએ જેમ આસ્ટ્રીયાની સાથે અસહકાર કરીને સાધ્યો, હિન્દુસ્થાન તેમ રાજતંત્રની અંદરથી ખસી જઈને સાધવા મથી રહ્યું છે, તેવી જ રીતે સાધવા માગતા હતા. રક્તપાતનું પગલું એ નહોતા લેવા માગતા.

ત્યારે બંગાળની અંદર કોનો કોનો હાથ હતો તે આપણે જાણી ચુક્યા છીએ. સ્વયંસેવકોને સમાચાર પહોંચેલા કે આપણાં શસ્ત્રો હુંડાવાનાં છે, સ્વયંસેવકોએ જોયું કે હોમરૂલ ઉડી ગયું, અને પોતાના પ્રગળાનેનાં અપમાન, આવશ્યાત્મ રણક્ષેત્ર પર જોયાં. “એ બધાં કારણોથી ન ઉશ્કેરાય એવી કોઈ સંત પ્રગ્ન, અગર નામદં પ્રગ્ન હજી દુનિયામાં દેખાણી નથી. રે ! હોમરૂલની ખાત્રી રૂપે, આયરીશ પાર્લામેન્ટનું મકાન બંધાવાનું પણ શરૂ થયું હોત, તો પ્રગ્નના હિંલમાં વિશ્વાસ આવત, રક્તપાત અટકત.” પણ હોમરૂલને બદલે તો સર એડવર્ડ કારસનની તલવાર લંટકતી દેખાઈ.

### વેરની વસુલાત

બંગાલો બદલાસ થયો. હું બીના બની તેની તો પ્રગ્નને પૂરી ખબર પણ ન પડી, ત્યાં તો પ્રગ્નના બહાલા કવિઓનાં, અને અવધુનોનાં ડોકાં બંદીખાનાંની હિવાલોની અંદર ચુપચાપ ઉડવા લાગ્યાં, દેશંતો કોનૂર સમા, નિષ્કલંક આરિયવાળા, અને પ્રભુમય જીવન ગાળનારા પૂરા એક સો તરૂં. પાંચ વરસથી માંડી જન્મસળની ટીપ લોગવતા થયા, અને જે હજાર બીજા ચુવાનો-જેમાંના ઘણા તો છેક નિર્દોષ હતા-તેને પણ પૂરી દેવામાં આવ્યા. “આયરલેન્ડનું એવું એક પણ ગામડું નહોતું કે જેના એકાદ લાડકવાયા માનવંત વતનીને, અરધા

રાતે એના ઘરનાં બાગ્ચાં તોડી, જડતીને ખડાને એનો સરંગમ વીંળી વીંળી, એના ઘરની રમણીઓને ભૂખી તરસી અકફેક દિવસ સુધી એરડામાં પૂરી રાખી, વિના વારંટે ઉઠાવી ન ગયું હોય.”

પ્રભુ મહિનાની કાચી પેદમાં સડયા બાદ સર રાજર કેસમેન્ટના ઉપર મુકદમો ચાલ્યો. કોણે ચલાવ્યો એ મુકદમો ? એના દુશ્મનોએ. કોની સમક્ષ ? તમાસો જોનારાની સમક્ષ. ટોણું જેલની બહાર ઉભું ઉભું ખુશાલીની તાળીઓ પાડતું હતું. દિવાલની ખીણ બાજુ કેસમેન્ટને ફાંસી દેવાતી હતી.

આજ ઇંગ્લાંડની પ્રજા જર્મનીનાં ટિંપળ અને અપમાન કરતી કરતી આયરલાંડનાં અપમાન કરવા લાગી, આયરલાંડ ઉઠ્યું, એણે જોયું કે એને દુશ્મન ગણીને આજ અપમાન દેવાવા લાગ્યું છે.

### લોકે લાગણીનો પંદરો

પંદર દિવસ સુધી ધડપકડ ચાલી, સોલજરો ફાવે તેમ અત્યાચાર કરતા ગયા, ગોળીબાર શરૂ રહ્યો, અને એ બધા ધાતકીપણાથી કકળી ઉઠેલી પ્રજાએ ખીણ બાજુ શું જોયું ? બળવાના બધા સરદારોએ, એક પછી એક, હસતે વહને, શાંત ભિન્નજે, મટકું પણ માર્યા વિના સરકારની ફાંસીના અગર બંદુકના મોતને લેટી લીધું. એની નાનાની બૂલાણી, લોકોએ એ બધાને શહીદ ગણી અંતરમાં સ્થાપ્યા, ધાતકો સરકાર ઉપર ઘણા વરસાવી, સીનફીન મંડળે સામે ચાલીને એ આરોપ સ્વીકાર્યો, બળવાને ધર્મયુદ્ધનો માહિમા બદલ્યો. અત્યાર સુધી આ નવી ગુમ્હેશ પ્રત્યે જે લોકો બેઠલ હતા તે પણ ભળી ગયા, ખીન રાજ્યદારી પેટું જેટલીક લીગ, મનુર મંડળ, અહિંસક પ્રજાસત્તાકવાદીઓ, ને સમાજવાદીઓ—એ બધા

સીનદીન નામ ધારણ કરી ચુક્યા. ઠેર ઠેર એ રક્તભીની સમાહનાં નિર્ભય ગીતો ગવાતાં થયાં, અને એક જ વાણી ગાણ રહી કે પ્રજાસત્તાક, પ્રજાસત્તાક, સીનદીન સીનદીન. [અમે પોતે, અમે પોતે]. સીનદીનનાં પુસ્તકો તેમજ છાપાંઓ ઘેર ઘેર વિસ્તરી વળ્યાં.

પરિણામ ?—શાંત અજાણથી જે કામ દશ વર્ષે પણ ન થાત, તે કામ બજવાખોરાએ આડ દિવસમાં પતાવ્યું. અને સૈકાઓ થયાં જે કામ બજવાખોરા નહોતા કરી શક્યા, તે કામ અંગ્રેજ સરકારે પંદર દિવસમાં પતાવી દીધું. પીઅર્સનું કથન સાચું પડ્યું કે, “અમે ભલે ઇંગ્લાંડને નહિ જીતીએ. પણ આયરલેન્ડને જીતવાના.” જરૂર આવે સો સો વરસ વીત્યે આયરલેન્ડનું હૃદય જીતાયું. જીતનાર સીનદીન, અને હારનાર પાર્લામેન્ટની પેલી વફાદાર મંડળી, જે મંડળીએ, અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટની ભર મેદની વચ્ચે જ, બજવાને બીજે દિવસે જ પોતાના દેશગંધુઓ પ્રત્યેના સર એડવર્ડ કારસનના તિરસ્કારને તાગીઓના ગગડાટ કરી વધાવેલો, અને પ્રજાપર અકૃદ્ય અત્યાચારો વરસાવનારા અંગ્રેજ સરકારના હાથ મજબૂત કરેલા. ઇતિહાસે એની નોંધ લીધી છે. સ્વાવલંબનનાં જોશ પ્રજાનાં હૃદયમાં પ્રગટે, તે પહેલાં તો એવી અનેક માર્ગ ભૂલેલા-ઓની ભૂતગીમાંથી પ્રજાએ નીકળવું પડે, એવાની સરદારી નીચે પારકી પ્રજાઓની પાસે બિશ્વા માગવી પડે, પોતાના પ્રબુદ્ધ અધિકારો પારકાને હાથે વેચાવી મારવા પડે, આંખો કિંમતના પહેલાં અનેક ચપ્પડો ખાવી પડે, આયરલેન્ડે ક્યાં ઓછી ખાધી છે ?

## પ્રકરણ પમું

### વિદિનાં કહેણુ

સરકારી સેનાએ જેર કરી નાખેલા એ ડબ્બીન નગરમાં અંગ્રેજ પ્રધાન એસ્કવીથ જઈ આવ્યો. પાછા આવીને એણે બહેર કયું કે, “ રાજ્યતંત્ર ભાંગી પડ્યું છે, અને નવું, પોતાને મનપસંદ રાજ્યતંત્ર મેળવવા પ્રભ એક અવાજે તકી રહી છે; પ્રભ સમજી ગઈ છે કે આપણી મુઠવણને આવે સમયે સાથે લાગ ફાવનાનો. ”

શું આશ્ચર્ય ? પ્રભનો કોપ કેવળ સરકાર ઉપર જ નહિ, પાર્લામેન્ટ પક્ષ ઉપર પણ સગી નીકળ્યો હતો. પાર્લામેન્ટ પક્ષે પ્રભનું જે અમંગલ અધુરું કહેતું તે પૂરું કર્યું.

શું હકીકત બની ? જગવિખ્યાત બાજીગર પેલા લોયડ જયેન્સે ફરી પાછી. આયરલેન્ડના ભાગલા પાંડવાની યોજના તૈયાર કરી. દેશનાં છ પરગણાંને બુઢાં પાડી બુઢું રાજ્યતંત્ર આપી દેશને હોમરૂલ આપવાનું, ફરારનામું લખ્યું. રેડમંડે અને એના સાગરીતોએ પોતાનાં કાંડા ફાપીને. આપી ફીધાં. સહીઓ કરી !

પછી ? પછી તો લડાઈનાં વાંદળાં ઘેરાતાં હતાં, પરાજય પર પરાજય યુરોપના રણમેદાન પર મિત્ર રાજ્યોને મજતા હતાં, અને સહુ વાટ જોતાં હતાં કે અમેરિકા તો હજી અચકાતું ઉભું હતું.

ઇંગ્લાંડનું પ્રધાન-મંડળ બદલાયું, એસ્કવીથે જામે ઉતારી નાખ્યો, બાજીગર લોયડ જયેન્સનાં ડંકા વાગ્યા.

મહુગરીની અજમાયશ ચાલી. અમેરીકાને યુદ્ધમાં ઉતાર્યા સિવાય બચવાનો બીજો ઇલાજ નહોતો. પણ અમેરીકાનું કલેજુ તપતું નહોતું, આયરલાંડ ઉપર ઇંગ્લાંડના અત્યાચારો અમેરીકાના અંતઃકશ્ણમાંથી ખસતા નહોતા. એવી કંઈ ઉલટથી અમેરીકા ઇંગ્લાંડની વારે ધાય ?

કેવળ અમેરીકાને ખતાવવા ખાતર બાજીગરે બાજી આહરી. આયરલાંડના નિકાલને માટે પ્રધાને એક મસ્લત-સલા ('Convention') બોલાવી. સમાસદોનાં નામ સૂચવવા સીનડીન મંડળને પણ કહેણુ પડ્યું.

એ પ્રાયન નામના પાર્લામેન્ટ પ્રશ્નના એક અગ્રેસરે શરતો મેકલી કે, (૧) સાચી હાનતવાળા બાર સલાહકારો નીમે (૨) ઠહેલો ફડચો કરો, અલ્ટરને ચોખ્ખ હક્કો આપો પણ લાગલા પાડવાની ચોખ્ખી ના ઠરાવો (૩) નિર્ણય ધાય તેના ઉપર પ્રજાની મંજૂરી લેવા પ્રજા પાસે ધરો. (૪) અલ્ટરની પ્રજા જો એ નિર્ણયની સામે પણ લડે તો શ્રીટીશ પ્રજા પાસે વાત રજુ કરી ઇન્સાફ કરો. કન્ટીનાં નામો સૂચવ્યાં. સીનડીનરો તરફથી કેવળ બેજ માણસોને બેસાડવાનું કહ્યું.

એ શરતો અને એ નામો નામંજૂર થયાં. રેડમંડના પ્રશ્નની સાથે મસ્લત કરીને પ્રધાને પોતાની પસંદગીન. એકસો જણને બોલવ્યા. એમાંના નેવું જણા તો લાગતા પાડવાનાજ વિચાર માટે બળીતા હતા. રેડમંડના પ્રશ્નના અભણસો શોમેલ હતા. સાચો પ્રજાસત્તાકવાદી એ વિદેશમાં ધોળી શક્યે જ નહિ. અને આખરનો નિર્ણય નકારવાની સત્તા પેલા અલ્ટરવાસીઓને આપવામાં આવી. એક પણ સીનડીન જયો નહિ. જે જગ્યા તેમાં પણ ખસૂરા રાજ નાકું



ખ્યા. એ દાંલી મસ્તક સમિતિ, એ વિદિનો કુદેશ,  
તૂટી પડ્યાં. છેવટના નિર્ણયને અસ્ટરવાસીએ એ નકાર્યો.  
રેડમટે એ સભામાં બેસીને બાકી રહેતું હીલ્પનક પૂરું કર્યું.  
પ્રભએ તો કશું જાણ્યું પણ નહિ કે પડકાર પાછળ આ શું  
રમત રમાઈ રહી છે. અને ઓગ્રાયને તો પાર્લામેન્ટમાં સંભ-  
ળાવ્યું કે, “ આ લાંગાણને પરિણમે કાયદેસરની અળવળાનો  
અંત આવશે, બળવો કરવાનો લોકોને વ્યાજબી અધિકાર  
મળશે ! ” સુલેક શાંતિ, અને કાયદેસર લડતના હિમાયતીના  
આ ઉદ્દગારો !

મસ્તક લાંગી પડી તેથી ચે શું ? અંગ્રજ રાજનીતિ  
નાદાન તો નહોતી જ. લલે આયરલેન્ડમાં તો એ મસ્તક  
હાંસીને પામી. પણ અમેરીકાને કિનારે એનું કામ પાકી ગયું.  
અમેરિકાધિપતિ એ વીદસનના અંતરાત્માની અંકર તો  
મેતાન બોલી ગયો કે, “ સાચેમાય, આયરલેન્ડનો નિકાલ  
કરવા હિંસાંક મધે છે, સાચા હેતુથી મધે છે. ” પણ લ્યૂની-  
ટાનીયાનો સંદેશો આવવાને હજી વાર હતી,

### સીનફીનનો પલટો

દરમ્યાન શું થઈ રહ્યું હતું, પેલી સીનફીનની ગુરૂમેશમાં ?  
જુલો જે જે બળવાખોર મંડળોને કપાળે એ નામ થોડવામાં  
આવેલું, તે બધાય એ નામ વા કરી ચુક્યાં, અને એ  
બધાના સંગમમાંથી એ, “ અશ્વપાત્રો નેરાવર સંઘ  
બગૃત થયો. ગ્રીકો પોતાના સ્તક પરનો પ્રગુણ તરીકેનો  
સુગટ ઉતારીને પોતાના અક શિષ્યને શરે પધરાવ્યો. કોણ  
એ શિષ્ય ? પેલો મરણીયો બહારવટીઓ હી વેલેસ, જે રક્તા-  
પાતની સરપાકમાં શામલ હતો, ને સહુથી છેલ્લે શરણે

થયો હતો, જે બંહાદુર સૈનિક હતો. અને બાહોશ રાજની-  
તિ હતો, જેના માથા પર જન્મકેદની સરકારી સમ લટકતી  
હતી. એ આવી પહોંચ્યો, વિજળીના ઝમકારાની જેવો  
એ મોખરે આવી પહોંચ્યો. શુર શ્રીફિથે એ યુવાનની  
પીડ થામડી.

અને હવે સીનફીન રાંધે ખુલ્લે શબ્દે જાહેર કયું, કે  
એ બંડખોરે એ સ્વીકારેલું સંપૂર્ણ પ્રમસત્તાક જ અમે સ્વી-  
કારીએ છીએ. કાંઈ સમાધાની નહિ, લગાદે કમ નહિ.

### ફરજીઆત ભરતી

૧૯૧૮ નું એ વરસ હતું. એરીલ મહિને ચાલે છે.  
રણક્ષેત્રમાંથી ઇંગ્લાંડને સાડ પડ્યો કે “ સૈનિકો લાવો, ૧૫  
સૈનિકો લાવો. ઉગરવાનો ખીન્ન ઇલાજ હવે નથી રહ્યો. ” એ  
મામલો કટાકટીનો હતો. ગમે તે લોગે પણ સૈનિકો જામ્યે.  
નવા આવેલા ગવર્નર ફીલ્ડ માર્શલ લોડ ક્રેંચે તટાક્ષીનું રાજ્ય  
તો સ્થાપી દીધું હતું. હવે ખુલ્લી રીતે આયરલાંડના ઉપર,  
એ દુભાયેલી, ખીજાયેલી, ઘવાયેલી પ્રજા ઉપર, ફરજીઆત  
ભરતીનો હુકમ ઘડાઈ રહ્યો હતો. અને એનો જવાબ શું  
વાળવો તે પ્રજાએ પણ નિર્ણય કરી લીધો હતો.

શું લશ્કરની તંગીને લીધે જ આ ફરજીઆત ભરતીની  
વાત ચાલતી હતી ? ખરેખર નામનો એક આયરીશ લેખક  
શું કહે છે ? “ સીનફીનને જગાદે સરકારે અવગણના કરી  
અગણું મેલ્યું, ત્યારે એનું રચનાત્મક કાર્ય, અને એની પ્રચંડ  
ચળવળ બંનેનો વાવરો ઉડ્યો. જયારે રીજામણી સડૂ થઈ,  
શસ્ત્રોનો મારો ચાલ્યો, ત્યારે પણ સીનફીનને જ વિજય !  
સરકારને સ્પષ્ટ દેખાયું કે આવતી ચુંટણીની અંદર પ્રમસત્તાક.

વાઢીઓની જ બહુમતી ચુંટાશે । અને પછી તો વાત હાથમાં નહિ રહે. માટે, અત્યારથી જ એ ઇંડખોર ઇગને ફરજિઆત બરતીને નામે જ મારી નાંખીએ.

“સરહદ ઉપર સૈનિકોની જરૂર હતી તે માટેજ આ હુકમ થાય છે, એ વાત તો ગળે ઉતરતી નથી. લોકો રાજપુત્રીથી જવા માગતા હોય તો પણ પચાસ હજાર તો માંડ માંડ નીકળે. અને એ પચાસ હજાર માણસો મળવાનાં જ નથી. રે ! હસ હજાર માણસોને હાથ કરવા માટે પણ મોટી ફાજોની જરૂર પડવાની. કારણ, એ તો દેખીતું જ હતું કે લોકો રાજ લઈને સામાં થવાનાં. કમ નહિ, બે લાખ માણસોએ નર્ક કરેલું કે ફરજિઆત ઘસડવા આવે તો જંગ મચાવવો. આવ વેરાએલા ઇંડખોરોને હાથ કરવા માટે આયરલાંડમાં કેટલે મોટી ફાજ રોકી રાખવી પડશે ?”

### પ્રજાને નિરોધ

“પણ એ તો સમસ્ત આયરલાંડે સમજી લીધું હતું કે મહા ઘાડેણું તલવારનું રાજ્ય ચલાવીને સરકાર આપણા નવા જુસ્સાને ચાંપી નાખવા આદે છે. અને એ બરતીમાં સપડાએલ એક પણ પ્રજાજન પાછો આવવાનો નથી. સરહદ ઉપર આયરીશ સૈનિકોનો શો ઉપયોગ થવાનો ? ખ્રીટીશ લશ્કરની મોઢા આગળ તેખોના ગોળાનો પહેડો મારે ઝીલવ માટે જ એને ખડા કરવામાં આવશે. અગાઉ એજ ઉપયોગ થયેલો. માટે, અત્યારથી તો મૃત્યુની જ પસંદગી કરવાની રહી રણમેદાન ઉપર સુંગા સુંગા મેંઢાની માફક રેંસાઈ જવું ? ? દેશની ઇંદરજ, બરતીમાં જોડાવાની ના પાડીને, સામા થઈને વધુ નહિ તો અડકેક ખ્રીટીશ સિપાહીને મારીને મરવું ? અને

શું અધિકાર હતો આ પરદેશી સરકારને—જેણે પ્રજાના પ્રભુદત્ત હક્કો ઝુટવી લીધા હતા, પ્રજાની મૃદુમાં મૃદુ લાગણીઓ અગદી નાખી હતી, પ્રજાના પ્રાણસમા સરકારોને કાળાં પાણી, કે જન્મકેદમાં હડસેલી લીધેલા—શું અધિકાર હતો આ સરકારને, કે તે અમારાં માનવ-આંધવોની કતલ કરવા અમને ઉપાડી જઈ શકે ? અંગ્રેજ આપણને મારી નાખશે, તેટલા જ કારણથી આપણને જર્મનીનાં સંતાનોનો જાન લેવાનો શો અધિકાર ? એ કુસાઈ બનવાનો હુકમ કરનારી પરદેશી રાજસત્તા ભણે આપણી દોસ્ત હોય કે દુશ્મન—આપણે શુભાંમે હોઈએ તો જ આપણા દેહ અને પ્રાણ કેવળ એની તલવારની ખીંકે એના હાથમાં સોંપી દઈએ. તે સિવાય તો નહિ. આ રીતે એક મહા દારૂ હાવાનજાનું દારૂખાનું પ્રજાની અંદર તૈયાર થએલું, લોકો ભરતીની વાતથી ધ્રુણ ઉડ્યાં, અને કાન માંડ્યો કે સરકારે શું હુકમ કરે છે. દેશના અકાશની અંદર, હવાની અંદર જાણે એ ચાલીસ લાખ આત્માઓની બંદગી સંભળાવા લાગી. એક પણ ઘર એવું નહોતું કે જેના ઉપર મૃત્યુ અને પાયમલીના ઘોર પડછાયા ન પડ્યા હોય. “ બંદગી કરો, બંદગી કરો = એ દેવાલયના ફરમાન અનુસાર સર્વત્ર બંદગી ઉઠી. સાથે સાથે ભરતીની સામે વિરોધ કરવાનો હુકમ પણ નીકળ્યો.”

આખો દેશ એકસામટો ગરજી ઉડ્યો. પરગણાંની ધારાસભાઓ, પાઠરીનાં પુરોહિત મંડળો, મંત્રુર મંડળ, અને કાયદે-સરની સુખેશના નેતાઓ સુદાં એકી અવાજે હાકાકાર કરી ઉડ્યાં. મંત્રુરપક્ષે તા-રૂઝમાં એવીસ કલાકની હડતાલ પાડી. સહુ દિગ્ગ થઈને જોઈ રહ્યાં કે આવા અમાનુષી કાયદાને ટેકો

આપનારા, અગર આંખ મીંચામણાં કરી મંબુર થવા દેનારા પોતાનાજ સગા બંધુઓ હતા, પોતાનાંજ લોહી માંસના બનેલા માડીબધા હતા, એક વખત પ્રજાનાં કિસ્મત હાથમાં લઇને ફરનારા વિશ્વાસુ એ આત્મજન હતા—એ માડી-બધા કેળ !

રેડમંડના સાગરીને—ડીલન અને એની મંડળી. (રેડમંડ તો કળરમાં પોલી ગયો હતો.)

### પાર્લામેન્ટ પક્ષનો છેલ્લો ઘા

આ મંડળી લોઈડ જ્યોર્જનાં હાથમાં કેવી રહેલાઈથી રમી એ જણવા જેવું છે. પાર્લામેન્ટની અંદર એપ્રિલની ૯મી તારીખે લોઈડ જ્યોર્જ આયરલેન્ડને ફરજિયાત ભરતીનો કાયદો લાશુ પાડવાનો ઠરાવ મૂક્યો. અને એ શું જોક્ષી રહ્યો છે ?

“ આપણે યુદ્ધે ચડ્યા છીએ તે તો આયરલેન્ડ અને ઇંગ્લેન્ડ બંનેના સરખા હિતને માટે. સામ્રાજ્યને લડાઈમાં ઉતારવામાં એકેએક આયરાઈ પ્રતિનિધિએ અનુમતી આપી છે. એટલે કે, એ અનુમતિ આપનાર આયરલેન્ડ પોતેજ છે.”

એવા મીડા મીડા શબ્દો સાંભળનારી મી. ડીલનની મંડળી કાં ન મલકાય ? એ આયરલેન્ડના સાચા પ્રતિનિધિઓ ! લોઈડ જ્યોર્જની એ પાંચ દસ શબ્દોની ડગળાણ સફળ થઈ. આયરલેન્ડના પ્રતિનિધિઓને સ્તોત્ર સૂઝ્યો— શુભાવેલી લોકપ્રીતિનું વેર વાગવા એ લોકોએ લાગણી ફેલાવી કે પ્રજાને પાયમાલીમાં ઉતારનાર ડી વલેરાજ છે. લોકોને ડી વલેરાની રામે ઉફકેરવાના ઉઘાડા ચરનો થયા. પણ પ્રજા તો આખરની ઘોર તૈયારી કરીનેજ બેઠી હતી. એક પણ આફમી ડગ્યો નહિ. પોતાના આવા ઉઘાડા શત્રુઓને માટે એ

મહા દિલના ડી વેલેરાએ એક પંચુ વિરોધનું અગર નિન્દાનું  
 લેણું ન કાઢ્યું એણે પ્રજાને મુણાવ્યું કે, “ આપણા વિરોધીઓ  
 ડાંગ્રી કરે એવું કાંઈ એ આચરણ ન કરતા. આપણે તો આપણા  
 માંધવોના મતલોદને પણ સહી લેવાને છે. ”

### સરદારો કેદ

સરકાર હાંત કચકચાવતી જોતી હતી કે સીનફીનના સર-  
 દારો ન ખસે ત્યાં સુધી એ પચાસ લાખની પ્રજામાંથી પચાસ  
 સડવૈયાઓ પણ નહિ મળે. પરંતુ વિના દોષે તો એ સરદારો  
 શને હાથ પણ શી રીતે અડકાવી શકાય ? સામેજ ઉભું ઉભું  
 અમેરીકા જોતું હતું. પછી તો વાઈસરાયે જગતને એક પ્રભાતે  
 જાણ કરી કે, “ લયંકર જર્મન કાવતરું ” !

વિગતવાર તર્કટ ખડું થયું. જે હેતુ સાધવાના હતા. (૧)  
 સીનફીન-સરદારોને ખસેડી-ભરતી સફળ કરવી. (૨) મિત્ર-  
 રાજ્યોનાં હૃદયમાં આચરલાંડ મંદે દારૂણ ધિઃધ્ધાર ખડો કરવો.  
 શ્રીફીય અને ડી વેલેરાને ઉપા । જવ માં આગ્યા. અનેક સીન-  
 ફીનરો કેદમાં પુરયા. તતકાજ વાઈસરાયે “મરજુઆત ભરતી”  
 તું જાહેરનામું કાઢ્યું. કાખસ થનારાને મોટી મોટી લાલચો  
 આપી. જાગીરા આપવાનાં વચન દેવાયાં. પચાસ હજાર સૈનિ-  
 કેની માગણી થઈ. ઓક્ટોબર માહિને અવી પહોંચ્યાં. કશું  
 પરિણામ નહિ ! પછી તો ‘ મરજુઆત ભરતી ’ ના પડયા  
 ઘોલવા લાગ્યા.

ખલતકારે ભરતી કરવાના કાગળીઆ ઉપર જે રાત્રીયે  
 સહી થવાની હતી તે રાત્રીયે આખું ડબ્લીન-નગર જાગતું ગેહું,  
 ખેડેકો ગોળીબાર સાંભળવા ટાંપીને ગેહું, ઘરથરતે હાથે લોકો  
 છાપાંઓ તોડતા બેડા, ઘડીઆળની કલાકો, મીનીટો, ઘડીઓ  
 ગણવા લાગી, કશીયે વર નહોતી.

પણ પ્રભુનો ક્યાણ હાથ લંબાયો હશે. ૧૨ મી અક્ટોબરે અમેરીકાના હાકેમની ચાલ કલમો જર્મનીએ મંજૂર રાખી, ૯ મા નવેમ્બરે કેસરે ગાદી છોડી, અને ૧૦ મી નવેમ્બરના સવારના ૧૧ વાગે તો યુદ્ધનો છેલ્લો ગોળીબાર ખતમ થયો. યુદ્ધ થંભ્યું.

“જો ફરજઆત ભરતીનો કાગળીયો જગત પર જાહેર થયો હોત તો જોઈ લેવાત કે એજ રાત્રીએ આયરલેન્ડ કેવું સજાગી ઉઠે છે ! એક ક્યાહીન સીમાહીન શોષિત-તરસ્યો પ્રલયકારી બળવો ભડભડી નીકળત. કેવળ કૌવતદાર મરદોજ નહિ, પણ ચોરતોએ અને બચ્ચાંઓએ, જેને જેને પિસ્તોલનો ઘોડો ચાંપવા જેટલી અગર પથ્થર ફેંકવા જેટલી પણ તાકાત હતી તે બધાં-એ બંગલામાં ભાગ લીધો હોત. પ્રજા જાણતી હતી કે આખરે તો આપણો વિનાશ જ નક્કી છે, પરંતુ જાલીમો જાણશે કે એ વિનાશનાં કેટલાં મૂલ્ય અને કેટલાં માણસોને ભરતીમાં ઘસંડી શકાય ! આયરલેન્ડના તો ચુરેચુરા થઈ ગત, પણ એ ચુરા કરવા માટે સરકારને એટલી બધી સેના રોકવી પડત, કે યુરોપના મેદાનમાં બ્રીટીશ સરકારનું તો નિકંદન જ નીકળી ગત.”

જુગે જુગની અંદર જે જે વીતકો વીતતાં આવ્યાં તેમાંથી આ વખતે તો આયરલેન્ડ બચી ગયું. દરેકે દરેક શતકમાં, હુસ્મનોની સામે અપ્પાઝપ્પી કરવામાં આખરે તો એને માથે આડતો, અને પાયમાલીઓ તૂટી પડતી, એક એક યુદ્ધની પછવાડે પછવાડે આયરલેન્ડની ખૂબી પર તો કતલ અને લુપ્તમરા જે અલ્યા આવ્યા છે. મગૂતિને સમયે સમયે, એની માટી તો એની ખાલકોનાં લોહીથી જ સીંચાણી છે. આજે પહેલી વાર જ

રહેશીઓની એ ગળ એજે ગણ. ખુદ મૃત્યુનાં જડખામોથી  
ખાયરલાંડ આખા ઉગરી ગયું. સહુને લાગ્યું કે કાંઈક ચંમ-  
કાર બન્યો. કંટાકટીની ખાજી જતાઈ. હવે તો આખી પ્રજા  
એક જ તાલમાં શ્વાસ લેતી હતી, "સીનફીનોનો વિગ્ન  
પૂર્ણ બન્યો."

## પ્રકરણ ૬૬.

### જાસતાકની સ્થાપના

... નવી ચુંટણીના દિવસે ચાલ્યા આવતા હતા, સરકારનું  
કાળજી દેડડતું હતું, કે પાર્લામેન્ટની તમામ પુરેશીઓ સીન-  
ફીનફીને હાથ પકડે. નવા ગવર્નર ફીલ્ડ માર્શલ લોર્ડ કેચનું  
શાસન માત્ર બે જ પાયા ઉપર મંડાયેલું-ધુમરો અને અંત્યા-  
ચાર. સીનફીનના સરકારો એની આંખમાં ખટકતા હતા.

એણે શું કયું? સીનફીનના બંને સ્થંભો, પ્રતાપી, શ્રીફીથ,  
અને વીર્યશાળી ડી. વેલેસ-એ બંને તો ઈસ્લાડના ખંદોખા-  
નામાં પહોંચી ગયા હતા. સીનફીન, ગેલીક લીગ, અને બીજાં  
એની સાથે જોડાયેલાં મંડળો ઉપર "ભયંકર મંડળો" નામનો  
હામ ચંપાયો. નાચ, મેલાવણ, ઉત્સવો, બીનકાયદેસર જનહર  
થયા, અને ચુંટણીમાં ઉભા રહેનારા અંધી સંખ્યાના ઉમેદ-  
વારોને તો કારાગૃહમાં ખોસી દેવામાં આવ્યા. ગવર્નરે બેઠો  
એક પ્રસંગનો હોદ્દો કે, હવે હાથ ધરેગો ચુંટવાનો હતો?



અવર્નરનું હાસ્ય અર્થેથી લાંગી ગયું. મહેાંમાં આંગળી ઘાલીને એ નિહાળી રહ્યો કે કુલ ૧૦૫ આસનોમાંથી ૭૨ આસનો તો બળવાખોરો ઉઠાવી ગયા ! રેડમંડ તો કબરમાં પોઢેલો હતો, પોતાનો પૂરો પરાજય જોવાનું દુર્ભાગ્ય એ નહોતું. માર્ગભૂલેલા પણ સાચા હૃદયના એ પ્રગસેવકના સુડઢા ઉપર સદેવ પ્રજનાં આંસુ ઝરજો, કુલોની વૃષ્ટિ પડજો. એનાંયે કિવસો હતા.

ક્યાં હતા આ ૭૩ ચુંટાયેલા સલાસદો ? ૪૩ તો આ જગતની બહાર, બંદીખાનાના અંધકારમાં બેઠેલા હતા. શ્રીક્રીષ્ણ અને ડી. વેલેરા જેવા એ મંડળના પ્રાણ પણ પૂરાયેલા હતા. શું કહે આ ત્રીસ જણાં ?

એ ત્રીસની નાંડીમાં તો બહાદુર કેસ્ટ વંશનાં શોણિત દોડતાં હતાં, એ વાતોડીયા નહોતા ! ત્રીશે જણાંએ વેસ્ટમીનસ્ટરની અંગ્રેજી પાર્લામેન્ટને લાત મારી વેગળી મૂકી, પંહેલેથી ઘંડી રાખેલી યોજના સુખ આયરલાંડની પ્રજાસત્તાક મંડળી (Irish Constitutional Assembly) સ્થાપી, જેનું Dail Eireann-( ડેઇલ ઇરીન ) એ નામ જગતને ખુણે ખુણે સુવિખ્યાત છે.

૧૯૧૬ ની જાનેવારીની ૨૧ મીએ તારીખ હતી, ડબ્લીન નગરના મેન્શન ગૃહની અંદરનો એ વિશાળ ખંડ ચિકાર હતો. ઢાખલ ન થયેલા નિરાશ પ્રજાજનોથી બહારની શેરીઓ ભરપુર હતી. ડેઇલની એ પહેલી બેઠક હતી. માલેકના પવિત્ર નામની બંદગી શરૂ થઇ. પ્રમુખના સિંહાસનની બાજુ બાજુ અર્ધચંદ્રાકારમાં પ્રજાના એકસો ત્રણ પ્રતિનિધિઓનાં આસન પડેલાં.

હાજરી પત્રકમાં એક પછી એક પ્રતિનિધિનાં નામ પોકારવામાં આવ્યાં. ૧૦૩ ? હા ! હા ! ૧૦૪. આખા આયરલાંડના પ્રતિનિધિઓને એ મંડળીમાં નિમંત્રણ હતું. ૨ ! પેલો કટ્ટો શત્રુ સર એડવર્ડ ક્લરસન પણ નહોતો ભૂલાયો. એક પછી એક નામ બોલાતાં જાય છે, અને જવાબ મળે છે કે, “પરદેશમાં કેઈ,” “પરદેશમાં કેઈ.”

ત્યાર પછી સ્વાધીનતાનું જાહેરનામું વંચાયું. કાર્યક્રમ આયરીશ જપાનમાં ચલાવવાનું ઠરેલું. પરંતુ જાહેરનામું અંગ્રેજી અને ફ્રેંચ ભાષામાં પણ વંચાયું.

### સ્વાધીનતાનું જાહેરનામું

“આયરીશ પ્રજા પ્રથમ તો માનવ-અધિકારને આધારે એક સ્વતંત્ર પ્રજા છે;

ખીજું, આજ સાતસો વર્ષ સુધી એ પરદેશી પચાવગીરની સામે, આયરીશ પ્રજા શસ્ત્રો ઉગામીને પોતાનો પોકાર જાહેર કરતી આવી છે, અને તેમની સત્તાનો સાફ સાફ ઇન્કાર પોકારતી રહી છે;

ત્રીજું, આયરીશ પ્રજાને નામે આયરલાંડના પ્રજાસત્તાક લશ્કરે ૧૯૧૬ માં એપ્રિલના પ્રથમ સોમવારેજ આયરીશ પ્રજાસત્તાક તો સ્થાપી દીધું છે;

દેશમાં સુખસમૃદ્ધિ વધારવા, ન્યાયનાં પુનરુસંસ્થાપન કરવા, આયરલાંડના લવિષ્યને સુરક્ષિત રાખવા, પોતાને આંગણે શાન્તિ પ્રસારવા, પારકી પ્રજાઓની સાથે મહોળ્ખત બાંધવા, આયરલાંડના દરેક નિવાસીને સમાન અધિકાર અને લાભ મળે તેવી આયરીશ પ્રજાને મનપસંદ રાજનીતિ ઘડવા-એ બધાં ખાતર સંપૂર્ણ આજ્ઞાદી હેતુ કરવાનો, અને

આજે, ૧૯૧૬ના જાનેવારીની ૨૧મી તારીખે, આયરલાંડની આ રાજધાનીમાં, પોતાના ચુટેલા પ્રતિનિધિઓની લોકસભાની મારફત અમારી પ્રજા તમને, જગતની તમામ સ્વાધીન પ્રજાઓને સાદ કરે છે કે સુલેહ સભાની અંદર બેસીને તમે આયરલાંડનું રાષ્ટ્ર-પદ સ્વીકારો, આયરીશ પ્રજાસત્તાકને મંજૂર રાખો.

સાંભળો ! અંગ્રેજ પ્રજાથી અમે તદ્દન ભિન્ન છીએ. અમારી ઓલાહ, અમારી ઝખાન, અમારા રીત રીવાજો, અમારી પુરાતન પ્રથાઓ—એ તમામ આ પરદેશીઓથી જુદાં જ છે.

યુરોપની સમગ્ર પ્રજાઓની અંદર આયરલાંડ તો પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પ્રજાઓમાંની એક છે. અને જો રાષ્ટ્રીય લિપ્તતાને, એ વિશુદ્ધિને, આયરલાંડે આજ સાતસાત સૈકાઓથી મંડાયેલા પરદેશી જૂઠ્ઠામટની અંદર પણ સાબૂત, સળળ અને મુનિર્મળ રાખી છે. એણે પોતાના જાત હક્કને કદીયે જતા કર્યા નથી. અને અંગ્રેજોની પચાવગીરીના એ લાંબા કાળની અંદર પણ દરેકે દરેક જમાનામાં છેક ૧૯૧૬ના યશસ્વી એ છેલ્લા શસ્ત્રપ્રયોગ સુધી તે પોતાનો જન્મસિદ્ધ પ્રજાહક્ક પડકારતી જ આવી છે.

હવે આંતર્રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિથી તપાસો. તમને માત્રુમ પડશે, કે આયરલાંડ તો આટલાંટીક મહાસાગરનો એક દરવાજો છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ મુલકોના વ્યાપારના જળમાર્ગોનું જો એક કેન્દ્ર છે. એટલે જો દરીયાને સ્વતંત્ર રાખવો હોય તો આયરલાંડને સ્વતંત્ર કરવાની જરૂર છે, એનાં જળરહસ્ત ખંદરોને અંગ્રેજોના એકલાના હાથમાં ન સોંપી દેતાં તમામ પ્રજાઓના અપને માટે ખુલાં રાખવાની જરૂર છે. આજ તો એ બધાં ખંદરો સાવ સૂનકાર પડેલાં છે, ઉદ્યમહીન સૂતેલાં છે. કારણકે અંગ્રેજો તો પોતાની સત્તાવૃદ્ધિને ખાતર આયરલાંડને એક ઉર્જિત ગુરજ બનાવીને ધરી રાખવાની રાજનીતિ

જગ્યા નહોતી, જ્યારે ખીજી બાજુ ઇસો બળવાખોરોનાં રમખાણો જ ઇંગ્લાંડના અંતરમાં તો ખટકી રહ્યાં હતાં. એ આક્રમક ટાણે આયરલેન્ડની ભૂમિએ ઇંગ્લાંડને છુવતું રાખવા અનાજના કોળીઆ પોતાનાં સંતાનોનાં મ્હોંમાંથી ઝુંટવીને મેણલી આપ્યા, તેની કદર કરવા જેટલું ઇંગ્લાંડની છાતી નીચે એક ન્હાનું સરખું હૃદય નહોતું, એણે તો એક માયાવી તર્કટી જર્મન કાવત્રા ઉપર આયરલેન્ડના નિકંદનની ઇમારત રચી. રે ! આયરલેન્ડની સામે આખી દુનિયાનો કાપ અને તિરસ્કાર જગાડવા માટે ઇંગ્લાંડે અમેરીકા વગેરે દેશોમાં પૈસા વેરી વેરી કેવા પુરાવાઓ ઉભા કર્યા છે !

કોઈ અમેરીકન સૈનિક આયરલેન્ડને કિનારે ઉતરી, નથો ફરી, દારૂડીયાના લત્તામાં ઝઈ ચડે, કણ્ણો જમાવે, તો તત્કાળ અમેરીકાને તાર કરવામાં આવે કે આયરીશ બળવાખોરોએ તમારા વાવટા ઉપર વિના કારણે હુમલો કર્યો છે, તમારા સૈનિકની ઇજ્જત લીધી છે ! આસ્ટ્રેલીઆની અંદર તો યુદ્ધ દરમિયાન, આયરીશોને કેદ કરાવેલા. શા માટે ? સામ્રાજ્યની સલામતી માટે ! યુદ્ધમાં ઉતરેલા પ્રત્યેક મિત્રરાજ્યોની, તેમજ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના ન્હાનામાં ન્હાના સંસ્થાનની, ન્હાનામાં ન્હાની, નામની 'સેવાની ઉર્જિવલ અક્ષરોમાં નોંધો લેવાઈ છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં પણ તે ટાણે આયરલેન્ડની માફક જ એક બળવો બની ગયેલો, એટલું જ નહિ, પણ ત્યાંની અંરધો અરધ પ્રગ્નએ યુદ્ધની તરફ ખુલ્લે ખુલ્લી બેદિલી બતાવેલી, છતાં તેની સેવાની તારીફ માટે “ સ્વામીલક્ષ્મી દક્ષિણ આફ્રિકા ” જેવા ઉદ્ગારો નીકળ્યા છે. એ સહાય આપનારા તમામ રાજ્યોએ ચોખેચોખા શબ્દોમાં એમ કહીને સહાય આપી છે કે “ અમને તમે આપેલી સ્વતંત્રતા બદલ

અમે આ તમારી સેવા કરીએ છીએ, ઠાંલી, મફતની, શોખની નહિ. ” છતાં એનાં ગુણગાન ! આયરલાંડને જોડા ! આયરલાંડનું કળકળતું હૈયું, એનાં હૃદયરો સંતાનોની કબરો ગેલીપોલી, ફ્લાંડર્સ અને ઇરાકની અંદર પથરાયેલી જોડને રહે છે. એ કબરોની અંદરથી આકંઠ ઉઠે છે કે,

“ સ્વાધીનતા જો શોષિત દીધે મળતી હોય તો, એ પરવરદેગાર ! અમે ક્યાં જોઈએ દીધાં ? ”

નવા પ્રજાસત્તાકની ઇચ્છાનાં છાયાઓએ ખુબ હાંસી કરી. વાહ વાહ પ્રજાસત્તાક ! કાગળીયાનાં રાજબંધારણ ! ... સત્તાવિહીન અર્થવિહીન જાહેરનામાં ! હમડી વિનાનાં પ્રધાનમંડળ ! પ્રધાનો અને પ્રમુખો તો જોડમાં સહે છે !

૧૯૨૦ના પહેલા છ મહિનામાં જ નવા પ્રજાસત્તાકે એ હાંસી કરનારાઓને હેળતાવ્યા : પ્રમુખ ડી વેલેરા લીકનના કારાગૃહમાંથી નહાસી છૂટ્યો. ત્યારબાદ થોડે વખતે તમામ પ્રજાસત્તાકવાદી કેદીઓ છૂટ્યાં. ડેવિલની પીછા પોક મળી. લગભગ તમામ સલાસદો હાજર હતા. પ્રધાનમંડળના આસન પર બેઠેલો અબોલ ગ્રીથીફ જોડે રહ્યો હશે કે વીશ વીશ વરસનું એનું પ્રિય સ્વપ્ન તે દિવસે સાચું પડ્યું. એકાકી બુઝેલા એ મરદના માથા ઉપરથી તિસ્કાર, મસ્કરી અને ટોણાંનો જાણે એક ડુંગર ઉતરી ગયો. બહુ વર્ષો સુધી અસહકારની એની અળવળ માટે એ ચક્રમ્ લેખાયેલો. તે દિવસે એ ચક્રમ્ને અગલે આખી પ્રજા આલી નીકળી નીચે. અમાણેનો કાર્યક્રમ નક્કી થયો.

૧. સુલેહ પરિષદની અંદર આયરલાંડનો સવાલ મૂકી પ્રજાસત્તાક મંજૂર કરાવવું. સેવર્સની સંધિ રદ કરાવવી.

૨. દસ લાખ પૌંડની લોન મેળવવી.
૩. દેશે દેશ એલચીએા મૂકી દેવા.
૪. વ્યાપાર માટે વહાણવટું સ્થાપવું.
૫. રાષ્ટ્રીય વીમા કંપનીઓની અને બેન્કોની વ્યવસ્થા કરવી.
૬. દેશની જમીનની જમાખંધી કરાવવી.
૭. દેશના હુન્નરઉધાગોનાં સાધનો તપાસવા એક સમિતિ નીમવી.
૮. લોકોને પરદેશ રળવા જતા અટકાવવા.
૯. લશ્કર અને પોલીસ સ્થાપી દેવી.
૧૦. ન્યાયની અદાલતો ઉઘાડવી.

### લોનની સફળતા

લોન જાહેર થઈ, કારણ કે ખુબ્બેશ ચલાવવા નાણાં જામીએ. લોકો પર કર નાખવાનો વખત હજી દૂર હતો. અઢી લાખની લોન અમેરીકામાં જાહેર થઈ. એવી શરત જાહેર કરી કે આયર-લાંડની અંદરથી ખ્રીટીશ લશ્કર નીકળી જાય ત્યાર પછી છઠ્ઠા મહિનેથી પાંચ ટકાનું વ્યાજ ચડતું થશે. અમેરીકાએ તુરતજ, દસ લાખ પૌંડને બદલે એક કરોડ ડોલર ભરી દીધા. અને આયરલાંડની અંદર તો, લોનને અંગે જાહેર અપીલો, જાહેરનામાં, અરજીઓ, અને રોરની ખરીદી, એ બધાને સરકારે ગુન્હા કરાવી દીધા. ગુન્હેગાર જેલમાં જ જાય. વીશ વર્તમાનપત્રોએ એ લોનની માહિતીનાં વૃત્તાંત છાપ્યાં. સરકારે કશા ચે મનાઈ ખજાર નહોતા આપ્યા. છતાં એ વીશે વર્તમાનપત્રો જમ થયાં. લોન સંબંધેના કાગળીયાઓ જેના ગજ-

વામાં માલુમ પડે એને જાંદીખાને ઘસડામાં આવ્યા. છતાં ?  
પ્રગ્તએ અઢી લાખને બદલે ચાર લાખ ભરી દીધા !

વહાણો ખરીદાયાં. એલચીઓ ઉપડયા. સરકારે તો, એને  
લગતાં કાગળીયાં રાખનારને પણ પકડી પકડીને પૂરવા  
માંડયું.

### હુન્નર ઉદ્યોગ સમિતિ

હુન્નર ઉદ્યોગની સમિતિએ સુંદર કામ કર્યું. હુન્નુ વધારે  
સુંદર બની શકત. પણ સરકારે એ પ્રવૃત્તિને રાજ્યદ્રોહ ઠરાવી.  
એ સમિતિની સભાને સરકારી સિપાહીઓએ સંગીનની  
અણીથી વિખેરી નાખવું શરૂ કર્યું. એના એક સભાસદને  
તો એક અંગ્રેજ અમલદાર ફાંસો ફાંસે મારી નાખવાની અણી  
પર આવેલો. આવાં આવાં હુદયલેદક અને હાસ્યજનક વીત-  
કોની વચ્ચે પણ સમિતિ તો દેશની ખાણો, કોલસા, વિજળી,  
રેલ્વે, અને બંદરો, એ બધી ખાખતો પર વિચારો ચલાવ્યે જ  
ગઈ. એને મૃત્યુનો ભય ન લાગ્યો. ઉદ્યોગો ખોલ્યા, લોકોને  
રજવાને માટે બહાર જવાનો વ્યાજબી પ્રતિબંધ કાઢ્યો,  
દેશમાં જ રાજ દીધી.

### પ્રગતસત્તાક સેના

લશ્કર તો હાજર હતું. ૧૯૧૩ માં ઉભા કરેલા એક લાખ  
શસ્ત્રધારી સ્વયંસેવકો હુન્નુ મોજુદ હતા. જેમ જેમ સરકારની  
રીખામણી વધતી ગઈ તેમ તેમ બીજી છૂટી છવાઈ દુકડીઓ  
એ સ્વયંસેવકની સેનામાં લગતી ગઈ. મજૂર વર્ગનું સીટીઝન  
આરમી આવ્યું. આયરીશ રીપબ્લીકન બ્રધરહુડ ભળ્યું, અને  
એની બનેલી સેનાને, આયરીશ પ્રગતસત્તાક સેના, એ નામ  
આપવામાં આવ્યું.

આ સેનાની ભરતીમાં કોણ આવના-? મનુરો આવતા, વિદ્યાર્થીઓ આવતા, જેડુતો અને કારકુનો પણ આવતા. એ બધા જુવાનો હતા. “એના સરદારો જુવાન શિક્ષકો અને જેડુતો હતા. દુનિયાદારીમાં એ કાબેલ નહોતા, ઠીક ઠીક ભણેલા હતા, પણ સાચા હૃદયના, ધર્મિષ્ઠ, ખસ-એકજ ધનવાળા, તરંગી અને દેશભક્તિમાં રંગાયેલા હતા. પોતાની સૈનાને સજજ કરવા આ સરદારો પ્રાણ-રેડતા. દારૂની બદી અને દુરાચારને દૂર કાઢવા એ ખુબ મથતા.”

“સૈનાની અંદર એક પણ ધંધાદારી બદમાશ નહોતો. અલબત્ત, સિપાહીઓને મારવાનાં કેટલાંક ઘોર કર્મો એ લોકોએ જ કરેલાં; પરંતુ એ તરૂણોના અંતરમાં અંગન એર જરાયે નહોતાં; એમના જીવનમાં અગાઉ એક પણ ગુન્હો નોંધાયો નહોતો. એ બીચારાએ તો જીવનમાં અગાઉ કાંઈવાર લોહીનું એક ટીપું પણ નથી લીધેલું.” એક અંગ્રેજ સેનાપતિના આ શબ્દો છે.

એ સૈનિકોનું સાચું જોર શસ્ત્રોનું કે સંખ્યાનું નહોતું. પણ ઉચ્ચ ચારિત્ર્યનું અને પ્રગ્મપ્રેમનું હતું. પ્રગ્મતા તે માનીતા, બુલાલાસોયા છોકરાંઓની યાદજી ફરનારા સરકારી-ગમસોને પ્રગ્મ પોતેજ પકડી પાડવી. સૈનાને આ રીતે પ્રગ્મપ્રેમનું રક્ષણ હતું. પ્રગ્મસત્તાકની ચોપાસ આ સુભટોની સેના બડી થઈ ગઈ.

### જીલ્લા સભાઓમાં વિજય

દરમ્યાનમાં મ્યુનીસીપાલીટીઓની નવી ચુંટણી ચાલી. ત્યાર પછી જીલ્લા સભાઓની પણ ચુંટણી ચાલી. એ બંનેની અંદર સીનક્રીનરો જ ફાળ્યા. આખા દેશમાં એનું જ રાજ્ય વિસ્તારી ગયું. જીલ્લા સભાઓની ૬૬૬ જમ્યાઓમાંથી ફક્ત



૮૬ જગ્યાઓ જ યુનીયન પક્ષને હાથ ગઈ. રે ! પેલા અલ્સ્ટરની સલામાં. પણ સીનફીનરો ચુંટાઈ ચુક્યા; અને લંડનડરીની નગર શેઠાઈ, આજે અઢીસો વરસે પહેલી જ વાર પ્રોટેસ્ટાંટોના હાથમાંથી રોમન કેથોલીકના હાથમાં આવી. આ તમામ ચુંટ-ણીઓમાંથી સીનફીનરોને ખાતલ-રાખવા માટે સરકારે કેટલાંયે નવાં ધારાધોરણુ અજમાવ્યાં, પેરવી કરી, પણ બધું વ્યર્થ. પ્રજાનું હૃદય સીનફીનરો છેક છૂતી ગયા.

પરગણાંની સલાઓ તો પ્રજાને કરમાવવાની તૈયારી જ કરતી હતી કે “આવક વેરો સરકારને ન ભરવાં, ડેઈલને ભરજો.” સરકાર કઢાય માલ મિલકત જમ કરશે તો ! તો હ-ભરો કુટુંબો એ જમ થવા દેશે. પછી સરકારે જમ કરેલાં એ ઘરખાર, ઠોર ઢાંખર ખરીદશે કેણુ ? કેઈ નહિ. કેઈ શરમના માર્યા, ને કેઈ બ્હીકના માર્યા કરશે. તો સરકાર એ બધું વિલાયત લઈ જશે, શી રીતે ? ગાડીમાં કેણુ ચડાવશે ? બહાણુમાં કેણુ ચડાવશે ? કેઈ નહિ ! આ રીતનો સત્યાગ્રહ નક્કી થઈ ચુક્યો.

### સુલેહ-પરિપક્વને દ્વારે.

આખા જગતની આંખો પારીસ પર ચાંટેલી હતી. અમે-રીકાધિપતિ વીલ્સનની ચૌદ કલમો ઉપર દુનિયાની ન્હાની મોટી પ્રજાઓનાં કિન્મત નક્કી થવાનાં હતાં. ન્હાની-પ્રજાઓના અંતરમાં છૂટકારાની આશા ઉગતી હતી. ઇંગ્લેન્ડ; કેરીયા, -બુગોસ્લાવ, એકોસ્લોવક, અને ચીન જેવા ગુલામો પારીસ પહોંચવા તત્પર થતા હતા. બંદીવાનો મોતાની બેઠીઓને બટકાં ભરતા હતા.

એ પરિપક્વમાં દાખલ થવાની રીકીટ કેણુ આપે ? જગતનાં ચાર મહારાજ્યો-અમેરીકા, ઇંગ્લાન્ડ, ફ્રાન્સ; અને ઇટાલી એ ચાર મહારાજ્યોનો શો મનોરથ હતો તે તો જગત જાણીને બેઠું છે.

આયરલાંડ પોતાનો અવાજ એ દરીયાને સામે ડાંકે શી રીતે પહોંચાડે ? એના કિનારા પર અંગ્રેજ દાક્ટરો, ને અંગ્રેજ લશ્કર ઘેરીને બેઠેલાં. પરવાના વિના દેશની બહાર પગ મેલવાની પણ મના હતી. આયરીશો પોતાના જ વતનમાં બંદીવાન હતા.

મે મહિનાની સત્તરમી તારીખે, ડેમલના ત્રણ અગ્રેસરોએ, -ગ્રીફીથ, ડીવેલેરા, અને કાઉન્ટ પ્લેકેટ્ટે-સુલેહ પરિપટ્ટના પ્રમુખ એટલે કે ક્રાંસના પ્રધાન કલેમેંશોને લખી મોકલ્યું કે “ પરિપટ્ટની અંદર આયરલાંડની પ્રજા તરફથી મત આપવાનો ઇંગ્લાન્ડનો હક્ક નથી. માટે અમારી પ્રજાએ ચુંટી મોકલેલા પ્રતિનિધિઓની મંજૂરી વિના જે કાંઈ સંધિ થશે તે અમારા દેશને મંજૂર નથી. ” બીજા પત્ર મેની રફમાએ લખ્યો; જણાવ્યું કે “ આયરલાંડનો એક સ્વતંત્ર રાજ્ય તરીકેનો દાવો તમારી પરિપટ્ટ પાસે મંજૂર કરાવશો, અમે કોઈના તાબેદાર નથી. ”

### અમેરીકાને દ્વારે

બીજી તૈયારી અમેરીકામાં થઈ રહી હતી. અમેરીકામાં વસનારા, આયરીશ એલાદના પાંચ હજાર એક સો ત્રીશ પ્રજાજનોનું, ફ્રીલાટેલરીઆ નગરમાં ગંગાવર સંમેલન મળ્યું, અને અવાજ ઉઠાવ્યો કે આયરલાંડ તરફથી સુલેહ પરિપટ્ટમાં ડી વેલેરા, ગ્રીફીથ અને પ્લેકેટ્ટને દાખલ થવા દેવા.

એમાંના ઘણા સભાજનો અમેરીકામાં મોટામાં મોટા હોદ્દા ધરાવનારા અધિકારીઓ હતા. એના ત્રણ પ્રતિનિધિઓ તાબડ-તોબ પારીસ પહોંચ્યા. એ ત્રણ અને બીજા બે એમ પાંચ જણાએ, ડી વેલેરાને દાખલ કરાવવા બહુ કોશીશ કરી, પણ મિથ્યા. ત્યાં સમાચાર આવ્યા કે અમેરીકાની સેનેટે પણ લગભગ એક સામ્રો આયરલાંડના પક્ષમાં અવાજ ઉઠાવ્યો. લોઈડજોએ જાણ્યું કે

અમેરીકા જાયું છે. એણે બાલ પલટી. પેલા ત્રણ પ્રતિ-  
નિધિઓને મસલતે આવવા નોતડું દીધું. પણ એક પછી એક તારીખ  
બદલતો ગયો. દરમિયાન પોતે ઇચ્છા બતાવી કે ભલે, મરણ  
હોય તો એ ત્રણે જણા આયરલાંડમાં જઈ ડી વેલેરાની સાથે  
પણ વાતો કરે, ને પ્રત્યક્ષ આયરલાંડનો મામલો તપાસે.

ત્રણ પ્રતિનિધિઓ અપાટખંધ પહોંચ્યા, આયરલાંડને નજરે  
લેયું, અત્યાચારો નિંહાળી ધ્રુણ ઉડ્યા-પાછા ક્રાન્સમાં આવી  
પ્રચંડ શોરબકોર મચાવી મૂક્યો. ઈંગ્લાંડની અધમતા ઉઘાડી  
પાડી, પ્રમુખ વીલ્સને એ ત્રણેને મુલાકાત આપી.

### વિલ્સનનો જવાબ

કલાકોના કલાક સુધી એ મુલાકાત ચાલી. મુદ્દાઓ ઉપર  
મુદ્દાઓ રજુ કરીને પ્રતિનિધિ મી. વોલ્શે પ્રમુખની એક પછી  
એક ફલીલો તોડી, પ્રમુખનાં પોતાનાંજ વેણ ટાંકી ટાંકીને એને  
મ્હાત કર્યો. બન્યો તેટલો ફંલ રાખી રાખીને આખરે પ્રમુખે  
જણાવ્યું કે “ મ્હારાથી એકલાથી કંઈ ન વળે. આયરલાંડને  
માટે મ્હાડું હેયું સજાગે છે, અને હું જાણું છું કે એવા અસં-  
ખ્ય લોકોનાં અંતર પણ સજાગતાં હશે. મ્હાની પ્રજાએને  
ગુજા કરવાના મેં જે વેળા ઉદ્ગારો કાઢેલા, તે વેળા મને શું  
માત્રુમ કે એ દુઃખીયાત્રી પ્રજાઓ આટલી બધી હશે ? વારંવાર  
હું જ્યારે એ પ્રજાઓના સવાલ પરિષદમાં ઉઠાવું છું, ત્યારે  
મને કહેવામાં આવે છે કે એ બાબતમાં તો જૂની સંધિઓ  
ઉભી છે ! ભૂલશે મા, સન્નજનો, કે હું તો આંહી આંખો  
ત્યારે મ્હારા હૃદયમાં આશાઓ ઉછળતી હતી કે મ્હારા  
સિદ્ધાંતોને હું સ્થાપી શકીશ. પણ એ બધું મારાથી આંહી  
નથી બની શક્યું. મારે ઘણું કરવું હતું, મારાથી ઘણુંજ થોડું  
થઈ શક્યું. ”

કોરીઆને માટે, કે ઇજીપ્તના પ્યારા ઝગઝુલને માટે વીદસ-  
નને કુરસદજ નહોતી. આયરલાંડને માટે એણે કુરસદ લીધી.  
કારણ કે અવાજ ઉડાવનાર અમેરીકા. પરંતુ આખરે તો આય-  
રલાંડને પણ સુલેહ પરિપક્વને પગથીએથી ધક્કોજ દેવામાં આવ્યો.

### અમેરીકાની દિલસોજી

પેલા ત્રણ પ્રતિનિધિઓ હજી તો પારીસમાં ગ્રેમીડન  
વીદસનની સાથે મસલતો કરતા હતા, ત્યાં અંગ્રેજ સરકારે  
ઝબકીને જાયું તો ડી વેલેરા દેશમાંથી અદ્વિત્ય થયેલો! સાગર  
ઉપર તો સળંગ ચોકી હતી; એક પંખી પણ આવુદેખું ઉડી જઈ  
શકે નહિ. આખા દેશમાં પણ જનસૂસો ફરતા હતા. તો એ એ  
બધાની આંખો આંજીને ડી વેલેરા ગયો. જુનની ૨૧ મીએ  
ખખર આવ્યા કે ડી વેલેરા અમેરીકામાં ઉભો છે !

અમેરીકાએ જ્યારે જાણ્યું કે આયરલાંડના પ્રજાસત્તાક  
રાજ્યનો અધિપતિ એને આંગણે આવ્યો છે, ત્યારે અમેરીકન  
પ્રજા હુષ્કેલી બની. વર્તમાનપત્રો તોફાને ચડ્યાં, મુલાકાતો,  
માનપત્રો અને મુખારકબાદીઓનો એ મહેમાનના ઉતારામાં  
ધોધ છૂટ્યો.

ડી વેલેરાએ એ દેશની અંદર ચારહજાર ગાઉની મુસાફરી  
ખેડી. દરદોજ અઢાર અઢાર ઠલાકની મહેનત કરી અમેરીકાનાં  
પ્રત્યેક પરગણાની અંદર જઈ પોતાના દેશની કથની કહી.  
સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરાવ્યો. ગામેગામના નગરશેઠો, ગવર્નરો,  
પાકરીઓ એ યુવાનની વાતો પર મુગ્ધ થયા. સરકારી સૈન્ય  
સાથે એની સ્વારીઓ કાઢવામાં આવી. પ્રજાજનો બોલી ઉઠ્યા  
કે “ પ્રજાસંત્તાકનો આ પહેલો પ્રમુખ ! જગતની આઝાદીનો  
આ એક મરણીયો આશક ! ”

સાંસક્રાંસીસકોમાં પચાસ હજાર માણસોની મેદની વેચે પ્રમુખે પેગામ દીધો કે,

“ અમેરીકાની પ્રજાએ તો મ્હારી મુસાદોથી ચે -વિશેષ મદદ મને આપી છે. હું આંહી આવ્યો તે તો મ્હારા દેશના હુન્નર ઉદ્યોગો માટે નાણાં ઉભાં કરવા; પણ મારો મુખ્ય મુદ્દો તો એ છે કે મારા દેશની સ્વાધીનતા તમે મંજૂર કરો. તમે મને તમારું સમગ્ર સોનું આપી દો તેની મને પરવા નથી. તમે મને એક પાઈ પણ ન આપો તેની ચે મને પરવા નથી. ફક્ત મારા પ્રજાસત્તાકને અંગીકાર કરો, એટલું હું રાજી થઈને મ્હારે દેશ આવ્યો જઈશ. ” નાણાં તો માગ્યાં તેથી ત્રણ ગણાં અમેરીકાએ તરકાળ કાઢી આપ્યાં. અને પોતાના દેશની સ્વાધીનતાનો સવાલ એવી તો કુશળતાથી ને સત્યનિષ્ઠાથી રજુ કર્યો કે આઠ લાખ પચાસ હજાર સભાસદોનું એક મંડળ ખડું થયું, જેનું નામ “ આયરીશ પ્રજાસત્તાકને કબૂલ રાખનાર મંડળ. ” બીજું એક ત્રીશ હજાર માણસોનું સંમેલન હતું; જેનું નામ “ આયરલાંડની આઝાદીના ફેસ્તો. ”

### ઈંગ્લાંડની દુષ્ટ ચળવળ

એ તરુણનો માર્ગ સહેલો નહોતો. ઈંગ્લાંડના મહાન વર્તમાનપત્રકાર લોર્ડ નોર્થકલીફ આયરલાંડને “ અળખામાણું કરવા માટે લાખો ડોલરો અમેરીકામાં વેરી નાખ્યા હતા. આ ઉપરાંત ખુબ અંગ્રેજ સરકાર તરફથી જ જે સુવિખ્યાત રાજ્યદારીઓ લોર્ડ શ્રે અને સર આકલાંડ ગીડીઝ આવી પહોંચ્યા. એનાં છળ કપટ ખુબ રચાયાં. સાંસક્રાંસીસકોની એક હોટલ ઉપર પ્રમુખ ડી વેલેરાનો ત્રિરંગી વાવટો ઉડતો હતો તે એ લોકોની ખટપટથી ઉતારી નઆયેલો. એક ગામમાં એક વર્તમાનપત્રને

રૂસ્વત પહોંચી ગયેલી. એણે ડી વેલેરાની એક સલાની જાહેરાત લેવા જ ના પાડી. શું કયું ડી વેલેરાના સાથીએ ? રાતોરાત જાગીને એક નવું ચોપાનીઉજ લખ્યું ને છાપ્યું. ઠંશ હુમ્મર નકલો લોકોને ઘેર ઘેર પહોંચી.

એવી એવી અનેક પેરવીઓ ત્યારે અદ્દા ગઈ ત્યારે અંગ્રેજ સરકારે એક અતિ લયાનક શસ્ત્ર અજમાવ્યું. અલ્સ્ટર પ્રાંતના પ્રોટેસ્ટન્ટોનું એક મંડળ ઉપડ્યું. મોખરે યાદ્યો પાર્લામેન્ટનો એક સલાસદ. એ મંડળે જઈને આયરલેન્ડના સવાલને ધર્મના ઝગડાનું સ્વરૂપ આપ્યું, અમેરીકાનાં ધાર્મિક અંત જગાડવા ઠેરઠીથ કરી, અને “ એ તો અમારો ધરગથ્ય ઝગડો છે ” એવું સમજાવ્યું.

અમેરીકાએ એ મંડળનો તિસ્કાર કર્યો. મંડળના પાદ-રીઓને “ ગુલામીના ઉપદેશક ” કહી જાકારો દીધો. છતાં ડી વેલેરા તો એ અલ્સ્ટરવાસી જાંઘવોને પણ જોલાવતોજ રહ્યો કે “ આવો દલીલથી સમજવો. હું તમારી તકરાર સમજવા રાજી છું. ” અંગ્રેજ રાજનીતિના હાથમાં રમકડાં બનીને રમનારા લોખા અલ્સ્ટરવાસીઓ શું મ્હોં લઈને સમજવા જાય ? એમની પાસે કશો અદોજ નહોતો.

એ તરૂણના પવિત્ર હૃદયમાંથીજ ઝરતી સુમધુર, સત્યમય વાણી જ્યાં જ્યાં સંલગ્નાણી ત્યાં ત્યાં તો પ્રીત અને લક્ષિતનાજ અંકુરો ફુટી નીકળ્યા. અમેરીકાની પ્રજા આયરલેન્ડનો દાવો સમજી ચુકી. હવે એ પ્રજાસત્તાક અમેરીકાની સરકાર પાસે કળુલ મંજુર કરાવવાનું જ બાકી રહ્યું, તક આવી પહોંચી. સેનેટના એ પક્ષે હતા, તેનાં સંમેલનો મળ્યાં, પણ લગાર મતલેહ રહ્યો. આયરલેન્ડના સવાલને લોકપ્રિય

કરનારાં સાચ્યા જીગરના બે અમેરીકન સરકારોએ કહ્યું, કે  
 “અમે તમારી સ્વતંત્રતા તરફ દિલસોજીનો ઠરાવ મૂકીએ.”

ડી વેલેરા કહે, “ના, ના. સીધેસીધો પ્રજાસત્તાકના  
 સ્વીકારનો જ ઠરાવ કરો.”

એ સળગતા આત્માને કેવળ દિલસોજીમાં હુવે વિશ્વાસ  
 નહોતો ! એ વાત તો વૃથા ગઈ. પણ ડી વેલેરાનાં મહેતતને  
 આખરે એક રોતે તો દિવિગમ્ય જ મળ્યો. પારીસના મેજ  
 ઉપર ચાર રાક્ષસી મહારાજ્યોની વચ્ચોવચ્ચ જે સંધિ થડાઈ  
 રહી હતી, તેનો મર્મ ડી વેલેરાએ બહુજ ચોખવટથી ખુલ્લો  
 કર્યો. હસમી કલમમાં ન્હાની પ્રજાઓને માટે શાં શાં સત્યા-  
 નાશ નિર્માયાં છે તે સ્ફુટ કયું, અને કયું, “એ સંધિ પર  
 સહી કરે એટલે મ્હારો દેશ સઘનો ગુલામ બની જવાનો.”

અમેરીકાની સેનેટે એ સાંભળ્યું, અને સંધિ પર સહી  
 કરવાની ના પાડી ! ડી વેલેરા જીત્યો.

## પ્રકરણ ૭ મું

### પ્રજાસત્તાકનો રાજ્યવહીવટ

૧૯૧૬ના એ કમનસીબ સોમવારથી સરકારના અત્યાચારો  
 મંડાયા હતા. નિત્ય નિત્ય નવા નવાં પગલાં લેવાતાં હતાં.  
 છાપાં જસ થયાં. સભાઓ બંધ, મંડળો બંધ, સીનરીનની  
 બેન્કો બંધ, વીમા કું. ની ઓફીસો બંધ. ૧૯૧૬ના અકટો-  
 બર સુધીમાં સીનરીનની સામે ઉઘાડી શત્રુતા ગાહેર થઈ ચુકી.

“આંકડા પુરવાર કહે છે કે લગાઈના છેલ્લા વરસ દરમિયાન  
 જર્મનીએ બેલ્જિઅમની પ્રજા ઉપર જેટલા રીખામણીના ધારા

આંખી ત્રીધા હતા તેથી વધુ ઇંગ્લાંડે આયરલાંડના ઉપર આંખ્યા. ન્યારે યુરોપ આખાની અંદર મુલેહ આવી, ત્યારે આયરલાંડની અંદર સાચાં સંગ્રામ શરૂ થયાં. એક વરસની અંદર ૨૨,૨૭૬ ઘર વિપર લશ્કરની ધાડ, ૨,૩૩૨ રાત્ર્યદારી પુરો થોની કેદ, ૧૫૧ દેશનિકાલ, અને વર્તમાનપત્રો તેમજ સભાઓની અટકાયત ૪૨૬. આ બધા અત્યાચારોની સામે લોકો અબોલ હતાં.

### સરકારી પોલીસ

આ બધા અત્યાચારો કરનાર ડબ્લીનની પોલીસ, અને રાયલ આયરીશ કોન્સ્ટેબ્યુલરી. રાયલ આયરીશ કોન્સ્ટેબ્યુલરીમાં કથા હુમર કોન્સ્ટેબલો છે, પગથી તે માથા સુધી એ શસ્ત્રધારી હોય છે રાઇફલ, બેયોનેટ, રીવોલ્વર, અને મશીન ગન. પ્રચંડ એનાં શરીર હોય છે એમાંના હપ ટકા આયરીશ હોય છે ! છ છ માણસોની અકકેક ટુકડી ગામડે ગામડે બેસી ગઈ હોય છે. જન્મથી આયરીશ, ગળાન આયરીશ, રીતભાવ આયરીશ, એટલે એનું એ જ્ઞાન પ્રજા-પીડનમાં ઔર ઉપયોગી થઈ પડે. એ ન હોય તો અંગ્રેજ લશ્કર આંધળું થઈ પડે. ભાઈનાં કૃત્યોની ખાતમી તો ભાઈ જ આપી જાણે ને ! દેશનું નિકંદન તો દેશીને હોય જ કઢાવી શકાય ને !

### બહારવટાં

અધરાતે ઘેર-ઘેર થયેલા હુલા, જડતી, ગિરફતારી-એ બધાની દાઝથી સ્વયંસેવકોએ સંયમ જોયો. પ્રથમ તો આ ઘરનાજ શત્રુઓની કતલ આદરી ત્રીધી. દિવસે, રાત્રીયે, એકાંતની અંદર જ્યાં કોઈ શકદાર સિપાઈ મળ્યો કે એને ગોળી લાગી જ છે. થોડા જ મહિનાંની અંદર એક સો કોન્સ્ટેબલો હાર થયા, બસો



ધવાયઃ કાબેલમાં કાબેલ કોન્સ્ટેબલ યા અમલદાર પોતાની ચાવડી ઉપર ઉભો હોય, કોણ જાણે ક્યાંથી સનનન કરતી ગોળી આવે, એ જમીનદોસ્ત થાય. ડીટેક્ટીવોની પાંચ એક પછી એક એજ દશા. રાત્રે કોન્સ્ટેબલોની ટુકડી ચોકી કરવા નીકળે, રસ્તાની બાજુમાં કાંટાની વાડમાંથી અચાનક ગોળીઓના વરસાદ વરસે, કેટલાક જાનથી જાય, કેટલાક ન્હાસી જાય, કેટલાક ઝખમી થાય. એનાં હથીયારો આંચકી લેવામાં આવે, 'ધવાયેલાની પ્રેમભરી સારવાર કરવામાં આવે. કોઈ જાણી ન શકે, કોણ એ બહારવટીઆ, ક્યાંથી આવ્યા, અને ક્યાં છુપાયા.

કોન્સ્ટેબલોની ખરાકો પણ સહીસલામત ન રહી. ખરાકોની ખારીઓમાં કાંટાવાળા તાર જડવામાં આવ્યા, મશીનગનો ગોડવવામાં આવી, છતાં ખરાકોમાં એક પણ સિપાહી સુખે સૂઈ ન શકે. રાત પડે, ને એકાદ ગામડાની ખરાક ઉપર હુલ્લો આવે, સિપાહીઓ ઠાર થાય, શસ્ત્રોને બહારવટીયા ઉપાડી જાય. ટેલીફોન અને તારનાં દોરડાં પણ તોડી નખાય છે, રસ્તાઓ ઉપર ઝાડનાં જખરાં થડ કાપીને આડાં પાથરી દેવામાં આવે છે, રાત્રે નીકળનાર ચોકીદાર જીવતો જાય નહિ. ખરાકોમાં વાયરલેસ તાર ગોડવવામાં આવ્યા, એટલે બહારવટીઆઓ આખા અને સળગતાં પેટ્રોલનાં શસ્ત્રો શોધ્યાં.

આ રીતે લાઇની સામે લાઇની ખુનામરકી ચાલી રહી છે! જન્ને પંક્તો બહાદુરીથી ઝુઝી રહ્યા છે! કોન્સ્ટેબલો આખી રાત ઉભા ઉભા ઝુઝે, ધવાય, કપાઈ જાય, લાઇલાજ થાય ત્યારે જ શરણે થાય. બીજા બાજુ, એ શરણે થયેલા ને ધવાયેલાની પ્રેમભરી ખરદાસ્ત આ બહારવટીઆઓ પોતાનાં ગુપ્ત નિવાસોની અંદર દોસ્તો રહે.

ધર્મગાણાનાં આ પરાક્રમેની સાથે સાથે ઘાતકી કૃત્યો પણ થયાં છે. બહારવટીઆઓએ જમસુસ સિપાહીઓનાં વીણી વીણીને ઘોર ખૂન પણ કર્યાં છે.

### બહિષ્કારનું શસ્ત્ર

બંદુક ઉપરાંત બીજાં પણ શસ્ત્રો બહારવટીઆઓએ આ ક્રાન્ટેબલોની ઉપર અજમાવ્યાં. એ શસ્ત્ર-બહિષ્કાર. સિપાહીઓને કાંઈ પણ માલ વેચવાની મના થઈ, રે! એની સાથે ખેલવાની પણ મના થઈ. કોઈ કુમારિકા સિપાહીનો સોળત કરે, સાથે માત્ર હરેકરે, તો એના વાગ કાપી લેવામાં આવતા. એક વાર એક મીનફીનર એક પોલીસની સાથે વાતો કરતો માલુમ પડ્યો. એણે બરાકમાં એક રાત પણ ગાળેલી. જમસુસના આરોપ બદલ ટેઈલે એના ઉપર કામ ચલાવ્યું. એક સત્રીએ બહારવટીઆએ એને ઠાર કર્યો. બીજુજ પ્રભાતે ડેઈલનો ચુકાદો બહાર પડ્યો કે, “નિર્દોષ!” બિચારાનાં તેર અચ્ચાં રજળી પડ્યાં! આવા ઘાતકીપણાં પણ ગુજરવા લગ્યાં. સિપાહીઓને બીજી પણ શરમ આતી. લય લગ્યો. ઘણાં એવા હતા કે જેનાં સગાં બહાલાંઓ, અન મિત્રો સાચાં દેશલક્ષ્મી હતાં. શું મોં લઈને એની સાથે સિપાહી લળી શકે?

### પોલીસનો પલટો

એક સાર્જન્ટ અને થોડા સિપાહી એક રાત્રે ચાલ્યા જતા. આઘે એક આઢમી નીકળ્યો. “સિપાહીએ પડકાર્યું”, “કોણ એ?” જવાબ વાળ્યો કે, “મને ન ઓળખ્યો, લાઈ? પોર શિયાળામાં તેજ મને પકડેલો ને.”

“ઓહો! ઠાકતર સાહેબ! અત્યારે? ચાલો, ઘર સુધી મૂકી નેઈએ. નહિ તો ચોકીવાળા કનડશે.”

ઠાકતર સાહેબ એ ટુકડીની સાથે ચાલવા લાગ્યા, રસ્તામાં દેશનીજ વાત નીકળી.

ઠાકતર સાહેબે સાર્જન્ટને મેણાં માર્યાં. સાર્જન્ટ બોલ્યો, “તમારે સીનડ્રીનરોએ તો અમારી સાથે મહોબ્બત જ રાખવી જોઈએ. તમને ખબર છે? તમારે પાપે તો અમને એક સો ટકા વધારે આપવાનો બંધ રહ્યો. તમે તો ટપ દઈને કહી નાખો છો કે, “રાજનામું આપો’—અમે તો તમે કહો ત્યારે પટ્ટા ફેંકી દેવા તૈયાર છીએ, પણ બીજા ધંધો અપાવો. મારે ઘર ત્રણ છોકરાં છે, આ બોખને આડ બચ્ચાં, અને પેલા લીઆમને અગીઆર. પેટ ફેડી નથી નખાતાં, બાપુ! મારા ભાઈને ઘણાં ખેતર છે. મને એણે મેણાં માર્યાં કે, આ નીચ ધિંધો છોડી દે. મેં ભાઈને એટલું જ કહ્યું કે, “ભાઈ, હું છોડી દઉં, તો અરધી જમીન મને ખેડવા આપીશ?” ભાઈ તો ચુપ થઈ ગયા. આવી દશા છે ઠાકતર!”

આખી મંડળી હસી પડી. ઠાકતર ઘેર પહોંચ્યા. સિપાહીઓનું હૃદય વાંચ્યું. એક બાબુ જન જવાની પગે પગે ધાસ્તી, બીજા બાબુ દેશદ્રોહના ધંધાની શરમ, ત્રીજા બાબુ સાથેસાથ અંતરાત્માનો અવાજ કે “રે! હું દેશનો દુશ્મન.” આ ત્રણ દિશાનો મારો સિપાહીના હૃદય ઉપર ચાલી રહ્યો હતો. રાજનામાં શરૂ થયાં—પ્રથમ છૂટાં છવાયાં. પછી ઉપરા ઉપરી, આખરે ટુકડીબંધ. એક મહિનામાં એક સોથી વધુ પોલીસોએ પટ્ટા ઉતાર્યા. અને જે બાકી રહ્યા તેની અંદર વ્યવસ્થા બગાડી ગઈ. કેટલાકે વાંધો ઉઠાવ્યો કે, “અમારું કામ ગુન્હા પકડવાનું છે, રાજ્યદારી બહારવટાંનો બદોબસ્ત કરવાનું નહિ. નહિ કરીએ.” એક પ્રભાતે ૧૪૦ સિપાહીઓ યુનીફોર્મ

પોલીસે, અને જસુસીખાતાએ ખુબ મહેનત ઉઠાવી, તપાસ કરી. હુંટારાને શોધી કાઢ્યા. કેટલાકને શહેર નિકાલની, અને કેટલાકને દેશનિકાલની સગ કરાવી.

થોડા વખતમાં તો એટલો સજ્જડ બંદોબસ્ત જામી ગયો કે ઘણી વાર તો ચોરી થયા બાદ માત્ર ૨૪ કલાકમાંજ ચોરાયેલી મિલકતનો પતો મેળવી લેવાય. અપરાધીઓને થોડાં અકવાડીયાં જેલમાં રાખવામાં આવે, સાધારણ ગુન્હેગાર સારી ચાલચલગતનું વચન આપે એટલે એ છૂટો થાયઃ કેાઈને વળી એના પોતાના પરગણામાંથી બીજા પરગણામાં દેશનિકાલ કરવામાં આવે! અને ગંભીર ગુન્હો કરનારને? “જાઓ! તમને ઈંગ્લાંડનાં કાગાં પાણીએ મોકલવામાં આવે છે!” લોકોએ, અરે બદમાશોએ પણ આ નવી અને દયાળુ રાજસત્તાને માથાં નમાવ્યાં. કારણ? પોતાની દરદેશી રાજસત્તા! ધીરે ધીરે મુલેહુશાંતિ સ્થપાયાં.

લેખિત વચન લેવામાં આવે કે “ અમે અંગ્રેજી અદાલતોમાં નહિ જઈએ.” ખસ ! આટલું વચન જ પૂરતું હતું. લોકો કદી ડગા નહિ. ગેરઈન્સાફ થયો જણાય, તો પણ ખમી ખાય. કારણ, મનમાં શરમની લાગણી થાય, સ્વમાનની ભાવના જાગે, કે આપણી પોતાની અદાલતો છોડીને પરદેશીઓની પાસે ન્યાય લેવા ન જવાય ! સરલ દિલના આ જેડુતો, મજબૂત ને ભરવાડોને કેવી સહેલાઈથી ભોંકામણ આવી જાય ! કેવી ઝડપથી દેશપ્રેમ જાગૃત થાય ! એ બીનકાયદેસર, ધડા વિનાના, અને સત્તાહીન ચુકાદાઓ ઉપર પણ એ ગરીબોને ફેટલો અડગ વિશ્વાસ !

જ્યાં જ્યાં આવી લાગણીઓ ઢીલી પડતી, પક્ષકારો બેઅ-  
દબી કરતા, ત્યાં ત્યાં સંપ્રદીય પોલીસ અદાલતના ચુકાદાનો ખલાતકાર અમલ કરાવતી.

શરૂઆત તો નજીવો જ થયો. પણ જોતજોતામાં તો આ તલું ન્યાય-તંત્ર આખા પ્રજાસત્તાકના તાળાના પ્રદેશમાં ફરી વળ્યું. એકાદ બે મહિનામાં તો ૩૨ અદાલતો પેકો ૨૪ અદાલતો કામે લાગી ગઈ. નારાજીથી નહિ, પણ સ્વતંત્રતાના ગર્વભર્યા શુભ ચિન્હ તરીકે પ્રેમાળપણે પ્રજા એ અદાલતોનો આશરો લેવા લાવી.

કોણ હતા ન્યાયાધીશો ? સ્વયંસેવકોના સરદારો, શિક્ષકો દાકતરો, અને વ્યાપારીઓ કે જેના દેશાભિમાન અને નીતિની અંદર પ્રજાને વિશ્વાસ હતો. અને એ ન્યાય-પંચોનો પ્રમુખ કોણ હોય ? પાઠની. રોમન કેથોલીકોના હૃદયમાં પાઠરી ઉપર તો પૂર્ણ ઇતિહાસ હોય.

ધીરે ધીરે તો ખેરીસ્ટરો પણ આ સીનદીન અદાલતોમાં કેસ લડવા આવવા લાગ્યા. અને બીજી એક અંગ્રજ વાત

ખની. એક પોટેસ્ટન્ટ બાઈ હતી. (પોટેસ્ટન્ટ અને કેથલીકો વચ્ચેનાં વેરઝેર ઉપર તો દેશની પાયમાલી મંડાયેલી). કેટલાક ખેડુતોની દાનત, એ બાઈની જમીન ઉપર બગડી હતી. જમીન વેચી મારવાનું એ લોકો બાઈને હથાણ કરતા હતા. એક પછી એક દરેક સરકારી અધિકારીઓની પાસે એ બિચારી રાવ લઈ ગઈ. સહુએ એને કહ્યું કે, “લાચાર ! કાંઈ બની શકશે નહિ.” એક અધિકારીએ સલાહ દીધી કે, “છાનીમાની પડી રહીશ તો જ ઠીક છે. નહિ તો ખુવાર થવાની.” છેવટે એ બાઈએ હિમ્મત કરી. “ગ્રમસત્તાકની” અદાલતમાં ફરીઆદ નોંધાવી. થોડે દિવસે જ મુકદ્દમા ચાલ્યો, ખેડુતોનો દાવો રદ થયો, બાઈ બચી. આમ વિધર્મીઓને પણ વિશ્વાસ આવવા લાગ્યો. આ ફત્તેહ કાંઈ જેવી તેવી નહોતી.

રાષ્ટ્રીય અદાલતોનો રસ્તો અતિ વિકટ હતો. દેશમાં જમીનોના કલ્યા બ્યાપી રહેલા લોકો હિંસાના વિચારે જ ચડેલા. એ અટપટા સમયનો ખ્યાલ ફરીએ. અંગ્રેજ જમીનદાર હોય, કુળમાં અપરંપાર જમીન હોય, ચોપાસ કંગાલ ખેડુઓ હોય જેની પાસે ખેડવા માટે એક વીંછો પણ નથી; જમીનદાર જમીનની બહેંચણી કરવા ના પાડે. એક તો દુરમત, અને વગી જમીનદાર. ખેડુતો એકેય લાગણીથી શાના અચકાય ? એક જમીનદાર, નામે કેપ્ટન ટેલર, મોટરમાં બેસીને શિકારે જતો હતો. સ્તામાં ખેડુતોએ મોટર અટકાવી, કેપ્ટનને ગોળીએ દીધો. એનો કામદાર પહીવટ કરવા બેઠો. એને ચેતવણી આપી. ના માન્યો. ઉડાવ્યો. સતે જમીનદારના ઘર પર ગ્રસાચિહી બીધા, અને ગંજીઓ ખાંજી દેવાય,

મોલમાં આગ મેલે, વાડ તોડી નાખે, ઢારનેં ઢસં વીસ ગાંઠિ  
 દર નસાડી જાય. એક વખત ટોળે વળીને ખેડું. એક જમી-  
 નદાર પાસે ગયા, અરજ કરી કે “જમીન હરરાજીમાં મૂકો.  
 જમીનદારે ધુરડીને પૂછ્યું, “કયા કાયદાંની રૂએ ?”

હસીને ખેડુતોએ જવાબ વાળ્યો, “કેપ્ટન ટેલર વાળે!  
 કાયદે. આઠ છે ને ?” ચુપચાપ હરરાજી કરવી પડી.

કલુઆ વધતા ગયા. ત્રીશ ત્રીશ વરસથી જમીનનો  
 ભોગવટો કરનારા ખેડુને મજુરો સતાવવા લાગ્યા કે “ઠહે-  
 ચણી કર.”

લોકો કહે છે કે એકને ચારસો, આઠસો અગર હજાર વીંધા,  
 અને બીજાને એક જ વીંધા, એ ન ચાલે; સરખી ઠહેચણી  
 કરો. રે ! લોકોએ તો મંદિરોની જમીન ઉપર પણ ધાક  
 પાડી; ફક્ત બસ એકજ-ખંડુક ! રે ! એકાદ વીંધા વધતો  
 એણે હાથ તેમાં ચે ટંકો. પ્રજાસત્તાકની મુંઝવણનો પાર  
 નહોતો. એક તરફથી ઇન્સાફમાં સખતાઈ દાખવવી જોઈએ, કે  
 જેથી અધાધુધી ન ફેલાય, બીજી બાજુ મૃદુતા દાખવવી પડે કે  
 જેથી લોકોની વફાદારી જળવાઈ રહે. નખાઈ ચે ન ખતાવાય,  
 સખતાઈ વાપરવામાં પણ સાવધ રહેવું પડે.

આવી મુંઝવણો વચ્ચે પણ પ્રજાસત્તાક હતાશ નહોતું  
 થયું. જુહા જુહા ઇલાજ લેવાતા. ડેઈલના કેટલાએક સભ્યોએ  
 લોકોને પ્રમુખશ્રીને નામે અપીલ જ્હાર પાડી કે

“જીત મેળવ્યા પછી ડેઈલ તમારો બધાનો ઇન્સાફ કરશે.  
 એટલે પછી પેટ ભરવાને માટે તમારે તમારાં વતેન છોડીને  
 નહિ જવું પડે. માટે હમણાં તો જેની જેની જમીન ખીખતના  
 કુખમાં ફસાઈ પડી હોય તે લાંબાએ આપણી તાલુકા કોર્ટમાં  
 અંરજ નોંધાવી દેવી.

“ પણ સમજવું જોઈએ કે આજ પછી તો કોઈ પણ આદમી બલાત્કાર કરશે, કંઈએ જગાવશે, પ્રજાસત્તાકને નામે પોતાના દેશબંધુને ધમકીના કાગળો લખશે, તો એણે ખ્યાલમાં રાખવું કે એમ કરવામાં એ દેશના નેતાઓની આણુ આજ્ઞા છે, અને દેશના હિતને હાનિ પહોંચાડે છે. ”

જાણે કેમ એક સમજણો ભાઈ પોતાના અણુસમજી ભાંડુને ઠપકો દેતો હોય ! દુર્બલસ્થાને ઢાળી દેવી, પણ તે ફ્રાંસલાવી ફ્રાંસલાવીને, પ્રજાની લાગણી જગાડીને. સીનફીનરોએ આવી રીતે કુનેહથી કામ લીધું. એનો અર્થ એમ નથી કે એક રાતમાં કાંઈ જાદુ થયું, ને કંઈ આ રમી ગયા, કમનસીબ જમીનદારો તો સવારે જાગીને જુએ ત્યાં તો એનાં ઢાર દસ વીસ ગાઉ પહોંચી ગયાં હોય ! છતાં ઘણાં થે કંઈ આ પત્યા.

ન્યાયાધીશો કયા કાયદા સુજળ ન્યાય પતાવતા ? નવો કાયદો તો ઘડાયો નહોતો, અંગ્રેજી કાયદાનો ઉપયોગ થતો. બાકી તો પોતાની વ્યવહારબુદ્ધિ ચલાવતા, કંઈ આનો નિકાલ હુમેશાં સંજોગો તપાસીને થતો, કોઈ ઉર્જીડ પ્રદેશ હોય તો ત્યાં અકકેક ખેડુને સો બસો ત્રણસો વીધા પણ ખેડવા દેવાય. ખડું વસ્તીવાળા પરગણામાં વળી વધુ લાગુ ઠહેંચાય. એમ નક્કી થાય કે ખેતરની અઢલીઘઢલી કરવાની છે, તો જમીનની કિંમત જમીનનું ખાસ જ્ઞાન ધરાવનારાઓ નક્કી કરે, અને એ પૂરેપૂરાં નાણાં જમીન મેલનારને ચુકાવવામાં આવે.

કોઈ કોઈ વખત તો સખ્ત ચુકાદા પણ અપાઈ જતા. એક વખત આખા ગામડાનો એક અવાજે વિરોધ હોવા છતાં ચુકાદો અપાયો. ખેડુતો ઘેર ગયા. લડાઈની તૈયારી કરી. દેન્યો (ખાંઈઓ) ખોદી રાખી. વાટ જોઈને ખેડા. મામલો



ગંભીર જણાયો. પ્રગ્નસત્તાક વિચારમાં પડ્યું. શું કરવું ? હલ્લો કરવો ? ભાઈ ભાઈનાં લોહી રેડવાં ? ના. ના. શાણપણ વાપરીને એક અડવાડીઆ સુધી બળવાખોરોને બોલાવ્યા જ નહિ. બળવાખોરો નરમ પડી ગયા. એક દિવસ સાંજે બળવાખોરોને ખબર નહિ હોય, અને સરકારી સ્વયંસેવકોએ છાપો માર્યો. એ અગ્રેસરોને પકડી ત્રણ માહનાની દેશનિકાલની ટીપ મારી. બીજાઓની પાસેથી વચન લીધાં કે હવેથી ડાહ્યા ડામરા અંધને વર્તશું. એક પણ ગોળીબાર કરવાની જરૂર ન પડી ! ત્યાં ખુન-રેણનો ભય હતો ત્યાં પરસ્પર લેટીને બધા છૂટા પડ્યા. આ રીતે પ્રગ્નમાં સુલેહ સાચવવાની પહેલી અતિ આકરી ફરજ સીન-ફીન સરકાર અઢા કરી રહી હતી.

૧૯૨૦નો ઉન્ડાળો આવતાં તો આ રાષ્ટ્રીય અઢાલતો આખા દેશમાં સ્થાપાઈ ગઈ. લગભગ પોણા ભાગમાંથી તો બ્રીટીશ સત્તાનો અમલ અદૃશ્ય થયો. સરકારી અઢાલતો તો સઢાને માટે સૂઈ ગઈ.

### સહકારી મંડળો

હજી એક યશસ્વી પ્રકરણ તો બાકી છે. બહારની દુનિયામાં બહુ ઘોડાને જ એનો મહિમા માલુમ પડ્યો છે. એ દેશોદ્ધાર તો દશે દિશામાં મંડાયેલો-કેવળ સંહાર નહિ, કેવળ રાજ્ય-સત્તાની અદલાબદલી નહિ, પણ પ્રગ્નની ભીતરમાં પેશીને ગરીબોનો નિકાલ-સ્વાવલંબી અને શાણપણલયો !

આયરલાંડ તો ખેડુતોનો દેશ છે. એક વખત એ ખેડુતોનો ધ્વંસ જમીનદારોએ કર્યો. જમીનદારોની સત્તા તૂટ્યા પછી જાલી-મગીરીનું સ્થાન લીધું વેપારીએ. ખેડુત અને બહારની દુનિયા એ બેની વચ્ચે વેપારી બેઠો બેઠો શું કરી રહ્યો હતો ? હલકી જાતનાં

ખીયાં અને હલકું ખાતર બહુજ આકરે ભાવે એ ખેડુતને વેચતો. પછી ખેડુની નીપજ એછે ભાવે ખંડીને સારામાં સારા ભાવે ખજારમાં વેચતો. હુંડી હુંડીને વેપારી લાખ લાખ પાઉન્ડની આસામીવાળો બનતો.

વેપારી ખેડુનાં નાણાં ચુસતો, એથી વધુ ભયંકર તો ખેડુની નૈતિક ખરાબી કર્યા કરતો. વેપારીના જીવનમાં રસિકતા કે ઉચ્ચ રસવૃત્તિઓ હોય જ શાની ? ભાંગી તૂટી અંગ્રેજી ભાષા તડાકા કરી કરીને એણે સુધરેલ આદર્શ તરીકેની પોતા પ્રતિષ્ઠા બેસાડેલી. ગામડીયાઓ એ ભાઈનું સુધરેલપણું જોઈ પોતાની મુંઢર જેલીક ઝબખાથી શરમાદા બનતા. ખી ખરાબી-પાર્લામેન્ટવાળા પક્ષનાં ફાળામાં નાણાં ભરનાર તો : વેપારી જ હતો. એની સખાવત ઉપર તો પાર્લામેન્ટવાળી મંડ નમંતી, ચળવળ કરતી. એ રીતે આયલાંડનું રાજ્યદારી હિત નાણાં દેનારને હસ્તક રહેતું. ત્રીજી ખરાબી-ખુણ પૈસા ૫ ચીને વેપારી જે. પી. નો ઇંદકાળ મેળવે, એટલે લો અજ્ઞાન ગામડીયાં ભરમાય કે “ વાહ, આપણા ધર્મીભાઈ સરકારમાં કેવાં માનપાન ! ”

આ રીતે ખેડુ પ્રમા ઠંગાલ બની, ‘ સુધરેલપણાની ઉ મોહી પડી. પોતાની ભાષાનું ગુમાન એને ન રહ્યું. અને એ રાજ્યદારી કિસ્મત તો વેપારી જ ઘડે.

આ વેપારીઓના પંજમાંથી ખેડુને છોડાવવાની ચળવળ ઘણાં વરસો થયાં ચાલતી હતી. અને તે ચળવળનું નામ સહમ મંડળીઓની સ્થાપના. એ ચળવળનો માર્ગ વિકટ હતો. વે રીઓ, ટેટલાએક રાજ્યદારી સંપ્રદાયો, અને ઘણાં વર્તમા પત્રોનું એકમામટું દળ એની સામે ઝુંબેશ ચલાવી ર

હતું. લોકોને ભરમાવતું હતું. ખેડુતને ગળે પણ એવી અટપટી યોજના શી રીતે ગટ ઉતરી ગયી ! એ યોજનાથી જેના જેના સ્વાર્થને હાનિ પહોંચતી હતી તે બધાએ મળીને ખેડુતોના હિલમાં અવિશ્વાસ અને ગેરમનું વિષ ફેડ્યું.

છતાં આખરે સાહસ શરૂ થયું. એક મંડળી સ્થપાણી. એની સ્થાપના પહેલાં ૧૯૦૬ની અંદર એ ગામમાં આટાની કિંમત એક ટ્રાયજે સત્તર શીર્લોંગ હતી, જ્યારે વેપારીની ખરીદી આઠ શીર્લોંગના ભાવની હતી. મતલબ કે આઠ શીર્લોંગ ઉપર વેપારી છ શીર્લોંગનો નફો કરતો.

સહકારી મંડળીએ એક તડાકે સાડા દસ શીર્લોંગનો દર મૂકી દીધો. વેપારીઓ લટક્યા !

૧૯૧૧ની અંદર વેપારીઓ તેમજ સહકારી મંડળીઓને ખરીદી કરવી પડી, પોણા દસ શીર્લોંગના જથ્થાખંધ ભાવે. ભાવ વધેલા હતા, છતાં સહકારી મંડળીઓએ છૂટક વેચાણના ભાવ એના એ રાખ્યા. વેપારીઓને પણ એજ ભાવે વેચ્યા વિના છૂટકો નહોતો.

૧૯૦૬માં ખેડુતો બાયડી ૫ પેન્સને ભાવે ઇંડાં વેચી આવતી. ૧૯૧૧માં ૯ પેન્સ વધુ ભાવ ઉપજ્યો.

૧૯૦૬ માં મંડળીનો વાર્ષિક વકરો ૪૯૦ પાઉન્ડ થયો. ૧૯૨૧ માં એક લાખ પાઉન્ડ. લોકોએ એ ભાવના ઝીલી, વેપારીના હાથ હેડા પડ્યા.

વચમાં લડાઇ આવી. જ્યાં જ્યાં અમુક વસ્તુઓનાં વેચાણનો ઇમ્મરો જ અપાતો ત્યાં ત્યાં તો ઇમ્મરદારોએ ચીરવાનો લાગ ખેંચી લીધો. ૧૯૧૪ ની સાલના કંગાલ વેપારીઓ ૧૯૨૦

માં તો બાયડી છોકરાંની સાથે મોટરોની સેલગાહ કરવા લાગ્યા. નવા પરવાના તો કોઈ વેપારીઓને મળતા નહિ. વેપારીઓએ કહે તેમ હુંદયું.

પછી સુલેહ થઈ. નવી દુકાનો ખોલવાની છૂટ મળી. સહકારી દુકાનો ઠેર ઠેર ઉઘડવા લાગી. જેડુ પ્રજાએ લગાઈ દરમ્યાન સાથે પાઠ શીખી લીધેલો. સહકારી દુકાનો તો એણે આશીર્વાદ સમી માની. જ્યાં જ્યાં સીનફીનની હીલચાલ પ્રસરી ત્યાં ત્યાં સહકારી મંડળો પણ સ્થપાયાં. સીનફીનરોને તો ગરાબર સૂઝી આવેલું કે આ રીતે આપણી મુશ્કેલી બધી સફળ થશે. વેચાણ આપણે હાથ હશે, એટલે પરદેશી માલને ખાતલ રાખીશું, દેશની બનાવટનેજ અગગ ધરીશું. સુધરેલા, અંગ્રેજીના રંગમાં રંગાયેલાના હાથમાંથી જેડુતો આપણે હાથ આવશે, એટલે આપણે એનામાં ગેદીક લાપા દાખલ કરી શકશું. સહુને કિફાયત વાવે વેચશું, એટલે વિધર્મીઓ પણ પરસ્પર ભગશે. બઢા બુઢા વર્ગોમાં પણ ભગીશું. પરિણામે અસ્તર પરગણાનો ભેદભાવ ભાંગી જવાનો. વળી માલ લેનાર અને દેનારની વચ્ચે બેઠા બેઠા મક્કતનો નફો ખાઈ જનારો વેપારી નીકળી જશે, એટલે એ નાહકનો નફો લોકો વચ્ચે બહેંચાઈ જવાનો. પરિણામે મુડીવાદ નાશ પામશે, પરદેશીઓની હુંટ હુંટ આલી જશે. સહકારી મંડળોની યોજનાએ આખા દેશને આખાકાનીનો રસ્તો બતાવ્યો. માત્ર લાપણાથી કે ગોળીબારથી પ્રજાના કુસંસ્કારો ન પલટશે. એ પલટો તો ચોમેરનો થવો જોઈએ.

## મકરણ ૮ મું

## અત્યાચારની કથની

ફરી એક વાર સ્વયંસેવકોનાં બહારવટાં તરફ નજર કરીએ. સરકારી પોલીસો ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારીને પોતાની બરાકો ખાલી કરતા જાય છે, સ્વયંસેવકોએ બરાકોને આગ લગાડતા જાય છે. પાંચસોથી વધુ મકાનો ખડેર બનીને ઊભાં હતાં. સામી છાતીએ ચાલીને ધાંગણાં કરવાની તો વાત જ નહોતી. છુપા હુમલા કરવા, હુથીયાર લઇને નહાસી જવું, ક્યાં ગયા તેનો પતો નહિ. આવો લડત તો કેટલી સહેલાઈથી વરસોનાં વરસ લંબાવી શકાય. હુથીયાર કે દાડગોળાની જરૂર નહિ, લડાયક તાલીમની પણ પરવા નહિ. રાષ્ટ્રીય આયરલાંડના લગભગ તમામ સશસ્ત્ર મરદોનું, એટલે કે બે લાખ આઠમીનું બળ આ બહારવટાંની પીક પાછળ ખડું હતું. એ પ્રતાપ પેલી ફરજિયાત ભરતી અટકાવેલી તેના. એને પ્રતાપે જ દેશમાં મરદો મોબુદ હતા.

સરકારે પોતાની સેના વધારી. ૩૬૦૦૦ ને બદલે ૪૦૦૦૦, ને પછી ૬૦૦૦૦ ની પહોંચે જમાવી. એરોપ્લેનોની પણ જોતજોતામાં ભારે જમાવટ થઇ. પણ એ નવી સેનામાં પૂરી તાલીમ નહોતી, ચાતુરી નહોતી. જૂના ખેડાયેલા સૈનિકો તો ફેલ્ડર્સના મેદાન પર સૂતા હતા.

## મજુર પક્ષ

સરકાર હજી એક વાત પર મુસ્તાફ હતી. એ એમ જોઇ રહી હતી કે હજી મજુર પક્ષનું ઢંગ સીનદીન સ્વયંસેવકોની કુમકે નહોતું પહોંચ્યું. સરકાર અધ હતી. એને યાદ ન રહ્યું કે ૧૯-

૧૬નાં રમખાણોમાં મોખરે રહીને લડનાર તો મનુરોનું સીટીઝન આર્મી (શહેરી સૈન્ય) જ હતું. ૧૯૧૮ની ચુંટણી વેળા સીન-ડીનરોની અલગ ફોટો કરાવવા માટે જ ઉમેદવારીમાં ન ઉભું રહેનાર પણ મનુર મંડળ હતું.

મનુરો ભજ્યા. શરૂઆત બંદર ઉપર થઈ. વિધાયતથી આવતો ઢાઝગોળો નીચે ઉતારવાની જ મનુરોએ ના પાડી. બીજે બંદરે એક હજાર રોકેટ સેનિકો આવી પહોંચ્યા. એને નીચે લિટારવા જ કોઈ મનુર ન ગયાં. આખા દેશની અંદર પોલીસો અને સોલ્ડરોથી ભરેલી ગાડીઓ અસાવવાની જ રહેવાના નોકરોએ ના પાડી. સરકારી ઇજનેરોને એ કામ અસાવવા દેવાય નહિ. કારણ, હડતાલીઓ પાટા જ ઉખેડી નાખે. જ્યારે જ્યારે જરૂર પડી હશે ત્યારે ત્યારે સીનડીનરોની સહાયે દોડવામાં મનુર પક્ષ પાછો હાંચો નથી.

આ મનુરોની હડતાળ પ્રત્યે અંગ્રેજ મનુર પક્ષના હુકમમાં પણ ફિલસોણ ઉપણ. પાંચ પ્રતિનિધિઓ આયરલાંડમાં આવીને નિરીક્ષણ કરી ગયા. પાછા વિધાયત જઈને સખત પોક્કાર સરકારી અત્યાચાર સામે ઉડાવ્યો. આવા ક્યાણુ મિત્રની મદદ આયરીશોએ માગી. અંગ્રેજ મનુર પક્ષનું હુકમ થોડી વાર પીગળ્યું. ડબ્લીનની મુલાકાત લીધી. પરિણામે લીવરપુલમાં સલા લરી. પણ આખરે તો એ લોકો અંગ્રેજો ! પોતાના હિતનો ઘાત એ કરે શાના ? પોતાના જ આયરીશ મનુર બંધુઓને એ લોકોએ રખડતા મૂક્યા. એજ એ અંગ્રેજ મનુર પક્ષ, જેનાં વચનો પર આજ હિન્દ વિશ્વાસ મેલી રહું છે !

ઈંગ્લાંડના હાથમાં હવે બેજ ઈલાજ હતા. કાંતો આયરી-શ પ્રજાની છેક સફળ થયેલી મુસદ્દોને મુંગે મોઢે માન આપી વખતસર જશ લેવો. નહિ તો બધા ફાલને જાણુ પર મૂકી,

જગતને ઠગવાની ગાજી ઉરાડી મેલી, ખુદ પોતાના જ અંતરાત્માને છેતરવાનું ઘોડી બેધડક તલવાર ચલાવવી.

એ ઓગસ્ટ ચાલતો હતો.

### હોમરૂલનું છેલ્લું છળ

છેલ્લું એક છળ અજમાવાઈ રહ્યું છે. એ પેટું હોમરૂલ-૧૯૧૪નો રાજની સફીવાળો હોમરૂલનો ખરડો, જેનો યુદ્ધ-વિરામ પછી છ મહિને અમલ થવાનો હતો. તે તો ઉડી ગયો. નવી યોજના ઘડવા એક સમિતિને લોઈડ જ્યોર્જે બોલાવી. એ સમિતિમાં બેસનારા બધા આયરલેન્ડના હિતશત્રુઓ જ હતા. એક પણ સીનરીનરને એમાં નોતરવામાં નહોતો આવ્યો. એડવર્ડ કારસનનું ઠગ સામેલ હતું.

ખરડો ઘડાયો. આયરલેન્ડના લાગલા નક્કી થયા. અલ્સ્ટરનાં છ પરગણાંને માટે બાવન સભ્યોની બુદ્ધી પાર્લામેન્ટ, બાકીનાં છવીશ પરગણાંને એક સો અઠવાવીશની પાર્લામેન્ટ, બનેના ઉપર ચાલીસ સભ્યોની એક કાઉન્સિલ, જેમાંના વીશ અલ્સ્ટરવાસી અને બાકીના વીશ બાકીના આખા આયરલેન્ડ તરફથી બેસે. મતલબ કે આખા દેશના એક ચોથા વિભાગની, અને તે પણ મતભેદથી ભરેલી પ્રજા માટે અને બાકીની એકમતવાળી પોણી પ્રજા માટે સરખા સલાસદો ! અને છેલ્લું, વિભાજનની આમની સલામાં, અત્યાર સુધી આયરલેન્ડના એક સો પાંચ સભ્યો બેસતા, તેને બદલે ફક્ત બેતાલીસ ! સર એડવર્ડ કારસનની બંદુકના આ પ્રતાપ !

લોઈડ જ્યોર્જે કહે, “અમે તો તમને સ્વરાજ્ય આપ્યું. હવે એમાં લોહી માંસ મૂકવાં તે તમારી ફરજ !”

આયરલેન્ડ, ઇંગ્લેન્ડ, અને હિન્દુસ્થાન-સર્વત્ર આ એકજ વાત વડો પ્રધાન કરી રહ્યો હતો.

બીજી બાજુ, આયરલાંડ ઉપર તો વાઈસરોય, ચીફ સેક્રેટરી, અને અંગ્રેજ સેનાધિપતિ-એ ત્રિપુટીની દંડાબાજી શરૂ હતી. એ ત્રણેને બેસુમાર સત્તા સોંપવામાં આવેલી-ત્રણ શસ્ત્રો ઇંગ્લાંડથી ત્યાં પહોંચેલાં. એક દેશરક્ષણનો કાયદો, બીજો શાંતિ રક્ષણનો કાયદો, ત્રીજો તલવારનો કાયદો (માર્શલ લો). ૧૯૧૯નો નવેમ્બર માસ આવ્યો, ત્યાં તો દેશની નિર્દોષમાં નિર્દોષ ચળવળ પણ બીનકાયદેસર જાહેર થઈ ચુકી. અને પછી તો એ ચળવળોને ચાંપી દેવાના ઇલાજ, શું ત્યાં કે શું હિન્દમાં, એક સરખાજ હોય છે !

લશ્કરી સૈનિકો વચ્ચે મુરશિન થઈને પોલીસે, ફિવસે કે રાત્રીયે ગમે તેવા સજ્જનના મકાનપર ધાડ પાડવાનું શરૂ કર્યું. પહેલોજ સપાટો ડબ્લીન નગરના પેલા છેક બુઢ્ઢા, બળભળી ગયેલા, પ્રેમાળ, અને કોમળ હિલના લોર્ડ મેયર ટોમ કેલી ઉપર થયો. એ જર્જરીત વૃદ્ધને પકડવો, એ એક સુકુમાર બાળકને પકડવા જેવું જ હતું. એ બંદીબાને જવા માટે છેક કમતાકાન હતો, તેથી જ પહેલવહેલું વારંટ એના ઉપર બાજ્યું. એને ધરબાર છોડાવ્યાં, અધરાતે ઉપાડ્યો, મુકદ્દમો ચલાવવાની ના પાડી, ભર પાર્લામેન્ટની અંદર ચીફ સેક્રેટરીએ એ વૃદ્ધના સંબંધમાં અણુછાજતા ઉચ્ચારો કાઢ્યા, આયરલાંડની રાજધાનીનો, પ્રજાએ ચુંટેલો પ્રજનો માનીતો લોર્ડ મેયર એને સરકારે તુરંગમાં ઘાલી દીધો. તુરંગનાં દુઃખનાં દમાણુ નીચે એને ચિત્તભ્રમ થયો. બંદીબાનેથી છૂટ્યા. પછી પણ એનું મગજ કદી ઠેકાણે આવ્યું જ નહિ.

૧૨ મી ડીસેમ્બરે ચાલીસ માણસોને પકડી લાંડનની નજીકની એક તુરંગમાં નાખવામાં આવ્યા. ૧૩ મીએ બીજા



૯ ને, ૫ મીએ ૧૯ ને, ૬ ઠીએ ૫ ને ૯-મી ફેબ્રુઆરી દરમ્યાન ૮૦ સીનફીનરો ઉપડી ગયા, ૬૦ દેશનિકાલ થયા, ખાંડી રહેતાઓની શોધ ચાલતી હતી.

૧૯૧૮ માં પ્રગ્લસત્તાક મંડળી (ડેઈલી) માં ચુંટાયેલા ૭૩ પૈકી ઘણાખરા પ્રતિનિધિઓ તુરંગમાં પૂરાયા, માત્ર નવ જણા બહાર હતા, જેમાંના છ જણ તો પરદેશમાં એલચી તરીકે ધુમતા હતા. પ્રગ્લસત્તાકની ઓફીસોની જડતી લેવાણી, ખાલી કરવામાં આવી, તાણું વાસીને સીલ દેવાયાં.

### ફોજની સંખ્યા અને ખર્ચ

અને નવી ફોજનો પ્રવાહ લાંડનથી ધરાખર ચાલુ થયો હતો. પોલીસની સંખ્યા ચૌદ હજાર સુધી પહોંચી, આયર-લાંડની ઉપજનો દસમો હિસ્સો (એટલે કે, પાંચ લાખ પૌંડ) તો એ પોલીસને નભાવવા પાછળ ખર્ચાતો. લશ્કર પણ વધતું જતું હતું. ૨૩ મી ઓક્ટોબરે એની સંખ્યા પંચાદન હજાર પર પહોંચી. એનું અડવાડીક ખર્ચ, જે લાખ દસ હજાર પાઉન્ડ ! મશીનગનો, એરોપ્લેનો, બોમ્બો તો અખંડ પ્રવાહમાં આક્યા આવતાં હતાં. બંદરે બંદરે નૌકા સૈન્ય પણ જેસી ગયું.

પરંતુ એ સુસજ્જિત, પ્રથંડ પ્રલયકારી ફોજ પેલા મારીને લાગી જનારા બહારવટીઆઓને તો મ્હાત ન કરી શકી. મુંઝાણી એટલે પછી પ્રજનું કાળજી કમકમાવવાના નવા ઇલાજો મંડાયા.

સીનફીનર બંદીવાનોને નિર્દય સમજાવો થવા લાગી. બાળકોને પણ ઉપાડી જવા લાગ્યા. અસુક પુનના શકદારોનાં માથાં લાવી આપવા માટે દસ હજાર પૌંડના ઇનામ જાહેર થયાં. જાસૂસો પણ પ્રસરી ગયા.

## આયરીશ દેશલક્ષ્મીનાં ખૂન-૬૩

પેટ્રીક ખીલાન નામના અગ્રેસરના મુઠ્ઠા ઉપર બેઠેલું પંચ ફેંસલો આપે છે કે “પેટ્રીક ખીલાન જે સોલ્જરોના કબજામાં એક શસ્ત્રહીન, શાંત કેદી હતો, તેજ સોલ્જરોએ તેને બંદુકથી ઘાયલ કરીને મારી નાખેલો અમને માલુમ પડે છે.”

ડેનીઅલ સ્કેનલનના ખુન વિષે પંચ લખે છે કે “મ. હુમને કોન્ટ્રેબલ લાયને તથા સાર્જન્ટ મેકેલેએ ઇરાદાપૂર્વક ગોળીથી ઠાર કર્યો માલુમ પડે છે.”

પેટ્રીક સ્કુહાર્ટના ઘાત વિષે પંચના શબ્દો:—“સાર્જન્ટ વુલ્સલીએ ઇરાદાપૂર્વક બંદુકથી ઠાર કર્યો છે. સાર્જન્ટ મજ-કુર સાક્ષી આપે છે કે “મને હુકમ હતો માટે મેં એને માર્યો છે.”

ફ્રાંસીસ મુરફી. “અમને માલુમ પડે છે કે પંદર વર-સના આ યુવાનને કોઈ અન્યથા સરકારી ટ્રેનિંગોએ, એ યુવાનના પિતાના ઘરની અંદર જ, ઇરાદાપૂર્વક ને ખીનકાયદેસર ઠાર કર્યો છે.” એ પંચનો ચુકાદો.

રોમન રસેલ એક દિવસ રવિવારે બપોરે એક વાંચના-લયની અંદર બાળકોને આયરીશ લાપા લાણાવતો હતો. લશ્કરે હુકમ આપ્યો કે “સ્થળ ખાલી કરી જાઓ.” રસેલે પ્રથમ બાળકોને બહાર કાઢી નાખ્યાં. એ લશ્કરનાં ઝનૂનને જાણતો હતો. એણે એકે બાળકને બાકી રહેવા દીધું નહિ. પછી પોતે બહાર નીકળતો હતો, ત્યાં સોલ્જરોએ એની પીઠ ઉપર સંગીન ઘાંચી દીધું; એના ગ્રાણ નીકળી ગયા. એના ચાર બાળકોને પણ સોલ્જરોએ સંગીન વડે ઘાયલ કર્યા.

પેટ્રીક ગાવાન એક મેંજામાં પોતાની ગાય વેચવા શાં-  
તિથી આવ્યો જતો હતો, એને ઠાર કર્યો.

લોરેન્સ કેનેડી “કારીગર હતો, પોતાને ઘર આવ્યો  
જતો હતો, રસ્તામાં લશ્કરી ચોકીવાળાઓએ એને મારી  
નાખ્યો.”

માઈકલ ડાર્સી નામના છોકરાને નદીમાં હડસેલીને  
પોલીસ જ્ઞેતા હતા. છોકરો દુખતો હતો. એને બચાવવા માટે  
ચાર વટેમાર્ગીઓ દોડ્યા. એના ઉપર પણ સૈનિકોએ  
ગોળોઓ છોડા. ડાર્સી દુખી મુખ્યો.

પ્રજાસત્તાક અદાલતનો એક ન્યાયાધીશ લયથી ન્હાસીને  
ડબ્બીનની એક હોટેલમાં છૂપાયો. રાતે રીવોલ્વરો હાથમાં  
લઈને પોલીસ પહોંચ્યા. હાજરીપત્રકમાંથી એની ચોરડીનો  
નંબર શોધ્યો. ચોરડીમાં જઈને એને ઠાર કર્યો. સરકારે  
ખુલાસો ગજાર પાડ્યો કે પહેલી ગોળી એ મરનારે છોડેલી.  
સેનાધિપતિએ એની લાશ ઉપર કોરાનરની બચુરીને ઘેસવાની  
મનાઈ કરી.

### મેકકર્ટન

એક વખત રાત જામેલી. ડેર્ક નગરના નગરશેઠ મેકકર્ટ-  
નના મકાનમાં સહુ ચુપચાપ સૂતેલાં હતાં. રાત્રીના એક  
વાગ્યાનો સુમાર હશે. તે વેળા બારણા ઉપર ટકોરા સંલ-  
ળાયા. બધાં ઝબકી ઉઠ્યાં. સહુ સમજતાં હતાં કે એ તો  
પોલીસો અગર સૈનિકો જ હોવા જોઈએ. નગરશેઠ કહે, “હું  
પોતે બારણું ખોલવા જઈશ.” એમના પત્ની કહે, “નહિ જવા  
દડે.” ત્રાસના એ દિવસોમાં દરેક ઘરનો નિયમ હતો કે  
મરહોને બારણું ખોલવા ન જવા દેવા. જે જાય તો પહેલ

વહેલા એને જ ઠાર કરી નાખે. એટલે સ્ત્રીઓ જ ઉઘાડવા  
 જાય, કે જેથી મરદોને નહાસી છૂટવાનો સમય મળે. પણ  
 આંહી તો, મેકકર્ટનનાં પત્ની દ્વાર ખોલવા પહોંચે તે પહેલાં  
 તો દ્વારને ઠોકી ઠોકીને તોડી પાડવામાં આવ્યું. છ સાત  
 આઠમી અંદર ઘુસ્યા. એના અંગ ઉપર પોલીસનો વેશ  
 નહોતો. એક જણે ખૂબ પાડી, ‘પકડી રાખો એ રંડાને.’  
 બાકીના ઉપર ગયા. સીધે સીધા એ તો મેકકર્ટનના ચોરડા  
 ઉપર જ પહોંચ્યા, ને સાદ કયો, “કર્ટન, બહાર નીકળ.”  
 મેકકર્ટનનાં પત્ની તો નીચે જ ઉભાં હતાં. એણે બચ્ચાને  
 રડતું સાંભળ્યું, બાજુ કરી કે “ગને ઉપર જઈને માફ  
 ખાજાક આંહી લઈ આવવા દો.” પણ એને ના પાડવામાં આવી.  
 પછી તો લડાકા સંભળાયા. મેકકર્ટન પોતાનું બારણું ઉઘાડ્યું  
 એના હાથમાં એતું નહાતું બચ્ચું રમતું હતું. બચ્ચાને ઝુંટવી  
 લેવામાં આવ્યું, એના ઉપર ગોળીઓ છૂટી, એની ખોપરી  
 ગોળીથી વીંધાઈ ગઈ.

બાજાક રડતું બંધ થયું. માએ માન્યું કે એને પણ ગોળીએ  
 ઢીધું હશે. ત્યાં તો ઘાતકો પાછા નીચે આવ્યા, બહાર નીકળી  
 ગયા, અદૃશ્ય થયા. એક બત્તી કરનારાએ લુખાની આપેલી કે  
 એણે એ બધાને પોલીસની બરાકમાં ફાગલ થતા જોયા હતા.  
 મેકકર્ટનની ખંડેર પોતાના ભાઈની મદદે દોડી, ત્યાં તો એણે જોયું  
 કે ભાઈની ઘડીઓ ગણાતી હતી. પાગલ જેવી એની પત્ની ઘરની  
 બહાર નીકળી ખૂબો પાડવા લાગી કે “ખુદાને ખાતર, કોઈ  
 ઠાકતરને ખોલાવો, કોઈ પાદરીને ખોલાવો, જલ્દી આવો, પ્રભુને  
 ખાતર, મારા ઘણીને ઠાર કર્યા છે !” મદદ આવી પહોંચે તે  
 પહેલાં તો શેઠના પ્રાણ નીકળી ગયા.

પોલીસની બરાકો ત્યાંથી માત્ર એક સો કદમ દૂર હશે, અને શું મામલો બની રહ્યો હતો એ સહુને માલુમ હશે. પરંતુ બીજે કિવસ સવારના આઠ બજ્યા સુધી કોઈ પોલીસ ડોકાયો નહિ. પોલીસે આવીને કહ્યું કે “અમે એ નથી કયું! એ કામ તો કોઈ સીનફીનરનાં.” પણ પૂરાવો તો બહુ સજ્જડ હતો.

એના મુઠકા પર બચુરીપંચ બેઠું. એ પંચનો મુખ્ય અધિકારી અંગ્રેજ સરકારનો નોકર હતો. પંચની અંદર નગરમાંથી ગમે તે માણસોને લાવીને બેસાડેલા. બ્રીટીશ તાજ તરફથી નીમાયેલો પ્રતિનિધિ દેશનો સર્વોત્તમ વકીલ હતો, સીનફીનરના વિદ્વદનો-યુનીઅન પક્ષનો એ આદમી હતો, સજ્જન હતો. જ્યારે પુરાવા ઉપરથી એકસ કયું કે ખુન પોલીસે કયું છે, ત્યારે એ વકીલના અંતરમાં એટલો આઘાત થયો કે, હજી તો જુખાની અધવચ્ચે જ પહોંચેલી ત્યાં તો અચાનક કહીને ચાલ્યો ગયો, કે “મારે કામ છે.” જતાં જતાં એણે અઠાલતને સંલગ્નાયું કે “હું તાજનો ચાકર બનીને આવ્યો છું, એટલે તમે કદાચ મારાં વચનોમાં ઇતખાર નહિ મૂકો, પણ મહુમના પરિવારને માટે મ્હાફ અંતર ફાલી રહ્યું છે.” એ ગયો. થોડી મુદતમાંજ એણે પોતાની જગ્યાનું રાજીનામું આપ્યું. પંચે ફેસલો આપ્યો કે “શેઠનું પોલીસેએજ અતિઘાતકી રીતે અને ઇરાદાપૂર્વક ખુન કયું છે. આ ખુનની પેરવી સ્થનાર આયરલાંડની સરકારી પોલીસ, અને એ આજ્ઞા દેનાર અંગ્રેજ સરકાર. અમે ચુકાદો આપીએ છીએ કે આ ઇરાદાપૂર્વકના ખુનના અપરાધી નીચેના માણસો છે. ઇંગ્લાંડનો વડો પ્રધાન, ડેવીડ લોઈડ જોર્જ, આયરલાંડનો લોર્ડ લેફ્ટેનન્ટ લોર્ડ ફ્રેન્ચ, આયરલાંડનો મુખ્ય મંત્રી મેકફરસન, આયરીસ પોલીસખાતાનો અધિકારી જનરલ

રમીથ, જીલ્લા ઇન્સ્પેક્ટર કલેરન, તાલુકા ઇન્સ્પેક્ટર સ્વેનજી, અને પોલીસ ખાતાના કેટલાક અન્યથા શખસો.”

### બહાદુર મેકસ્વીની

મેકક્કર્ટનનું ખુન થયા પછી નો કોર્ટ નગરની નગરશેઠાઈ ઉપર બેસવું એ જીવ સટોસટની રમત ખેલવા જેવું હતું. એ લોહીથી ખરડાયેલા આસન ઉપર સરકારી છૂરી લટકી રહી હતી. છતાં એ ખાલી ન રહ્યું. એક મહા બળશાળી જીવાત્મા તૈયાર થતો હતો.

એનું નામ મેકસ્વીની. બહુ જ મધુર કવિતા રચનારો એ કવિ હતો. એટલું બધું સુકુમાર એનું હૃદય હતું કે પોતાના કદા શત્રુને પણ કદી એણે એક કડવું વેણ પણ નથી કહ્યું.

એનો દોષ એકજ. આયરલેન્ડની પ્રજાએ સ્થાપેલું જે પ્રજા-સત્તાક રાજ-શાસન, તેના સૈનિક તરીકેનો યુનીફોર્મ એણે પહેરેલો, વોલંટીયરોને એકડા કરી તાલીમ આપેલી. અંગ્રેજ સરકારે એ અપરાધ બદલ મેકસ્વીનીને ૧૯૧૫માં પહેલીવાર કારાગૃહમાં મોકલ્યો.

૧૯૧૬ના મે માસની ૩ જી તારીખે એને ફરીવાર પકડવામાં આવ્યો. પાછો છોડવામાં આવ્યો. ત્રીજી વાર ૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીની ૨૨મીએ પાછો પકડાઈને ચાર મહિનામાં મુક્ત થયેલો. ચોથી વાર ૧૯૧૮ના માર્ચમાં, અને પાંચમીવાર છૂટીને ત્યાં એ જેલના દરવાજાની બહાર નીકળ્યો ત્યાં જ એને જર્મન કાવતરામાં લાગ લેવા બદલ ઉડાવી ગયા. ૧૯૧૯માં બધા આગેવાનોની સાથે એ પણ છૂટ્યો.

છૂટીને હજી તો પોતાનાં તાજાં લગ્નની ચંદ્ર-રજની ચાલતી હતી ત્યાંજ મેકક્કર્ટનના ખુનના સમાચાર મળ્યા, આવીને

એણે એ આસન સંભાળ્યું. સવારના ૧૦થી રાતના ૧૦ વાગ્યા સુધી એ મ્યુનીસીપલ હોલમાં બેસી લખ્યા કરતો, હુકમો આપ્યા કરતો, અને બપોરે પોણા ૩લાકજ ખાવા માટે ઘેર જતો.

૧૯૨૦ના ઓગસ્ટની ૧૨ મી તારીખે રાત્રીએ આડને ટકોરે મ્યુનીસીપલ ઓફીસ પર પોલીસનો હુમલો આવ્યો. મેકસ્વીની અને એના દશ સાથીઓ ગિરફતાર થયા. લોકોની પંચાયતને વિખેરી નાખી. અઢાલતમાં એનો મુકદ્દમો આવ્યો.

પોતાનો કોઈ વકીલ છે કે નહિ, એ સવાલ પૂછતાં પોતે જણાવ્યું:—

“આપની આ કેસ ચલાવવાની કાર્યવાહી વિષે મારે એ શબ્દ કહેવા છે. હકીકત એ છે કે હું કોર્ટનો નગર શેઠ અને મુખ્ય ન્યાયાધીશ છું. હું જાહેર કરું છું કે આ કોર્ટ ગેરકાયદેસર છે, અને જેઓ એના કામકાજમાં ભાગ લે છે, તેઓ આયરલાંડની પ્રજાકીય સરકારના કાયદા મુજબ પકડવાને ફરે છે.”

ફરીથી પૂછવામાં આવ્યું : “તમને કોર્ટના ન્યાયાધીશો પ્રત્યે વાંધો છે ?”

લોર્ડ મેયરે જવાબ આપ્યો:

“મેં કહ્યું તેમાં બધાનો જવાબ આવી ગય છે.”

વળી ફરીથી પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની માગણી થતાં, લોર્ડ મેયરે જણાવ્યું:

“આપને અંગત કંઈ પણ કહેવાની મારી ખવાહિશ નથી, છતાં હું આપને જણાવું છું કે આપ મને સવાલો પૂછીને ગુન્હો કરી રહ્યા છો.”

“આપને જે કંઈ કેફીઅત રજૂ કરવી હશે તે લખી લેવામાં આવશે.”

“હું જોતું છું તેમાંથી એક અક્ષર પણ લખવાની જરૂર નથી. એ તો આ કાર્યવાહીને અગત્ય આપી ગણાય.”

સારજન્ટ મેન્ડર બેઝલીએ પોતાની બુઝાનીમાં જણાવ્યું કે:

“મેં એમનો પટો કાઢવા માંડ્યો. એમણે કહ્યું કે: ‘પટો નીકળતાં પહેલાં તો મારો જાન નીકળશે.’

“તો તમે પટો ન કાઢ્યો કે?”

“પટો સિવાય, સાહેબ! બધું કાઢ્યું.”

આ પછી સરકારી પ્રેસીક્યુટરે પોતાનો પક્ષ રજૂ કર્યો, અને તે પૂરો થયો એટલે પ્રેસીડન્ટે નગરશેઠને પૂછ્યું, “તમારે કંઈ કહેવું છે?” લોર્ડ મેયર જવાબ આપવા પોતાની જગ્યાએથી ઉભા થયા એટલે પ્રેસીડન્ટે કહ્યું,

“મેકસ્વીની, બેસીને બોલો.”

“મને ઉમેદ છે કે આ કાર્યવાહી પૂરી થાય ત્યાં સુધી તો હું મારા પગ પર ઉભી શકીશ, અને પછી શું થશે એની મને પરવા નથી. જો હું એક માત્ર ખાનગી વ્યક્તિ હોઉં તો હું આપને એક શબ્દ પણ કહેવાની જરૂર ન જોત. પણ હું જે હોદ્દો ધરાવું છું, તે હોદ્દાની રૂઢિએ મારે આપને ‘બતાવી દેવું જોઈએ કે આપ ઉપરી અમલદારોની સલાહથી વર્તો છો એથી આપનો જવાબદારી રતિભાર ઓછી થતી નથી.....”

આ પછી ૧૫ મિનીટની રજા પડી અને તે દરમિયાન મેકસ્વીનીનાં પત્નીએ સ્વામાની સાથે ગેલીક લાપ્પમાં વાતચીત કરી. તે પછી પ્રમુખે જાહેર કર્યું, કે તહેમતદારને પહેલા આરોપ માટે છાંડી મૂકવામાં આવે છે, અને બીજા, ત્રીજા ને ચોથા આરોપ માટે ગુંડેગાર જાહેર કરવામાં આવે છે



મેકસ્વીનીએ કહ્યું: “ હું જણાવવા ચાહું છું કે આપ આ સગની જે કાંઈ મુદત કરાવશે એનો મેં પહેલેથી જ હૃદ બાંધી દીધી છે. મેં સુરવારથી જ ખાવાનું છોડી દાધું છે અને એથી હું એક મહિનામાં જ છૂટો થઈ જવાની ઉમેદ રાખું છું. ”

“ એટલે શું સગ થતાં તમે ખોરાક લેવાની ના પાડશો ? ”

“ હું તો માત્ર એટલું જ કહું છું કે આપની સરકાર ગમે તે કરે, મેં તો મારે મારી સગની શરતો નક્કી કરી દાધી છે. એક મહિનામાં હું, જીવતો કે મૃત્યો, છૂટો થઈશ. ”

છેવટે નગરશેઠને ૨ વર્ષની સગ કરવામાં આવી.

### પ્રિટીશ જેલ

બુધવારે તા. ૧૮ મીએ પંદોડીએ ચાર વાગ્યે મેકસ્વીનીને લાંડન લાવી પ્રિકસ્ટન જેલના અધિકારીને હવાલે કયો. એ જાણતો હતો, કે એને છોડે, તો સરકારને બધા કેદાઓને છોડવા પડે તેમ હતું, અને સરકાર તેમ કરવા તૈયાર નહોતી. છતાં એનો નિશ્ચય હતો નહિ. આયરલાંડની સ્વતંત્રતાની ખાતર પોતાના જીવનની પળે પળ આપવાનો એણે કંઈ નિશ્ચય કર્યો હતો.

### અપવાસ અને મૃત્યુ

મેકસ્વીનીને પ્રિકસ્ટન જેલમાં લાવ્યા, ત્યારે એને સાત દિવસના અપવાસ થઈ ચુક્યા હતા. હવે ચાલવાની તેનામાં બીલકુલ શક્તિ ન હતી. આથી એને જેલની ઇસ્પીતાલમાં દાખલ કર્યો. ઇસ્પિતાલના જે વોર્ડમાં મેકસ્વીનીને રાખ્યો તે ૪૦ ફુટ પહોળો અને ૬૦ ફુટ લાંબો હતો. ૧૯૧૬ માં રોજર કેસમેન્ટને આજ વોર્ડમાં રાખેલો. વોર્ડમાં ૭ ખાટલા હતા.

ડાખા હાથના ખુણામાં, એક ખાટલામાં મેકસ્વીની સૂતો. બીજા બધા ખાટલા ખાલી હતા. ગુરુવારે ૨૦ મી તારીખે મેકસ્વીનીનાં સ્ત્રી અને બહેન તેને મળવા આવ્યાં. સાથે પાદરી ડોમીનીક પણ હતા. મેકસ્વીનીમાં હવે એકા થવાની શક્તિ નહોતી. ખાટલામાં રહ્યાં રહ્યાં જ એણે તેમનું સ્વાગત કર્યું, મરવાને માટે તે તૈયાર હતો પણ અધીરો થયો નહોતો. મરતાં પહેલાં આયરલેન્ડને સ્વતંત્ર જોવાની-દુનિયાના બીજા દેશોના વાવટાઓની સાથે આયરલેન્ડના વાવટાને પણ ઉડતો જોવાની તેને હોંશ હતી. પધારીમાં પડ્યાં પડ્યાં જીવવું એને માટે સુખપ્રદ નહતું, છતાં એના જીવવાથી આયરલેન્ડને લાભ હતો એ તે જાણતો. એટલે જ જીવવાના સ્વાસ પર્યંત એણે પોતાનું જીવન આયરલેન્ડને અર્પણ કર્યું હતું.

દિવસો જતા ગયા તેમ એનું શરીર ધીરે ધીરે શીથલ થતું ચાલ્યું. કાનમાંથી પડ્ડ વહેવા માંડ્યું, અને આખો દિવસ પધારીમાં ચતાપાટ સૂઈ રહેવાથી પગ અને શરીરના બીજા અંગોમાં લોહી ફરતું બંધ થયું. વખત જતાં ખભા પર અને પીડમાં એને ચાંકાં પડ્યાં અને ઘુંટણોમાં લોહી સૂકાઈ જવાથી સાંધાઓ ઝકઝકાઈ ગયા. આને લીધે પગ વગરતા નહિ અને પાત્રું ફેરવાતું નહિ. એટલે ચોવીસે કલાક એમ ને એમ નિર્જીવ, હાલ્યાચાલ્યા વિના ઘસિપાલની છત સામે એકસરખી નજર માંડી સૂતા રહેવું પડતું. દિવસો બહુ ગયા તેમ જીવનજળ નિસ્તેજ થયું; છાતીમાં શૂળ અને માથાના ચસકા શરૂ થયા, અને કાન બાહરે થવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે આંખે પણ આંખી વધવા લાગી અને માણસ પાસે આવે તોયે

ઓળખવું મુશ્કેલ થઈ ગયું. ઇસ્પિતાલના દાકરો પાસે આવી સમજાવવા લાગ્યા કે ‘જીવતો નર લદ્દા પામે’ ! બે વરસ તો અપાટામાં ચાલ્યાં જશે અને બહાર નીકળીને તો આયરલાંડની ફેટલીયે સેવા બજાવી શકશે ! પણ એથી મેકસ્વીનીનો નિશ્ચય ચળ્યો નહિ. એ તો માત્ર તેઓ જે કહે તે મુંગે મોંઘે સાંભળ્યા કરતો. ઇસ્પિતાલમાં પાઠરી ડોમીનીક પ્રભુની પ્રાર્થના કરાવવા તેની પાસે આવતા, ત્યારે તે ફોર્કની જેલમાં હતા તેની અને બીજા જીવાનોની વાત કાઢતો. આટલા દુઃખમાં પણ તે તેમને ભૂલ્યો નહોતો. તેમનું નામ દેતાં તેના મોંઘાં પર નૂર છવાઈ જતું, અને તે કાથરન ખભે હાથ મૂકી કહેતોઃ “જ્યાં સુધી આપણી પાસે આવા જીવાનો છે, ત્યાં સુધી કાંઈ ખૂટીવાનું નથી. અંજોનો કરતાં-દુનિયામાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા આ દાકરો કરતાં તેઓ હજાર દરજ્જે ઉચ્ચ છે.”

દરરોજ પાઠરી ડોમીનીક તેની પથારી પાસે ઘુંટણીએ પડી પ્રભુની પ્રાર્થના કરતા અને મેકસ્વીની એ પરમકૃપાળુ પ્રભુના ગુણ ગાતો, કે એણે એની પર મહેરબાન થઈ એની સમજ હાજર થવાને આટલા બધા દિવસની તૈયારી કરવાનો વખત આપ્યો હતો. થોડા દિવસ ભૂખ્યા રહ્યા પછી ખાવાની ઇચ્છા મરી ગય છે, એવો ફેટલાક લોકોનો અભિપ્રાય છે. વૃદ્ધ ડોમીનીકે મેકસ્વીનીને પૂછ્યું કે “તમને ખાવાની ઇચ્છા થાય છે કે ?” તેણે જવાબ આપ્યોઃ “રહુના એક પ્યાલા માટે હું ૧૦૦૦ પાઉંડ આપવા તૈયાર છું.”

છેવટના દિવસોમાં જેલના અધિકારીઓએ મેકસ્વીનીની બે ખેંડોને જેલમાં આવતી બંધ કરી, એટલે વૃદ્ધ ડોમીનીક સાથે મેકસ્વીની બધો વખત પ્રભુપ્રાર્થના કરતો, ઇશ્વરના ધ્યા-

નમો નિગમ્ન થઈ રહ્યો. ધીરે ધીરે આ જગતનું લાન ભૂલાવા લાગ્યું, અને એની એ સમાધિમાં એ બેશુદ્ધ થઈ ગયો. દાકતરો તે પ્રજના આત્માના ઉંડા મંથનકાળમાં જે પ્રતો લેવાયાં હોય તેનો મહિમા ક્યાંથી સમજે? એમણે મેકસ્વીની બેશુદ્ધ હતો ત્યારે નાકવાટે નળી મૂકી દૂધ રેડ્યું ! મેકસ્વીનીનો ઉત્ત્ર આત્મા આ અત્યાચાર સહન કરી શકે એમ ન હતું. એટલે શુદ્ધ લોકોના પ્રયત્નને તરછોડતો એ આ જગતથી દૂર જઈ વસ્યો. તા. ૨૫ મી અક્ટોબરને સોમવારે ટેરેન્સ મેકસ્વીની ૭૪ દિવસનો અપવાસ કરી બ્રિટિશ કારાવાસમાંથી મુક્ત થયો, અને પોતાની અને પોતાના દેશની અમર કીર્તિ જગતની આગળ મૂકતો ગયો.

એનું મૃતશરીર બ્રિટિશ સરકારે લશ્કરી પહેરા નીચે કોર્કમાં પહોંચાડ્યું. ખીજે દિવસે એ મ્યુનિસિપલ હોલમાં ખુલ્લું મુકાબમાં આપ્યું અને કોર્કના તમામ સીપુરેયો અને બાળકો પોતાના નગરશેઠ અને સર ન્યાયાધીશનાં છેલ્લાં દર્શન કરવા હારખંધ, એક પછી એક, બારણેથી દાખલ થયાં. મૃત શરીરનાં દર્શન કરી, કૃતાર્થ થઈ ખીજે બારણેથી બહાર નીકળ્યાં. તા. ૩૧ અક્ટોબરને રવિવારે કોર્કના ખીજ નગર શેઠ ટેરેન્સ મેકસ્વીનીનું પહેલા નગરશેઠ ટોમસ મેકકર્ટનની કબર પાસે જ દફન કરવામાં આવ્યું. આજે તે બંને કબરો કોર્કના કબ્રસ્તાનમાં આયરલેન્ડની પ્રજના નિશ્ચયની પ્રતિમા સમી ઉભી છે, અને જ્ઞનાર પથિકને બ્રિટિશ સલ્તનતના જીલમની યાદ આપે છે.\*

લીમરીકના બે નગર શેઠ ઓ કાલેઘન અને કલેન્સી એ બંનેના ઘર ઉપર રાત્રીયે ધાડ બાય છે. બારણાં ઉઘડવાની

\* યુગધર્મમાંથી લીધેલું આ વૃતાંત છે.

સાથે જ બન્નેની છાતી ગોળીથી વીંધાય છે. કલેન્સીની પત્ની પોતાના પતિને બચાવવા દોડી, એને પણ જખ્ખી કરીને પૃથ્વી પર ઢાળી દેવામાં આવી. ન્યારે બહિર થયું કે આ ખૂન કરનારા બીજા કોઈ નહિ પણ પોલીસજ છે, ત્યારે કિલ્લાની અંદરથી સરકારે બહિર કર્યું કે એ બન્ને સજ્જનોને તો સીનફીન-રોએ જ માર્યા હશે, કારણ કે એ બન્નેના સિદ્ધાંતોમાં જરા વધુ પડતું વિનીતપણું હતું !

ઓ કાલેઘનની પત્નીએ બહિર કર્યું કે હું મારી જીભાની આ ઇન્સાફનો ફાંલ કરનારી લશ્કરી અદાલતોમાં નહિ આપું. મારા દેશબંધુઓની ન્યાયમંડળી સમક્ષ જ આપીશ.

### પાદરીઓનાં ખૂન

ચોક્કીવાળાઓ એક રસ્તા પર ચાલ્યા જાય છે. થોડે જતાં ૭૩ વરસનો એક બુઢો પાદરી અને એક ખેડુ એ બે જણા મળે છે. ચોક્કીવારોનો ઉપરી રીવોલ્વર તાકીને વૃદ્ધ પાદરીને ઘુંટણ પર બેસાડે છે. પા કલાક સુધી એના શરીરની જડતી લે છે. અને પછી રીવોલ્વર છોડે છે. વૃદ્ધ ધર્મશુરૂની ખોપરી ફાટી પડે છે. એના સાથીને પણ ગોળીબારથી ઘાયલ કરે છે. પણ એ ધોળે દહાડે, એટલા બધા સાક્ષીઓની સમક્ષ કરેલ ખૂનની ખીના છુપાવવી શી રીતે ? એ અમલદાર ઉપર લશ્કરી અદાલત મુકર્દમો ચલાવવા બેસે છે. અને ચુકાદો આપે છે કે “એ અમલદારનું તો બેબું ચસ્કી ગયું છે” !

ફાધર ગ્રીફીન નામનો એક યુવાન પાદરી એક દિવસ સંધ્યાકાળે એક ગિછાને પડેલા દર્દીને દુવા દેવા ગયો હતો. તે પાછો આવ્યો જ નહિ. થોડાં અકવાડીયાં બાદ એનું મુડદું એક ખાડામાંથી મળી આવ્યું !

## લેખકના ઘર ઉપર ધાડ

એક લેખકનું એ મંદાન હતું. સરકાર એ આદમીની પાછળ પડેલી. એક રાત્રીએ એની પત્ની એકઠીજ પૈનાનાં ત્રણ ન્હાનાં બચ્ચાંની સાથે ઘરમાં સૂતેલી. બારણા પર ખખડાટ થયા. બાઇએ રાત્રીનો પોશાક પહેરેલી. એ જોવાકર્મી બનીને બાગલું જોલવા દોડે છે, અંદર ઉભી ઉભી આજીજી કરે છે કે મને વસ્ત્રો પહેરવા જોડેલી જ વખત આપો. બહારથી સિપાઇઓ ઉત્તર આપે છે કે “જહાનમમાં જય તારાં વસ્ત્રો, જોલજલદી, નહિ તો બારણાં તોડી નાખીશું.” બારણું ઉઘટે છે. શરમીંદી બનેલી એ બાઇને બાગુ પર ધડેલી પોલીસ ઉપરે માગે ચડે છે, એની બંદુકો ઉપર નાગાં સંગીન ઝમૂકે છે. એક સોલ્જર નશામાં ચકચુર છે. અને ઘીમત્સ જોલી રહ્યો છે. બાઇને નીચે પકડી રાખી છે. ઘરમાં જડતી ચાલુ છે. બાઇ કહે છે કે મહારાં બચ્ચાં ખાસે મને જવા દો! વિનવે છે, કરગરે છે, પણ વ્યર્થ! જડતી લેનારાઓએ આખું ઘર ફેંદી નાખ્યું. ભાંગી ફેાડી નાખ્યું. કાંઈ હાથ આગ્યું નહિ. માફી પણ માગ્યા વિના સોલ્જરો આત્યા જય છે.

## લેખકોનાં ખૂન

રેકર્ડીંગ્ટન નામનો એ મશહૂર લેખક અને વક્તા હતો. સદા મુલેહનો જ હિમાયતી હતો. ૧૯૧૬ના બળવાના સમયમાં જે જગ્યાએ ખુનામરકી ચાલી રહી હતી, ત્યાં જઈને એણે ઝખમી અંગ્રેજ સિપાહીઓને ઉગારી લીધેલા. એના ઉપર ક્રોધ આરોપ નહોતો. એક લશ્કરી અમલદારની આજ્ઞા થઈ એટલે એને ઉડાવી દેવામાં આવ્યો. વડા પ્રધાન એસ્કવીથે એની વિધવાને આજીજી કરી કે “તું જો સુખચાપ રહે તો

તને ચાલીસ હજાર ડોલર આપું. ” એ આયરીશ વિધવાએ ઉત્તર વાળ્યો, કે “ માફ કરો, મહારાજ ! ”

### બંદીખાનામાં બલાતકાર

ટોમસ આશે નામનો સુવિખ્યાત આદની આયરીશ ક્રમાનને અને આયરીશ સંગીતને જગાડવાની જ પ્રવૃત્તિ કરેનો. અમેરીકા એના ઉપર આફ્રીન હતું. એણે લગારે રાજ્યદારી ચળવળ કરી નહોતી. એને બંદીખાને વસડ્યો. બંદીખાનામાંથી એનો ખાટલો બિછાતું અને છુટ બધું ઝુટાવી લેવામાં આવ્યું. બે દીવસ અને બે રાત કડકડતી થંડીમાં એ જમીન ઉપર થરથર્યો. એ ધાતકી આયરણની સામે બંદીવાને ઉપવાસ આદર્યો. પાંચ દિવસના ઉપવાસથી દુર્બળ બની ગયેલા એ શરીરમાં જળરહસ્યથી અનાજ નાખવાની ફૂર કાશીશ થઈ. પછી એને અંધારા લાંડકીયામાં પૂરવામાં આવ્યો. ગુંગળાઈને એના પ્રાણ નીકળી ગયા. પંચે ફેંસલો લખ્યો, જેમાં લખેલું કે “આ ધાતકી વર્તન કરનાર ડેપ્યુટી ગવર્નર, અને એને આજ્ઞા દેનાર સરકારનું જેલખાતું, કે જેણે જુલાની આપવાની ના પાડી.” ચાલીસ હજાર પ્રજાજનોએ પોતાના વફાલા બંધુને દફન કરવા નીકળ્યા. આયરલાંડના રાષ્ટ્રને પાર ન રહ્યો.

પીઅર્સ મેકેન નામના નાયકને ૧૯૧૮ની ચુંટણીને ટાણે, બીજા ૮૬ અગ્રેસરોની સાથે ઇંગ્લાંડ ઉડાવી જવામાં આવ્યો. નવ મહિના સુધી એ સડ્યો. પણ ન તો ગુન્હો માલુમ પડ્યો, ન તો મુકદ્દમો ચાલ્યો. કહાવર એનું શરીર, ઉચ્ચ એનું શિક્ષણ અને નિષ્કલંક એનું ચરિત્ર. એને તાવ લાગુ પડેલો. જેલના દાકતરે સરકારને વારંવાર અરજી કરી કે, “ બંદીવાનને બહાર દવાખાનામાં નહિ લઈ જવામાં આવે તો એનો જીવ

જશે.” સરકારી અમલદારનું રૂંવાડું પણ ન થયું. એ મરી ગયો. એની મા એનું મુઠકું લેવા આવી. દાકતરે એ ડોશીને કહ્યું, “હું અંગ્રેજ છું, શું મેં લઈને હું તમને કહું ? માતા, તમારા બેટાને મારી સરકારે જ મારી નાખ્યો છે.”

### વૃદ્ધો અને ખાલકોનાં ઝૂન

સાઠ વરસનો એક યુદ્ધ નગરજન, નામે માઇકલ રાઇસ, જેને ઘેર અગીઆર ન્હાનાં બચ્ચાં હતાં—તેને આંગણે એક દિવસ સૈનિકો આવીને ઉભા રહ્યા અને ઘર ખાલી કરવાનો હુકમ કર્યો. તેણે એ હુકમ સ્વીકારવાની ના પાડી. બાંદુક તાકીને સોલ્જર બોલ્યો કે “લઈ લે, નહિ તો ઠાર કડું છું.” યુદ્ધ અડગ રહ્યો, બીજા જણે એ ગોળીથી વીંધાયો. એને જીવાન પુત્ર ખાપની મઢદે દોડ્યો. માએ ના પાડી, સોલ્જર એને પણ વીંધી નાખ્યો. લોંચ પર અર્ધ બેલાન પડેલા બુકાને ફરીવાર ગોળીઓ વાગી. બન્નેના પ્રાણ ગયા. સરકારે અવાતની તપાસ પણ ન કરી. છાપખાનાંઓના સરકારી અધિકારીએ આ મામલાની ખીના બહાર પાડવાની જ મનાઈ કરી.

૧૯૧૯ના જીનની ૧૬મી તારીખે, ત્રણ હજાર સોલ્જરે મશીનગનો, ફાગોળાની ગોળીઓ અને વિમાનો લઈને છૂટ્યા. એક પ્રદેશના ગામડા ઉપર ફરી વળ્યા. ઉપર વિમાન ઉડતું હતું. નીચે હથીયારબાંધ ખટારાઓ દોડતા હતા, એ એક ઘરની જડતી લેવાતી હતી. રાત્રીએ સ્ત્રીપુરુષોને નગ્ન કરીને બિછાનામાંથી બહાર કાઢવામાં આવતાં હતાં. સરકારે અખીનાને બહાર પડવા ન દીધી.

નિર્દોષ મરદો અને ઓસ્તો ઉપર ગોળીઓ વરસાવીને



આલ્યા જતા સોલજરો શું ગાતા હતા ? એ ગાતા હતા, પેહું  
'યશસ્વી ગીત.

Rule, Britannia, rule the waves

(રાજ્ય કરો, મા બ્રીટાનીયા, સાગર પર સદા રાજ્ય કરો.)

ધાડે ૧૯,૪૨૩

૧૯૨૧ના મે મહિનાની ૧લી તારીખ સુધીમાં તો એવી  
મધરાતની ધાડે ૧૯,૪૨૩ની સંખ્યાએ પહોંચી હતી. અંગ્રેજ  
પાર્લામેન્ટની અંદર એકંદર ધાડોનો આંકડો પૂછનારા એક  
સભાસદને સરકારે સંભળાવ્યું કે “ પોલીસને એથી એટલી  
બધી તકલીફ પડશે કે હું તેને આ તપાસ કરવાનો હુકમ ન  
કરી શકું ! ”

કુમારિકાઓનાં અપમાન

કેળવણીખાતાની આર કુમારિકા શિક્ષિકાઓ દેાર્ક નગરમાં  
એક બહેનપણીને ઘેર રહેતી હતી. એક રાત્રીએ અંગ્રેજ  
સૈનિકો અને ત્રણસો કોન્સ્ટેબલો આવી પહોંચ્યા. હુકમ કર્યો  
કે ‘ બહાર નીકળો ! ’ શયનના અધુરા પોશાકભેર એ રમણી-  
ઓને બહાર દાઢી. સોલજરોએ એનાં બિછાનાંની અંદર બંદુકનાં  
સંગીનો ઘોંટ્યાં, બારી પરના પડદા ચીરી નાખ્યા, ઘરનાં  
વાસણો ફેડ્યાં, કુમારિકાઓનો સરંગમ બારીમાંથી બહાર  
ફેંચ્યો. અને એ મકાનને અસ્તવ્યસ્ત કરીને આલ્યા ગયા. એ  
બધું થઈ રહ્યું હતું તે દરમિયાન એ અર્ધનગ્ન કુમારિકાઓને  
બહાર રસ્તા ઉપર ઘેરીને સોલજરો ઉભા ઉભા બીલતસ શબ્દો  
સંભળાવી રહ્યા હતા.

કે બાળકને ક્યાં રાખ્યો છે. ત્યાર પછી એક તેર વરસના બાળકને પણ ઉઠાવ્યો, એનાં માથાપને લગાર પણ ખગર ન દીધા. ખીજી બાજુ સીત્તર વરસ ઉપરની ઉમ્મરના ડોસા-એને પણ વિના મુકદ્દમે જેલમાં ગોંધી દેવામાં આવે, એને માથે દુઃખનાં ઝાડ ઉગે. સામાન્ય માણસનું તો શું કહેવું ? વિલાયતની પાર્લામેન્ટના એક વખતના સભાસદ લો-રેન્સ ગીનેલને, એ યુનંદા બારીસ્ટરને, પણ ઉઠાવ્યો હતો. સત્તર રમણીએને કેદ કરી લઇ ગયા, અને તે ક્યા અપરાધે ?—અપરાધ તો એ કે તેઓ આયરીશ ભાષા બોલતી, અગર દેશનાયકોને માટે કાળા ઉધરાવતી!

એક જણને તો સોલ્જરની સામે તિરસ્કારથી સીટી વગાડવા બદલ એક મહિનાની સજા પડી ! ટોમસ ઓરેલી નામના એક જણને તો “ સૈનિકોનું ગીત ” ગાવાના ગુન્હા બદલ એક મહિનાની ટીપ મળી. બાલિકાઓને પણ દેશ-ગીતો ગાવા બદલ પૂરેલી. એજ ગુન્હાને પરિણામે એક આદમીને જે વરસની સજા મળુરી મળી. મેરી મેક મેનસ નામની બાળાનો ભારે ઢંડ થયો. કારણ કે એ એક લગ્ન અગાઉનું પુરાણું ગીત વેચતી હતી.

કેટલાક બંદીવાનોએ કહ્યું કે “અમને લલે પૂર્વા, પણ તમારી સત્તા અમને મંજુર નથી.” એટલું બોલવા બાતર જ તેઓની સજા ખમણી કરી નાખવામાં આવી !

### સિપાહીનો એકરાર

એક શિક્ષકની પાસે રીવોલ્વર હોવાને કારણે એને પકડ્યો. મુકદ્દમો ચલાવવા લડકરી અદાલત ખેડી. એક સિપાઈએ નીચે પ્રમાણે બુખાની આપી.

વરીલ:—કેદીને તમે જેલીંગહામ થાણાની જેલમાં લાવ્યા તે ખરું કે ?

સિપાહી—હા, હ.

વકીલ—એને પૂરેલો તે કોટડી નવ કુટ લાંબી અને ત્રણ કુટ પહોળી છે એ વાત ખરી કે !

સિપાહી—ત્રણ નહિ, પણ સાડા ત્રણ.

વકીલ—કોટડીમાં એકેય ખારી નથી અને નીચે પથરની લાદી છે. ખરું ?

સિપાહી—એક તરડ છે, ખારી તો નથી.

વકીલ—એમાં કાંઈ સૂવા બેસવાની સગવડ છે ?

સિપાહી—લાકડાનું એક પાટીયું છે.

વકીલ—ખાળ કે મોરી છે ?

સિપાહી—ના, હ

વકીલ—તહોમતદારને એમાં રાત્રીએ પૂરેલો કે

સિપાહી—હા, હ

વકીલ—એને લાગલાગટ પાંચ દિવસ ને પાંચ રાત રાખેલો કે ?

સિપાહી—હા, હ.

વકીલ—એ વખત દરમ્યાન એને લગારે બહાર લઈ જવામાં આવેલો ?

સિપાહી—ના, હ.

વકીલ—ત્યાં કંઈ બીજાનું હતું ?

સિપાહી—ના.

આવા મામલા તો એવા સામાન્ય હતા કે કોઈ ચર્ચા પણ નહોતું કરતું.

એલફ્રેડના બંદીખાનામાં

એક રાત્રીદારી કેદી વાત કરે છે:

“ રાત્રીદારી કેદીઓ હતાં તેઓને બીજા

કે બાળકને ક્યાં રાખ્યો છે. ત્યાર પછી એક તેર વરસના બાળકને પણ ઉડાવ્યો, એનાં મામાપને લગાર પણ ખખર ન દીધા. ખીજા બાળક સીત્તેર વરસ ઉપરની ઉંમરના ડોસા-એને પણ વિના મુકદ્દમે જેલમાં ગોંધી દેવામાં આવે, એને માથે દુઃખનાં ઝાડ ઉગે. સામાન્ય માણસનું તો શું કહેવું? વિલાયતની પાર્લામેન્ટના એક વખતના સભાસદ લો-રેન્સ ગીનેલને, એ ચુનંદા બારીસ્ટરને, પણ ઉડાવ્યો હતો. સત્તર રમણીઓને કેદ કરી લઇ ગયા, અને તે ક્યા અપરાધે?—અપરાધ તો એ કે તેઓ આયરીશ ભાષા બોલતી, અગર દેશનાયકોને માટે કાળા ઉધરાવતી!

એક જણને તો સોલ્જરોની સામે તિરસ્કારથી સીટી વગાડવા બદલ એક મહિનાની સજા પડી! ટોમસ ઓરેલી નામના એક જણને તો “ સૈનિકોનું ગીત ” ગાવાના ગુન્હા બદલ એક મહિનાની દીપ મળી. બાલિકાઓને પણ દેશ-ગીતો ગાવા બદલ પૂરેલી. એજ ગુન્હાને પરિણામે એક આદમીને બે વરસની સખ્ત મજુરી મળી. મેરી મેક મેનસ નામની બાળાનો ભારે દંડ થયો. કારણ કે એ એક લડાઇ અગાઉનું પુરાણું ગીત વેચતી હતી.

કેટલાક ખંદીવાનોએ કહ્યું કે “અમને લાગે પૂર્યા, પણ તમારી સત્તા અમને મંજુર નથી.” એટલું બોલવા ખાતર જ તેઓની સજા બમણી કરી નાખવામાં આવી!

### સિપાહીનો એકરાર

એક શિક્ષકની પાસે રીવોલ્વર હોવાને કારણે એને પકડ્યો. મુકદ્દમો ચલાવવા લશ્કરી અદાલત બેઠી. એક સિપાઈએ નીચે પ્રમાણે જુજાની આપી.

વકીલ—કેદીને તમે બેલીગહ્દામ થાણાની જેલમાં લાવ્યા તે ખરું કે?

સિપાહી—હા, છ.

વકીલ—એને પૂરેલો તે કોટડી નવ કુટ લાંબી અને ત્રણ કુટ પહોળી છે એ વાત ખરી કે !

સિપાહી—ત્રણ નહિ, પણ સાડા ત્રણ.

વકીલ—કોટડીમાં એકેય ખારી નથી અને નીચે પથરની લાઠી છે. ખરું ?

સિપાહી—એક તરડ છે, ખારી તો નથી.

વકીલ—એમાં કંઈ સૂવા બેસવાની સગવડ છે ?

સિપાહી—લાકડાનું એક પાટીયું છે.

વકીલ—ખાજ કે મોરી છે ?

સિપાહી—ના, છ

વકીલ—તહોમતદારને એમાં રાત્રીયે પૂરેલો કે ?

સિપાહી—હા, છ

વકીલ—એને લાગલાગટ પાંચ દિવસ ને પાંચ રાત રાખેલો કે ?

સિપાહી—હા, છ.

વકીલ—એ વખત દરમ્યાન એને લગારે બહાર લઈ જવામાં આવેલો ?

સિપાહી—ના, છ.

વકીલ—ત્યાં કંઈ ખીજાંનું હતું ?

સિપાહી—ના.

આવા સામલા તો એવા સામાન્ય હતા કે દેશમાં એની કોઈ ચર્ચા પણ નહોતું કરતું.

એલફ્રેડના ખંદીખાનામાં

એક રાત્રીદારી કેદી વાત કરે છે:—

“ રાત્રીદારી કેદીઓ હતા તેઓને બીજા શુન્દેગારોથી

જુદા ગણીને ઉપરના મજલામાં રાખવામાં આવતા. એક દિવસ દારોગાએ એ કેદીઓને લોંચ તળીઆની પલ્લુ નીચેની દોટડીમાં ઘસડીને લઈ જતા હતા. ઉપરને મજલે અમે એ સાંમજીયું, એટલે અમે અમારા વિભાગના ઠરવાગ બંધ કરી દીધા.

ત્યાં તો દારોગાએ આગ્રા. મારી ઓરડીનાં બારણાં તોડી નાખ્યાં. મને મારીને લોંચરામાં હડસેલી દીધા. મારા લોંચરામાંથી હું જોતો હતો કે બીજા બંદીવાનોને પણ મારતા મારતા નીચે ઘસડી લાવતા હતા. અરધા કલાકમાં તો બસો પોલીસો અને બીજા સોદગરો આવી પહોંચ્યા. એ લોકોએ આવીને લોંચરાનાં વજનાં બારણાં તોડ્યાં, બંદીવાનોના હાથ પીક પર ઝકડી લીધા. સીડીનાં લોદાનાં પગથીયાં પર ઢરતા ઢરતા બંદીવાનો નીચે ગબડતા હતા. ઝખ્મી અને બીમાર બંદીવાનોની હૃદયભેદક ખૂમો ચાલી રહી હતી, અને પોલીસોની પાટુ તો આક્રુ હતી.

“ જીલ્લાસલાનો એક પ્રમુખ હતો. એનું નામ મેકકેના, અને દક્ષિણ પ્રદેશનો મોટી વગસગતો, માનવંત, અને ધનવાન એ અગ્રેસર હતો. એલ્ફાસ્ટના બંદીખાનામાં એની શી દશા હતી? એના હાથ પાછળથી બાંધી લીધેલા, એના ગલ્લેબંધ ( નેકટાઇ ) ને પકડીને પોલીસ એને ઘસડતો હતો. ગલ્લેબંધ એટલો સખ્ત બંધાઈ ગયેલો કે એનું ગળું લીંસાતું હતું, એનું મોં રાતુંચોળ થઈ રહ્યું હતું, એની જીભ પહાર લગતી હતી. એની આંખોના ડોળા નીકળી પડ્યા હતા; અને પાછળથી બીજા પોલીસ એને લાતો મારતો હતો.

“ ફોરી નામનો કેર્ક પરગણાનો એક આગરૂદાર ખેડુ— એના નાકમાંથી લોહીની નીક ચાલી હતી. એના હાથ પીક

ઉપર બાંધેલાં. એ પોલીસો એનો અકકેક કાન પકડીને ધસડતા હતા. ત્રીજા પોલીસ પાછળથી લાતોનો પ્રહાર કરતો હતો.

“ લાઈ ન. નામનો કઢોર પરગણાના સર્જનના માથામાં થયું તમુનો ઉડા ઘા પડ્યો હતો, તેમાંથી લેહીનો ધોધ ચાલતો હતો. એના હાથ પીડ પર ઝકડેલા, અને એને નિર્દયપણે ધસડતા હતા.

“ ચૌદ દિવસ સુધી અમને રાત્રી અને પાણી ઉપર જે પૂરી રાખવામાં આવ્યા. ”

ઉપવાસીઓને ખવરાવવામાં ઘાતકી બલાતકાર બ્રહ્મીઓની સત્તા સામે મુંઝે પણ મરહૂમગીભર્યો એક નવો પોકાર બાંધીવાનોએ આદરી દીધો હતો. વર્મવુડ અને માઉન્ટજેપની જેલમાં ૧૯૨૦ના એપ્રિલ મહિનામાં સંખ્યાબંધ કેદીઓએ ઉપવાસ આરંભ્યા. એ પોકાર નિષ્ફળ નહોતો ગયો. દેશના મનુર સમુદાયે દિલસોજી દર્શાવવા હડતાલ પાડેલી અને ખેડુતો પણ પોતાની ત્રીજા અંગ્રેજોને વેચવાનું બંધ કરી દેવાનો મતસૂચો કરી બેઠા.

પછી તો જખરદસ્તીથી ખવરાવવાનું આરંભાયું. એ અન્ન-હીન, નિદ્રાહીન, અને થંડીમાં થીજી ગયેલા અધમુવા કેદીઓને ફાટકીમાંથી બહાર ધસકવામાં આવ્યા, ઝકડવામાં આવ્યા, મોંઘામાં રાત્રીઓ ઘાંચવામાં આવી. એ બલાતકારની સામે બંધીવાનો તંત્ર હડતા હતા, ગુંગાગેલે અવાજે ઓકેઠ કરતા હતા, એનાં કેહનું પ્રત્યેક પરમાણુ એ અત્યાચારની વિરુદ્ધ જોણે ઝુઝી રહ્યું હતું. એમાંના ઘણાખરાને તો બેશુદ્ધ હાલતમાં ઉડાવી નંદને થીજી ગયેલી અને ઉઘાડી જમીન ઉપર કુતરાની પેઠે ફેંકવામાં આવ્યા. દિવસ રાત આ ઝંપાઝંપી ચાલુ રહી, ઉપવાસીઓ ધીરે ધીરે કમજોર બનતા ગયા, મૃત્યુની આગ્રી પર પહોંચ્યા.

એક બીજને ઉત્સાહમાં રાખવા માટે, બંદીવાનો પોત-પોતાનાં લોંચરાંનાં બારણાંની ચીરાડમાંથી દેશ-લક્ષિતાનાં ગીતો ગાઈ સંભળાવતા હતા. ટોમ આશે નામનો બંદીવાન પોતાનાં રથેલાં રથ-ગીતો ગાતો હતો. ચોડા દિવસમાં તો સ્વદેશનું આકંઠ લઈને એ ફિરતારના ફરખારમાં પહોંચ્યો. તે રાત્રીએ ક્ષેર પરગણાના એક બંદીવાને પોતાના કારાગૃહની તરાડમાંથી ગીત ઉપાડ્યું, બીજા બંદીવાનોએ પોતપોતાની બંધ ઓરડી-માંથી ડુસકાં ખાતે સ્વરે એ ગીત ઝીલ્યું, અને એ રીતે એ મરેલા મિત્રની સદ્ગતિ માટે બંકગા થઈ.

આ બૂખમરાનું એક જ કારણ—બીજા બંદીમાથ ગુન્હેગારોમાંથી ભુલે જ સગવડો રાજ્યદારી કેદીઓને અપાવવી. બૂખમરો વેડી વેડીને કેટલાયે મરણતોલ કેદીઓને ઇસ્પીતાલમાં લઈ જાય. આખરે એ સંખ્યાની ધારા તો ખુટે નહિ, સરકારને નમવું પડે !

કોર્ક જેલની અંદર તેતાલીસ કેદીઓએ આવા પાંચ દિવસના ઉપવાસ પૂરા કર્યા, ત્યાં તો સરકારે બીજા બંદીવાનોને રાજ્યદારી કેદીઓ તરીકેની સગવડ આપવાનું કબૂલ કર્યું.

સન્ન ૨,૧૦૭

રાજ્યદારી ગુન્હાને જહાને પકડાયેલાં કુલ ૬,૧૫૭ મરદો ઓરતો અને બચ્ચાંમાંથી ફક્ત ૨,૧૦૭ ની ઉપરજ મુકદ્દમા ચાલ્યો ને સન્ન થઈ. બીજાં બધાંની ધરપકડ કર્યા કારણ વિનોની.

આમાં મોટા ભાગની સન્ન તો રાષ્ટ્રગીત ગાવા બદલ, રાષ્ટ્રીય રાખવા બદલ, અગર પ્રજાસત્તાકનો વાવટો વેચવા બદલ જ થયેલી.



તહોમતદાર આયરીશ લક્ષેને ઝોડ ખારીસ્ટર હોય, અગર કાચો કુંવારો ગામડીઓ હોય; અદાલતમાં જઈને મરી જાય તો પણ એ જામીન આપવાનું કબૂલ કરતો નહિ, અગર ખ્રીટીશ અદાલતને માન્ય રાખતો નહિ. એકેએક આદમી ખોલતો કે “હું આ અદાલતને ઓળખતો નથી. મારા ઉપર એનો કશો અધિકાર છેજ નહિ, હું અમારા પ્રજાસત્તાકનો પ્રજાજન છું, અને પ્રજાની અનુમતિથી ઉઘડેલી અદાલત સિવાય ખીજ એકેય અદાલતને હું નથી ઓળખતો.”

### સરકારી ન્યાય

પોતાની કામવાળી (આકરડી)નું ખૂન કરનારા એક અધમ વીરીવાળાને ન્યાયાધીશે ચાર મહિનાની જ સજા કરમાવી. થોડી સજા કરવાનું કારણ ? ન્યાયાધિપતિ કહે છે કે એણે લડાઈને વખતે સૈનિકોની ભરતી કરવામાં સરકારને મદદ કરી હતી ! ખીજ ખાજુ નિર્મળ ચારિત્ર્યના આગરદાર પ્રજાજનને એ વરસની સખત મજૂરી મળે ! કારણ, એણે સ્વદેશનું ગીત ગાયું, અગર પ્રજાસત્તાકનો વાવટો ઉરાડ્યો !

### લશ્કરી થુકાદા ૫૧૯

“મેં આમાંના કેટલાએક લશ્કરી મુકદ્દમા જોયા છે. તદ્દન નજીવો શુન્દા બદલ પણ તેઓ લયાનક રાક્ષસી સજાઓ કરમાવે છે. બંદીવાન પોતાનો બચાવ કરતો નથી, ઉલટ તપાસ પણ કરતો નથી. એક પણ આરોપી ઉલટ તપાસ કરતો નથી.” આ શબ્દો લખનાર મેજર એરસ્કીન યાઇલ્ડર્સ નામનો એક અંગ્રેજ, જેણે મહાયુદ્ધમાં ઇંગ્લાંડની ઉત્તમ સેવા બજાવી હતી, જેણે આયરલાંડ ઉપરના અંગ્રેજ સંબંધના અત્યાચારો વીણી વીણીને ઉઘાડા પાડ્યા, અને જેને ૧૯૨૨ના વરસમાં એક પિસ્તોલ

રાખવાને કારણે આયરલાંડની નવી સરકારે ગોળીએ દીધો. એ લખે છે કે “અત્યારે અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં પંચ નીમીને ફેંસલા આપવાનું તો એક કારસ. જ છે. ન્યાયાધીશ અમુક પક્ષનાજ માણસો હોય છે. નહિ તો એની નીમણુકજ શાની થાય ? અને પંચમાં પણ પોલીસનાં જ પમ્પંદ કરેલાં માણસો નીમાય છે. આજ તો એવું બન્યું છે કે પોલીસને મન-પમ્પંદ માણસોજ નથી મળતાં. એટલે સરકારે જ્યુરીપંચ રાખવાનો ફાંલ પણ છોડી દીધો છે. માત્ર લશ્કરી ન્યાયાધીશોની ટુંકીટથ ન્યાયપદ્ધતિથીજ ચલાવી લ્યે છે. આ ન્યાયાધીશો અંગ્રેજ સેનાના જૂના અમલદારો જ હોય છે. એને કાયદાનું જ્ઞાન કે ભાન નથી હોતું. એને સહાય આપવા કોઈ કાયદાનો માહેતગાર સલાહકાર પણ જવલ્લેજ હોય છે. ઝેરવેરથી ભરેલી પોતાની બુદ્ધિ જેમ બતાવે તેમ તે અમલદારો ધનસાફ તોળે છે !

### સ્રીઓ પર અત્યાચાર

જેન શીહાન નામનો એક સર્જન જુગાની આપે છે કે “આખરુદાર અને ઠેળવાયેલી રમણીઓને વિના વારંટે પકડવામાં આવે, દૂર દૂરના પ્રદેશોમાં દેશનિકાલ કરવામાં આવે અને એના તરફ નિર્દય આચરણ ચલાવવામાં આવે છે. એ વાત ખરી છે. મારી પત્નીને પકડીને આઘે આઘેતા એક ગામમાં લશ્કરને સુપ્રત કરવા લઈ ગયા. લશ્કરે ના પાડી. એટલે ત્યાં એને પોલીસની બરાકમાં રાખી. આખરે કોઈ અખણ્યા શહેરમાં ઉડાવી ગયા, ને રજાતી મેલી. પાછો ઘેર આવવા માટે એને ભાડું થે ન દીધું. અને રાત્રીએ વીશીમાં ખાવાનું. અર્થ પણ ન ચુકાવ્યું. એકંદરે દસ દિવસ એને પરહેજ રાખી, જે દરમિયાન ન તો એને સૂવાની સગવડ આપી, કે ન તો

ખીખાં કોઈ, શ્રી જાતિને પોતાની એળ હાંકવા માટે જરૂરનાં સાધનો પૂરાં પાડ્યાં. ”

સ્ત્રોક્ષ ટાઉનમાં જે ખેડેનોને ‘ રાજ્યદ્રોહી ’ સાહિત્ય વેચવાના અપરાધ બદલ જે વખત બંદીખાનું સેવવું પડેલું; પછી ૧૯૧૬ના, મે મહિનાની ૨૨મીએ એની દુકાનનાં પુસ્તકો કાગળો વગેરે ૧૭,૨૫૦ ડોલરની કિંમતનો માલ પોલીસે જપ્ત કર્યો. એ ખેડેનોને દેવાળું કાઢવું પડ્યું. છ મહિના વીત્યે, એ માલ પાછો મળ્યો, પણ એવી હાલતમાં કે હરણમાં મૂકતાં એના ફક્ત ૪૨૫ ડોલર ઉપજ્યા !

ડબ્લીન નગરનો આ બનાવ છે. શ્રીમતી કોલીન્સ નામની એક બાનુના પેટમાં સાડા સાત મહિનાનો ગર્ભ હતો. રાત્રીના સાડાત્રણને ટકોરે એના ઘરના ઉપર ધડાધડી, અને ગાળાગાળી સંભળાઈ. દાર ખોલતાં જ શ્રીમતી કોલીન્સનો સ્ત્રામી ગિરફતાર થયો, મકાનમાં જડતી ચાલી. પોલીસ અમલદાર કહે કે શ્રીમતી કોલીન્સનું શયનગૃહ તપાસવું જ પડશે. ભયથી ધૂજતી એ રમણી બિછાના પરથી કુદીને નીચે ઉતરી. અમલદાર ખોલ્યો, “ હું દિલગીર છું, પણ મારી ફરજ બજાવવી જોઈએ. ” બંધુ કોલીન્સને બંદીખાને ઉઠાવી ગયા, દસ દિવસ પછી એકાએક એને દ’ગ્લાંડ મોકલી દીધો.

એ ખગર મળતાં જ એની સગર્ભો પતિની તળીયત લથડી પડી, કમુવાવડ થઈ ગઈ, અને એ મરવા પડી. સત્તાવાળાઓને એ ખગર પડી, એટલે ત્ર ૧ અડવાડીયાની જરૂરના ગાપચામાં આવી. મુદત આડા જે દિવસ હતા ત્યાં તે રાત્રીમાં બીજી ધાડ આવી, બપોરે ત્રીજી ધાડ પહોંચી-ચાલીસ સોલજરે, અને જે પોલીસ. ફરીવાર એ

રમણીના ચોરડાની જડતી લેવાઇ. પરિણામે એની ગિભારી એટલી ગંભીર બની કે બાંદીવાનને બીજા સાત દિવસની છૂટી મળી.

મુદત આડા બે રોજ હતા, ત્યાં તો ચોથો હલ્લો આવી પહોંચ્યો. અને એ મરવા સૂતેલી બાનુના ચોરડામાં વળી પાછો અમલદાર ઘુસ્યો—બહાર ખુલ્લાં સંજીનો અજકતાં હતાં. પણ હવે તો હલ આવી હતી. કણે કણે કારમી ચીસો પેલી બાનુના મોંમાંથી છૂટતી હતી...બાંદીવાન સ્વામી રમ પૂરી થયે ઇંગ્લાંડના કારાગૃહને દ્વારે હાજર થયો, અને અંધકારમાં અદૃશ્ય બન્યો. ફરી એ પતિ પત્ની ક્યાં મળવાનાં, અગર શો અપરાધ હતો આ કેદીનો, એ કેમ નહિ જાણે. બીજાં સેંકડો પ્રજાજનોની જેઠે એનો પણ મુકદ્દમા તો નથી ચાલવાનો. કારણ સરકાર ચોખેચોખું કબૂલ કરે છે કે પુરાવો તો કશો એ નથી ! ”

### ગીત ગાવા બદલ સજા

માંટીન થોર્નટન નામનો એક શિક્ષક અને હોબન નામનો એક બીજો સર્જન—એ જાનેને કોઈ જલસાની અંદર બે “ રાજ્યદ્રોહી ” ગીતો ગાવાને કારણે બે મહિનાની કેદ મળી.

### સેનામાં બળભળાટ

આયરીશ સૈનિકોના ચાર મોટા રસાલાને સરકારે આગે આગે મોકલી દીધા. કારણ ? કારણ કે અંગ્રેજ લૂકીઓ પ્રજા ઉપર એવા અત્યાચાર કરતી હતી કે તે જોઈને રસાલાના સરકારે સેનાપતિઓ રાજનામાં ફેંકીને આડ્યા જતા.

લશ્કરી સત્તાએ લોકોના મેળા બંધ કર્યા હતા, ઠેર ઠેર બળદો ભગતી તેને પણ ચાંપી દીધી હતી. એને પરિણામે

હોકોની આજીવિકાનું ખર્ચ ખમણું—અલકે તેથી ચે વધુ મોંઘું થયેલું.

### મળુર પ્રજામાં હાહાકાર

ક્રીંગસટાઉનના બંકર ઉપર મળુર પ્રજાના સરકારે ખડા હુતા. સોલજરોથી ભરેલી મોટર આવી પહોંચી. એ સોલજરોની વચ્ચે, મળુર પ્રજાનો માનીતો મંત્રી ઓપ્રાયન લટકતો હતો. એ લંગડા સર્જનને મોટરમાં નાખી, એના હાથ મોટરના છાપરામાં લાકડા સાથે તાણી ખેંચીને ખાંધી, એને દેશનિકાલ કરવા બંકરે લઈ આવતા હતા.

### પાર્લામેન્ટમાં તાળીઓનો ગડગડાટ

લશ્કર અને પ્રજા વચ્ચે અથડામણ થઈ. લશ્કરે ગોળીઓ છોડી મૂકી, એનો ખુલાસો ન્યાયે આપરલાંડના ચીફ સેક્રેટરીએ પાર્લામેન્ટમાં આપ્યો ત્યારે આખી સભાએ હુર્ષની તાળીઓ પાડી, અને કર્નલ ચેટસ નામના એક સભાસદે તો સૂચવ્યું કે ગોળીબારનો હુકમ દેનાર અમલદારને ધંતામ આપો !

### જે. પી. લૂટાયો

એક ગામડાનો સભ્ય, સરકારનો બનાવેલો જે. પી. સરકારને જણાવે છે કે હું મારો મારા ઘરમાં સૈનિકોં તેમજ પોલીસો ધાક લઈ આવ્યા, મારી પત્નીના દાગીના ઉઠાવી ગયા. એમને મને પણ બંદીખાને લઈ ગયા, જ્યાંથી પાંચ દિવસ પછી મારો કરો ચે ગુન્હો બતાવ્યા વિના, મારી દામા પણ માગ્યા વિના, મને છોડી મૂક્યો. મારે કાને ઘણા ચે અત્યાચારના દાખલ આવેલાં, મને પોતાને ચે એજ વીતકો વીત્યાં, એટલે હવે તો સરકાર અને પ્રજા વચ્ચે એક નિષ્પક્ષપાતી ન્યાયાધીશ તરીકે ઉસા રહેવા મારો અંતરમાં મને ના પાડે છે.

## ન્યાયહીન નિર્દય કરવેશ

૧૯૧૯ ની અંદર ઇંગ્લાંડે આયરલાંડ પાસેથી કેટલો મહે-  
સુલ કઢાવ્યો? ૧૮,૬૩,૭૫૦૦૦ ડોલર. એનો કુખ્તો કોણ  
હ્યે? વહીવટ કોણ કરે? ઇંગ્લાંડની તીજેરી.

એમાંથી આયરલાંડનું (લસ્કર) સિવાયનું ખર્ચ કાઢવા કેટલું  
દ્રવ્ય પાછું આપ્યું? ૬૭૬૮૫૦૦૦ ડોલર. એ રકમમાંથી મોટે હિ-  
સ્સો કેવી રીતે ખર્ચાય છે? અંગ્રેજ અમલદારોના પગારમાં. પગારનું  
ધોરણ શું? અમેરીકાના વડા અધિકારીઓથી પણ વધુ ઘરના  
પગાર અપાય છે. એ રકમમાંથી પોલીસખાતા પાછળ કેટલી રકમ  
ખર્ચાય? ૮૫,૧૨,૫૦૦ ડોલર. ૧૯૨૦ ના વરસ માટે તો પોલીસ  
ખાતે ૧,૭૦,૦૦૦૦૦ ની રકમ ઠરી હતી. એકંદર મહેસુલના  
વધેલા ૧૧,૮૦,૦૦૦૦૦ અંગ્રેજી તિજેરીમાં અદૃશ્ય થયા. પ્રમતે  
એક પાઈનો પણ હિસાબ નથી અપાયો. માત્ર ચર્ચિલે એટલું જ  
જણાવ્યું કે આયરલાંડ ખાતે લસ્કરનું ખર્ચ અમને ઘર વરસે  
૫,૦૦૦૦૦૦૦ ડોલર જેટલું લાગે છે.

આયરલાંડ ઉપરના બુદ્ધિમોની કિમત કોણ ચુકાવે?  
આયરલાંડ પોતે!

## પ્રજા ઉપર આક્રમક હાંડ

ગાંધીજી ગાંધીમાં સરકારનો એક પોલીસ કોઈ પાગલ આક્ર-  
માને પકડવા ગયો. પાગલ એને બંદુક મારી. પોલીસની  
એક આંખ ગઈ. અંગ્રેજના નીમેલા એક માણસે ટે. એ  
પોલીસને ખાર સો પાઉન્ડની નુકશાની આપી. આ નુકશાની  
દેવી પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવી? એ પરગણાના લોકો  
પાસેથી! એવી તો અનેક વાર લોકોને જે ગુન્હા સાથે જરા  
યે નિસ્ખત ન હોય એવા કોઈ બદમાશોના કરેલા ગુન્હા બદલ  
પણ લોકોને લાખો પાઉન્ડનો દંડ વેકવો પડ્યો છે.

## સ્વરક્ષણ માટે શ્રવણ

આચરણાંડનું પોલીસખાતું તો પાંચ પાંચ વરસ થયાં સભ્યદારી ગુન્હાઓ પકડવામાં રોકાયેલું. આખા દેશ ઉપર ચોર લૂંટારાની ખૂબ ઘોલતી હતી. કેટલાએક તાલુકાઓમાં ખેડુ લોકોએ પોતપોતાના ગામમાં ચોકીઆતપણું શરૂ કર્યું અને થોડા વખતમાં તો શાંતિ સ્થપાઈ. આ પ્રમુખનેની તારીફ છેક લંડન સુધી પહોંચી. શું બદલો મળ્યો ? હુથીયારખંધ સરકારી સિપાહીઓ ખટારા લઈને આવી પહોંચ્યા, આ સ્વયંસેવક ચોકીદારોને ઉડાવી ગયા. કારણ ! તેઓ શ્રીનરીનવાળા હતા !

## આચરીશ ઝખાનની મના છે

જગતની અણમોલી આ પુરાણી આચરીશ ઝખાન જાગવી રાખવા ગેલીક મંડળ ખુલેલું. એના સભ્યો દેશનિકાલ થયા. પ્રતિષ્ઠિત મહિલાઓ એ ભાષાના ઉદ્ધારને ખાતર ફાળો કરવા નીકળતી. એને કેદખાને ઘસડીને ચોદ ચોદ કલાક સુધી ભૂખી રાખવામાં આવેલી. અને એકડા કરેલાં નાણાં જપ્ત થયાં. ગેલીક ભાષાના ઉત્સવો થાય તો તેને સંગીનની અણીથી વિખેરવામાં આવે.

## પ્રદર્શનો વિખેર્યાં

બાર બાર વરસ થયાં કપ્પલીન નગરમાં નાતાલના દિવસોમાં સ્વદેશી વસ્તુઓનું વાર્ષિક પ્રદર્શન ભરાતું. અંગ્રેજ સરકારે એ સ્થળે પોતાની દુકાની મોકલી. પ્રદર્શન ઉલટતા પહેલાં થોડા કલાકે જ પ્રતિબંધની નોટીસ આપવામાં આવી. દેશના ખુણે ખુણામાંથી સેંકડો વેપારીઓએ આવી આવીને મોટે ખર્ચે પોતાના પોતાની દુકાનો ખડી કરેલી, માલ આણેલો. સેંકડો રમણીઓ અને કુમારિકાઓ તો પોતપોતાના હુન્નરની મુંઠર વસ્તુઓ

વરસ દહાડે - ૧૧ મળામાં આવીને જ વેચતી અને આખા વર-  
સની આજીવિકા મેળવતી. એ જ્યાં રખડી પડ્યાં.

ખૂન

એક માતાની આ જીભાની છે.

“ એકવીશ વરસના મ્હારા પુત્રની સાથે હું રહેતી હતી. રાત્રીએ અમે તો ઉપલે મજલે બેઠેલાં અને સૂતાની તૈયારી કરતાં હતાં. ત્યાં તો બારણા પર હથોડાના પ્રહારો સંભળાયા. સોદજરો બારણાંની ચીરાડમાંથી સંગીન ઘાલતા હતા. મારો બેટો ખોલવા ગયો. ખોલ્યું ત્યાં તો સોદજરો ધત્તી આવ્યા. મારા પુત્રનો અવાજ મેં સાંભળ્યો, “ માડી, તમે જ્યાં ઉપલે માણે આટલાં જાઓ, આ લોકો તો પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યા છે. તમે ગભરાશો ના. ” અમને જ્યાંને ચીરાડમાં ઉંઘ્યા હાથ કરાવીને ઉભા રાખ્યા. અમને, સ્ત્રીઓને બહાર લઈ જવા લાખ્યા. હું જતી હતી ત્યારે મારા દીકરાએ મને કહ્યું કે “ મા, સૌ સારાં પાનાં થઈ રહેશે, હો ! તમે શ્રીઠન શેરીમાં જાજો, હું ત્યાં તમને મળીશ. ”

સોદજરો અમને નીચે લઈ ગયા. સાંજે એક સોદજરની સાથે હું પાછી મારે ઘેર ગઈ. બારણા ઉપર એક સોદજર ચોકી કરતો હતો. એણે મને કહ્યું, “ તારાથી અંદર નહિ જવાય. ત્યાં ચાર મુઠકાં પડ્યાં છે. ” ભયભીત થઈને મેં પૂછ્યું, “ ચાર મુઠકાં ? સોદજરોનાં કે સ્વયંસેવકોનાં ! ”

જવાબ મળ્યો, “ પ્રજાજનોનાં. ”....મેં કહ્યું, “ હું મારા ચાર માણસોને આંદી મેલી ગઈ હતી. મારે જોવા જ પડશે. ન્તે એને જ તમે મારી નાખ્યા હોય, તો મને પણ સાથે જ ઠાર કરો. ” હું ઉપર દોડી, જઈને જોઈ ત્યાં ! ભયાનક દેખાવ !



મારા બેટાનું મુઠકું જરાજર બારણામાં જ પડેલું. અંધુ શરીર ઉંબરની બહાર, અંધુ અંદર ! જે જગ્યાએથી એણે મને છેલ્લી સલામ કરેલી ત્યાં જ ! જરાજર તે જ જગ્યાએ ! બિચારા મેકાર-થીનું મુઠકું ! કલાલને અઢલીને પલોંઠી વાળી બેઠેલું ! બિચારો દીનાગન બિછાનામાં મરેલો પડ્યો હતો. પેટ્રીકની તો બોપરી જ ચીરાઈ ગયેલી !....

### મારા બાપુને મારશો ના

એક ઘરમાં એક ન્હાનો બાળક, એનો બાપ અને નોકર, એ ત્રણ જણા હતા. સોલજરો પહોંચ્યા. ત્રણેને હારબંધ ખડા કરવામાં આવ્યા. બાળક જૂમ પાડી ઉઠ્યો, “મારા બાપુને મારશો ના.”...મા જમરમાં ગઈ હતી. શેરીમાં ગોળીમાર ચાલતો હતો એટલે એને મોડું થયું. એ જુગાની આપે છે કે “હું ઘરમાં દોડીને ગઈ, ત્યાં મેં મારા ન્હાલા બાળકને જોયો. એ લોંબ પર પડ્યો હતો. એનું મોં સ્થામ બની ગયું હતું. એના બે હાથ જોડાયેલા, માથા ઉપર પડેલા-કેમ જાણે એ આજીવ કરતો કરતો મર્યો હોય ! મેં એને બચ્ચી કરી, એના માથા નીચે ન્હાની ટોપી મૂકી, અને એના હાથ જોડવ્યા. પછી હું બીજે ઠેકાણે ગઈ. ત્યાં મારા પતિને પડેલા જોયા. મેં ચીસ પાડી, “ઓ પ્રભુ ! મારા સ્વામી પણ !”-થોડે દૂર બિચારા ચાકરને પણ મરેલો દેખ્યો. મારા માથામાં ચક્કર આવ્યાં. બીજું કંઈ એ મને સાંભરતું નથી.”

આ બધા તો નમુના છે. એકંદરે એક અમેરીકાવાસી રમણીએ એકડા કરેલા આંકડા બતાવે છે કે ૧૯૧૬નાં મે માસથી માંડીને ૧૯૨૦ના માર્ચ મહિના સુધી દેશભક્તોનાં પુત્ર ૬૩, દેશનિકાલી ૨૧૬૨, શત્રુહીનો ઉપર હુથીયારબંધ

હુમલા ૬૦૯, ખાનગી મકાનો ઉપર ધાડ ૧૯૪૨૩, ગિરફતારી ૬૧૫૭, દેહની સળ ૨૧૦૭, સમાગંધી ૪૮૯, વર્તમાનપત્રોની ૪૫૧૫૩, અને લશ્કરી ચુકાદા ૫૧૯ બન્યા. ૧૯૨૦ના માર્ચની પહેલી પછી તો એ સંખ્યામાં પ્રચંડ વધારો થયો છે. આ આંકડા તો છેક અપૂર્ણ છે. આટલા તો નોંધાયેલા ગુન્હા. અણુનોંધ્યા કેટલા હશે ! કોણ જાણી શકે ?

કોણ હતા આ અત્યાચારીઓ ?

“ એ બધા તો ઈંગ્લાંડના કુલીન ઘરના સારા હૃદયના છોકરાઓ હતા. જો એ કરતા કરનારો સૈનિક પોતાનો ખાખી સ્વાંગ ઉતારી નાખે, સર્જનનો પોશાક ધરે અને પછી પોતે જેના ઉપર સિતમ ગુમરે છે તેજ પ્રજાજનોની અંદર હળે મળે, તો લોકો એને સર્જન ગણીને આદર દેશે. દેશદાઝની લાગણીથી આ બિચારા પોતાના સ્વભાવ વિરુદ્ધના દેવા (સિતમે) ગુમરી રહ્યા છે ! નિશાળનું લઘુતર પૂરું કરીને તાત્તેજ આલ્યો આવનો ! અંગ્રેજ તરફ હાથમાં ખંડુક ધરે છે, આયરલાંડને કિનારે પહોંચે છે. ખાનગી મકાનમાં પેસે છે, અને ઉઘાડાં શસ્ત્રો વડે બાગકોને બીવરાવે છે ! કાશ્વ કે સ્પદેશનો લશ્કરી નુકસાં એને સાફ કરે છે. બીજી બાજુ સરકારી રક્ષત ખાનારું કોઈ વર્તમાનપત્ર જૂઠાણું છાપે છે, દેવાલયમાં બંદગી કરીને પાછો આલ્યો આવનારો અંગ્રેજ નગરજન એ વાંચીને દેવાલયને વિસરી જાય છે. નિર્દોષ આયરીશ ઉપર દાંત કચકચાવે છે, અને સરકારને સાફ કરે છે કે “ શસ્ત્રો લાવો, આ બગવા-ખોરોને લેર કરી નાખો.” દેશના ઉત્તમ જીવાત્માઓ આવી રીતે સરકારી રાજનીતિની પ્રેરણા પામીને સેતાનો બને છે. માટે જ આયરીશ પ્રમ કહે છે કે “ અમારી જુગ્મ્બેશ અંગ્રેજ પ્રજાની સામે નથી, પણ એ સામ્રાજ્યવાદની સામે છે.”

## અલ્સ્ટરને સાદ

આટલા જ સૈનિકો અને સિપાહીઓ સરકારને મન હજી પૂરતા નહોતા, હજી લોહીની તરસ ચાંલુ હતી, એટલે સરકારે અલ્સ્ટરની પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજાને સાદ કર્યો.

અલ્સ્ટરની પાસે તો હથીયારો તૈયાર હતાં. હથીયાર-ખાંધીનો કાયદો તો આખા દેશમાં લાગુ હતો, પરંતુ એને અમલ અલ્સ્ટર ઉપર બહુ મૃદુતાથી થતો. પાંચ શીર્ડીંગનો ફંડ ભરે એટલે બંદુક લઈને અલ્સ્ટરવાસી ખૂનામરફી ખેલી શકે.

ડેરી ગામમાં હુલ્લક શરૂ થયાં. અલ્સ્ટરવાસી પ્રોટેસ્ટન્ટોએ પોતાના રોમનકેથોલીક બંધુઓનાં ડોકાં ઉડાવવાનું આદ્યું. ડેરીમાં રક્તપાતનું મુહુર્ત થયું, બેલ્ફાસ્ટમાં બેરાબર રંગ ભર્યો. બેલ્ફાસ્ટમાં તો એક રોમન કેથોલીક દીક્રા ત્રણ ત્રણ પ્રોટેસ્ટન્ટો તૈયાર હતા. પ્રોટેસ્ટન્ટ મનુરોએ, વિધર્મી મનુરોને વહાણમાંથી ઉપાડી ઉપાડીને ફેંકી દીધા, અને એનાં મકાનોને આગ લગાડી. કારસનની ટોળીઓ બંદુકો ભરી ભરીને ધૂટે, સંહાર કરતી ગય, અને માથે યુનીઅન જેકના વાવટા ફરકાવતી ગય, એટલે સુલેહ શાંતિ રાખવા ઉભેલું સરકારી લશ્કર એ વાવટાવાળી મંડળી ઉપર ધા ન કરે. એક મહિનામાં તો અકાવનના પ્રાણ લેવાયા, છ સો ધવાયા, પંદર લાખ પૈસાનું નુકશાન થયું, અને સાત હજાર રોમનકેથોલીક મનુરો રણડી પડ્યા. એમાંના એક હજાર તો યુદ્ધમાં સામ્રાજ્યની સેવા કરેલી !

આ ઘાતકોનાં પરાક્રમે બદલ સરકારે શું કર્યું ? બેલ્ફાસ્ટ નગર પરથી ઘણાં પ્રતિબંધો ઉઠાવી લીધા, અને

સુલેહ શાંતિ સાચવવા માટે, નગરજનોને એક દિવસના ઠસ શીર્ડોગને દરે નોકરીમાં બોલાવ્યા. ૩૮૦૦૦ લોકો, પોતાના દેશનો ધ્વંસ કરવા આવીને નોંધાયા.

### છેલ્લું શસ્ત્ર-આગ

પછી તો ગામડાં બાળી મૂકવાં, ગમે તેને ઠાર કરવો, ટોળાં ને ટોળાં બંદુકથી વીખેરવાં, ફાવે તે જગ્યાએ, ફાવે તે પ્રમુખ ઉપર, અને ફાવે તેવી રીતે શસ્ત્ર ચલાવવાં એમાં ક્યાંયે કસૂર કરવા જેવું તો હતું જ નહિ ! કાયદો નહોતો. દેશ આખો શત્રુ હતો. ખુલ્લે ખુલ્લી એ તો લડાઈ હતી !

અને શો ભય હતો સરકારને ! કોનો ભય ? યુરોપનો ? ના, રે ના. યુદ્ધમાં પાંચમાલ થયેલું યુરોપ તો પોતાનાં જ ખંડેશ તપાસવામાં તલ્લીન હતું. ત્યારે અમેરીકાનો ભય ? લવલેશ નહિ ! નવા પ્રમુખ હાર્ડીંગે તપ્ત પર આવતાં જ ઉચ્ચારેલું કે “હું શા માટે આયરલાંડને એક વેણ પણ કહું ? આપણા ફીલીપાઈન્સને ખાતર ઇંગ્લાંડ આપણને કાંઈ કહે તો આપણે સાંખીએ ખરા !”

સાચી વાત ! કોઈનો ભય નહોતો. શત્રો નિરંકુશ શસ્ત્ર હતાં, વીણી વીણીને સરકારી નોકરો કારખાનાંને આગ લગાડતાં, કારખાનાંને ? હા ! કારણ કે સેંકડો કુટુંબો તો એ કારખાનાં ઉપર નભતાં હતાં. એટલાં બધાં દુસ્ખનો એક સપાટે જ ખતમ થઈ શકે ને !

મોલોની વૈધની દુકાન સળગી ગઈ, કારણ કે એ ડેઈલિનો સભાસદ હતો ! બે ખંડેનોનું લઠીયારખાતું સળગાવી મૂક્યું, કારણ કે ૧૯૧૬ માં ફ્રાંસીએ લટકેલા એક શુન્હેગાર માટે

કલાઈની એ જુનેા થતી ! ધણીયે માણસોનાં ઘરને આગ લગાડવામાં આવી, કેમકે એનાં છોકરાઓ પોલીસના હાથમાંથી છટકી ગયા હતા !

ફરમોય નામના ગામડાને ચાર વાર ભસ્મીભૂત કર્યું, ખીન્દોર, બેન્દ્રી, કોલ, બેલી લેન્ડર્સ, લીમરીક, દુઆમ, બાલા-ધાડેરીન, બાલપ્રીગન, ગાદ્વે, દ્રીમ-કેટલાં ! અહો ! કટલાંને જવાળાઓ લગાડી દેવામાં આવી ! અમુક ગામની બરાકમાં કોઈ કોન્સ્ટેબલનું ખુન થાય, એટલે, “સળંગાવી દો આખા એ ગામડાને, ખેતરના મોલને, અને પેટ્રોલના ડબ્બાની લોરીઓ ભરી ભરીને લઈ જાઓ, છાંટો કારખાનાં ઉપર, લગાવો દિવાલખી !”

બાલપ્રીગન ગામની આગ નાણુવા બેવી છે. એક દિવસ સાંજે ટીરફીકટ ઇન્સ્પેક્ટર બર્કનું ખુન થયું, અને એનો ભાઈ, પોલીસ ખાતાનો સાર્જન્ટ સફ થાયલ થયો. રાત પડી ત્યાં તો સોલ્જરોના ખટારાઓ માર માર કરતા આવી પહોંચ્યા. રાઈફલો છોડીને રસ્તા નિર્જન કરવામાં આવ્યા, ખારી ખારણાંના તો બોમ્બગોળા વડે ચુરેચુરા કરી નાખ્યા.

કોઈ નગરનો આખો વ્યાપારી લત્તો એક રાત્રીએ સળંગી ઉઠે છે. એને ઠારવા કોઈ ન જઈ શકે : કોણે એ સળંગાવ્યો, તે કોઈ ન જાણી શકે. કારણકે સરકારી હુકમ હતો કે રાત્રીએ ઘંટ વાગ્યા પછી કોઈ પ્રજાજન બહાર નીકળે તો એને ગોળીએ દેવો.

મજુર મંડળે તપાસ સમિતિ નીમી. સમિતિએ સંખ્યાબંધ પૂરાવા ઉપર સિદ્ધ કર્યું છે કે આગ લગાડનાર સરકારના સૈનિકો હતા, પણ તેથી શું ! આયરલેન્ડ ખાતેના સરકારી મંત્રીએ પાલો-

મેન્ટમાં જઈને જવાળ આપી દીધો કે એ કૃત્ય સરકારી માણુ-  
સોનું નહોતું.

પણ પડદો ઉઠે ઉઠે થાય છે. કોર્કનગરની છાવણીના સેનાપ-  
તિએ સરકારને પોતાનો અહેવાલ રજુ કર્યો. કોણ જાણે શો  
લેદ ભર્યો હતો એ અહેવાલમાં ? સરકારે એ પ્રગટ કર્યો નહિ.  
શા માટે ? ખુદ જાણે થોડા વખત પછી એ કોર્કની સેનાના એક  
સંસ્કારને ખરતરફ કરવામાં આવ્યો !

છૂપાવવાની કોશીશો એજે ગઈ. કાઢવ તો નીચો ખેસવાને  
ખદે ઉપર આવવા લાગ્યો. જનરલ કોમીઅર નામના એક સેના-  
પતિએ પોતાનું રાજીનામું ફેંક્યું. શા માટે ? દ્વીમનગરને આગ  
લગાડનારા અને લંડનારા વીસ અમલદારોને એણે ખરતરફ કરેલા.  
લંડનમાં જઈને એ વીસે જણાએ ખટપટ આદરી. કોમીઅરના  
બિપરીએ એ વીસે જણાને પાછા ખોલાવી લીધા !

આ બધી હોનારતો નિદોષ પ્રજા ઉપર ઉતારવાનો શો હેતુ  
હતો ? સરકારની સામે મોરચા માંડનારા તો બહારવટીઆઓ હતા.  
છતાં આખી પ્રજાને કલખાનાને રૂપે પલટી નાખી એનાં અન્ન  
જળ આંચકી લેવામાં ઇરાદો શો હતો ?

એકજ ઇરાદો. પ્રાણ લીધે જે પ્રજા ન નમી ગઈ, તેને આવી  
રીતે અત્રહીન, વસ્ત્રહીન, વાસહીન બનાવીને ધકવી નાખવી.  
આ હેતુથીજ પ્રજાની આજીવિકાનાં સાધનો વીણી વીણીને તોડી  
નાંખવામાં આવ્યાં. નહિ તો કારખાનાંને આગ શા માટે લાગી  
જાય ? ખેતરોને શા માટે સળગાવી મેલે ? હુમરોને શા  
માટે રબજાતાં કરી મૂકે ? પણ તો એ પ્રજાનો નિશ્ચય તો  
હોલો પડ્યોજ નહિ. પ્રજા વધુ વધુ માર ખાવા લાગી  
તેમ તેમ વધુ હીલી જતી. સરકાર પણ પાગલ બની.

સરકારના મનમાં તો ગણતરી હતી કે એક મહિનાની આવી ખુનામરકીને અંતે પ્રજા હાર્ય જોડવાની. પાંચ નવ નવ મહિના ચાલ્યા ગયા કશે નિકાલ આપ્યો નહિ.

સરકારની ગણતરી છેક નાદાનીભરી તો નહોતીજ. એટલાં એટલાં વરસનાં બલિદાનેને અંતે સીનફીનરો જો પ્રજાને કરી સ્વતંત્રતા ન અપાવી શકે. તો એક દિવસ પ્રજા વિક્રી જાય ખરી! પોતાને ખુબાર કરનારા નાયકોને આજ આટલાં આટલાં વરસો પછી ખાલી હાથે અને વીલે મોઢે પાછા વળતા જુએ તો જરૂર પ્રજા શપે ભરાય. પરાજિત સેના હમેશાં પોતાના સરકારનોજ દોષ દેખે. ઉપરાંત રાષ્ટ્રીય ભાવના ચાહે તેવી મહત્ત્વ અને ઉગ્ર હોય, અંગ્રેજના અત્યાચારોનો ઇતિહાસ ચાહે તેટલો ઉશ્કેરનારો હોય, તથાપિ આખા દેશને વર્ષો ને વર્ષો સુધી એ ઉશ્કેરાયદી હાલતમાં રાખવું રહેલું નથી. થાકીને પ્રજા બેસી જશે, એનાં હૃદયમાં ભંગાણું પડશે. આયરલેન્ડના વેપારી સમુદાયની અંદર તો ક્યારનાએ કેટલાએક મુખ્ય માણસોએ સીનફીન પ્રત્યે પોતાની પીઠ ફેરવી હતી. કારણકે બળવાંથી ભરેલા એ વાતાવરણમાં ધંધા રાજગાર ધીકતા નહોતા.

છતાં આથીયે વધુ ઉંડા એક અપરાજિત આત્મા આયરલેન્ડની પ્રજામાં હતો, એ જુસ્સો મરે તેમ નહોતો. આજે જરા નરમ પડે. તો કાલે પાછો એ સ્વભાવ હુંકાર કરીને ઉઠ્યા વગર રહેજ નહિ. એ તો અનેક શતકોના સંસ્કારો સર્જક બની ગયા હતા.

ઉપરાંત અંગ્રેજ સરકારને એ બધું વેલાસર નહોતું સૂઝતું. એક વખત એવો હતો કે ક્યારે પ્રતિબંધક-કાયદાઓએ આયરલેન્ડને નરમ બનાવી દીધેલું, એના ઠાકોરો મરી પુટ્યા હતા.

એની મિલકતો જપ્ત થઈને અંગ્રેજ સ્કોટીશ જમીનદારોને હાથ ગયેલી. એનો ધર્મ અપાઈ ગયેલો. ભૂખમરાથી એ પ્રગ ઢોર બની ગયેલી. છુટકારાની ઈચ્છા પણ મરી ગયેલી. પોતાના અધઃપાતનું એને જ્ઞાન પણ નહોતું રહ્યું. એ આત્મ-જ્ઞાન એટલે મુખી બૂલાયેલું કે આયરીશ ભાષા તો પશુની પાસેજ બોલાય એવી કહેવત થઈ પડેલી. એ તક તો ગઈ હતી. હવે તો પોતાનાં મંદિરો પ્રગએ હાથ કરેલાં. પાકરીઓજ એના સરદારો બનતા. એની જમીન પણ ધીરે ધીરે પાછી વળતી હતી. એની નિશાળો અને વિદ્યાપીઠો પણ એને સોંપાવા લાગેલી. સેંકડો નવજુવાનો જો નિશાળોમાંથી નવાં નવાં શૌર્ય નસેનસમાં ભરીને વરસોવરસ બહાર આવતા હતા. 'કાયદા અને સુલેહ'ની પુરાણી કલ્પિતો ઉપરથી પ્રગની શ્રદ્ધા ક્યારની યે ઉઠી ગયેલી. એવી જગત પ્રગ પાછી કેમ વળે ?

### અલ્સ્ટરનો સવાલ

“ભાઈ ભાઈને પરસ્પર બગાવી મારો અને રાંજ્ય કરો.” એ અંગ્રેજ રાજનીતિ ઠરેકે ઠરેક દેશમાં કેવા પામરમાં પામર કારણો ઉપર રચાયેલી હોય છે ! અલ્સ્ટરના એકજ સવાલને બળે આયરલેન્ડ છિન્ન બિન્ન થઈ ગયો, લોહીથી તરબોગ બની ગયો. અલ્સ્ટરને પડળે ચડી બેસનારા અંગ્રેજો. ચાલો, એ ધુર્તતાનું પ્રકરણ સમજી લઈએ.

હમરો અલ્સ્ટરવાસીઓ અંતરથી પ્રગસત્તાકવાદી હતા, આછાદીના બકતો હતા. પણ એના મસ્તકમાં અંગ્રેજોએ એક ભૂત બરાબી દીધું કે, જો આખા આયરલેન્ડને ઘરની પાર્લામેન્ટ આપવામાં આવશે, તો તમારે માટે અતિ કુર ધાર્મિક કાયદાઓ એ પાર્લામેન્ટમાં, રામનકેચોલીકો પોતાની બહુમતીથી વડી કાઢશે !



એનો ઉત્તર એકજ છે. છેલ્લાં પચાસ વરસની અંદર આય-  
રીશ સભાસદોએ આયરલાંડ માટે જે જે કાયદાઓ મંજૂર  
કરાવ્યા તેમાંનો એક પણ અલ્ટરવાસીઓનાં અહિત કરનારો  
કદી શક્યો? જમીનના કાયદાઓ, શહેરી ઘરભાડાના કાયદાઓ,  
ખંદરના, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના, અને કેળવણીના કાયદાઓ, એ  
ખદા કાયદાઓનો એક સરખો લાલ અલ્ટરે પણ ક્યાં નથી  
હીધો? યુનીઅન પહેલાંની જે ઘરની પાર્લામેન્ટ હતી, તેણે  
પણ અલ્ટરવાસીઓને કદી હાનિ પહોંચાડી નથી. તો શા  
આધારે એવા લાવિ અત્યાચારનો ભય રાખવામાં આવે છે?

ખુબીની વાત તો એ છે કે ભૂતકાળમાં તો અલ્ટરવાસીઓ  
પોતાના પ્રતિનિધિઓની પદ્ધતિ કરતાં એ વધુ દિલસોજી તો  
રાષ્ટ્રવાસીઓના જ સિદ્ધાંતો તરફ નોંધાવેલી છે. પરંતુ અ-  
લ્ટરને અપાયેલી તમામ ખાત્રી એણે જ ગએલી; એનાં ધાર્મિક  
ઝનૂન પાઠરીઓમાં પણ પ્રસરી ગએલાં. એ ખદાં માત્ર એકજ  
નામ રટતાં હતાં-કારસન.

## પ્રકરણ ૯ મું વિજયને માગે

અમેરીકાને કિનારે વિજય ટંકાર કરતા હી વેલેરાએ પોતાના  
દેશના શોરખકાર તરફ કાન માંડ્યો. એણે સાંભળ્યું કે વડો  
પ્રધાન લોઈડ જ્યોર્જ આડકતરી રીતે મુલેહનાં કહેણ મોકલી રહ્યો  
છે, સીનડીનના સરદારોના વિચારો સમજવા માટે એ  
મંડળીને આયરલાંડ માંડવે છે, વિઠિ કરવાને માટે બિલ  
અટકાવવાની મસલત ચાલી રહી છે. પણ જો લોની  
શીખવણીથી પ્રધાને આયરીશ પ્રજાસત્તાક પાસે મળી મૂકી

કે હુથીયાર અમને સુપ્રત કરી આપો. પ્રજાસત્તાક સેનાએ કહ્યું કે “ કદી નહિ બને. ” વડા પ્રધાનને પસ્તાવો થયો કે હાલું નાક કપાયું !

ડી વેલેરાએ આ બધું જાણ્યું, એને કાળ પડી કે અત્યારે પ્રજા ઉપર જીલ્મની હાક નથી રહી, એમાં જો અમારા દગમાં કાદકુટ પડશે તો સત્યાનારાયણ થશે. કારણ કે એનું પરિણામ કાં તો પરાજય, અથવા તો સત્યાનારાયણ સુલેહ, એમાંથી એકજ આવે. એ એત્યો કે અત્યારે મહાઈ સ્થાન મારા ઘરને આંગણે છે. એ ચાલી નીકળ્યો, જાસૂસોની, નૌકાસૈન્યની, અને સેનાની અલેક્ષા દિવાલો ભેદીને પણ એ સ્વદેશમાં દાખલ થઈ ગયો. સરકાર કિંગ્મૂડ બની રહી. ૧૯૨૦ ના ડીસેમ્બર માસની એ ૨૪ મી તારીખ હતી.

લગાર મોડું થયું હોત, તો બાજી ઉધી વળી જત. જીલ્મની પરંપરાએ જેર કરીને થકવી દીધેલી પોતાની પ્રજાને એણે જોઈ. ચોમેર નિરાશાનાં કાળાં વાદળાં દેખાયાં. પ્રજાનું બળ તૂટું તૂટું થતું હતું. પ્રજા બચી જઈ તે કેવળ પોતાના આ યુવાન સારથી ઉપરના અડગ વિશ્વાસ વડે. એણે પ્રજાની અંદર નવીન હિમ્મતનો સંચાર કર્યો; પેગામ દીધો કે

“ આપણી ચોમેર અંધકાર છે, અને દુનિયા આપણી દાદ નથી સાંભળતી. છતાં શ્રદ્ધા ધરો કે આખરે આપણી ફતેહ છે. શાંત મસ્તક સખીને પ્રજાસત્તાકના આ નૂતન વર્ષમાં પાગળ વધો. ”

ત્યાર પછી બીજા છ મહીના સુધી દિવસે દિવસે એ અખા-  
અખા બધું વિકાસ બનતી ગઈ. ઘાડો અને હલ્લાઓ ધીરે ધીરે  
તો ઉધા, રણસંઘામનું રૂપ ધારણ કરી બેઠા. સરકારને જેમ

જેમ વધુ ત્રાસ વર્તાવવાનું શૂરાતન ચડ્યું તેમ તેને પ્રભંસત્તાક સેનાના મોરચા પણ વધુ દૃઢતાથી મંડાયા. દાવપેચની રમતમાં પણ આયરીશ સેના સરકારી સેનાપતિને હંફાવતીજ ગઈ.

આયરલાંડના ભાગલાનો ઠરાવ તો મંજૂર થઈ ચુક્યો હતો. એ નવા રાજવહીવટ પ્રમાણેની પ્રથમ વરણી મેં મહિનામાં મંડાઈ. એ વરણી અગાઉ સીનફીનરોની અંદર કાંઈક અસ્થિરતા માલુમ પડેલી. પણ વરણીનું ટાણું આવતાં તો બધી ચંચળતા ચાલી ગઈ. પ્રભંસત્તાક પક્ષનો પચાંડ વિજય થયો.

અલ્સ્ટર વગેરેના ઉત્તર પ્રદેશની જુદી પાર્લામેન્ટની વરણી શરૂ થઈ તે પહેલાં ડી વેલેરાએ એ પ્રદેશના અંગ્રેજ પ્રધાન સર જોક્સ ફેગની સાથે આ ભેદ અટકાવવાની ધણી વાતો કરી નેઈ, પણ કશું પરિણામ આગ્યું નહિ, અલ્સ્ટરના પ્રોટેસ્ટાંટોનાં ધાર્મિક અનુનોને અંગ્રેજોએ એવાં તો જાગૃત કર્યાં હતાં કે એવી વિઠિમાં કદી ફાવી શકાય જ નહિ.

છેલ્લી વાર ડી વેલેરાએ અલ્સ્ટરવાસીઓને આજીજી મોકલી:—

“ હશાને અલ્સ્ટરનાં મહારાં ખેંડેનો અને બંધુઓ ! મુસદ્દીઓ અને રાજ્યદારીઓ તો આયરલાંડના ગુચવાડાથી હાથ નેડી ગયા છે, નિરાશ બન્યા છે. પરંતુ તમે સાદાં સીધાં લોકો તો આવતી કાલેજ, તમારા મત આપવાને વખતેજ, થોડા કલાકમાં જ, એ ગુચવાડો ઉકેલી શકો. ૧૯૧૪ના વરસમાં યુરોપના જેર થઈ ગયેલા લોકોને જ તમારાં જેવી તક હોત, તો લડાઈ જાગવા ન પામત અને લોકોને આ દુર્લભ રાજદ્વારીઓએ પ્રસારેલી સુલેહ રૂપી પાયમાલી અનુભવવી ન પડત.

આવતી કાલે તમે મતમંત્રહુસ્થાન પર પહોંચો, લાઇ લાઇ વચ્ચે જામેલા વિઝહુની વિરૂદ્ધ મત નોંધાવો કે જેથી બહિષ્કાર અને વેર ઝેર વિરામ પામે, આપણી જન્મભૂમિના દુકડા થતા અટકે, કુસંપ અને સત્યનાશમાંથી બચી જવાય. તમારા દૃષ્ટાંતથી જગતને દિશા બતાવો, અને ઇતિહાસની અંકર નોંધ લેવડાવો કે તમે સાચેસાચી એકતા સાધી શક્યા છો. આયર-લાંડને અલેધ સખશે તો જ આયરલાંડમાં શાંતિ, ખરકત અને સુખ રહેશે, માટે એ એકતાનો સાથ કરો. ■

ભરમાયેલાં અલ્ટરવાસીઓને ગળે ઘુંટડો ઉતર્યો નહિ. ભાગલા પડ્યા. રાજા જ્યોર્જે ૧૯૨૧ના જૂનની ૨૨મી તારીખે બેલ્ફાસ્ટ નગરમાં અલ્ટર વગેરે છ પરગણાંની પાર્લામેન્ટ ખોલી નાંખી.

પણ લોર્ડ જ્યોર્જના ચિત્તને શાંતિ નહોતી. હરકેઈ ખુદાને એ તો વિઝિની તક ગ્રાધતો હતો. એના હાથમાં બહાનું આવી ગયું. સમ્રાટે બેલ્ફાસ્ટની પાર્લામેન્ટ ઉઘડતી વેળા મુલેહની ઇચ્છા પ્રગટ કરેલી હતી.

લોર્ડ જ્યોર્જે સમ્રાટની એ ઇચ્છાને માન આપવાનો ફાલ દેખાડ્યો. હી વેલેરાને પત્ર લખ્યો કે રાજાજીની ઇચ્છાને માન આપી તમારા વિભાગના અગ્રેસર તરીકે તમે અને ઉત્તર આયરલાંડના પ્રતિનિધિ તરીકે ત્યાંના પ્રધાન જેમ્સ કેમ લેગા મળો, મસલત કરો. અમે તમારાં કાર્યમાં સહાય કરશું !

જુલાઈની ૮મીએ મેન્શનગૃહમાં હી વેલેરા, ગ્રીફીથ અને યુનીઅન પક્ષના સભ્યોની મસલત મંડળી મળી. નિર્ણય થયો, લોર્ડ જ્યોર્જ સાથે તાર વ્યવહાર ચાલ્યો અને આખરે ઠરાવ થયો કે જુલાઈની ૧૧મીએ બપોરના બારના ટકેરા સંલગાત

૨. ઇંગ્લાંડનો નજાવ દરીયાઈ વેપાર ઉપર છે. પોતાના અનાજના કોળીયા માટે પણ એને ઉત્તર અને દક્ષિણ દેશો ઉપર અવલંબવાનું રહ્યું. માટે જળમાર્ગ તો ખુલ્લા જ નેહાયે; એટલે કે આયરલાંડની આસપાસનો દરીયો તો અંગ્રેજોને હુસ્તક નેહાયે, એટલે કે આયરલાંડનાં બંદરો વગેરે સગવડો તો ઇંગ્લાંડને છૂટથી મળવાં નેહાયે.

૩. આયરલાંડના લશ્કરની સંખ્યાની ચોકસ હદ હોવી નેહાયે.

૪. હવાઈ રક્ષણ તેમજ વ્યવહારને માટે ખીટનનાં વિમાનો માટે આયરલાંડમાં સગવડ કરી આપવી.

૫. બન્ને ટાપુઓ વચ્ચે પરસ્પર વેપારની છેક છૂટ રહેવી નેહાયે, કશી જગાત કે અટકાયત નહિ.

૬. અલ્સ્ટરની અલાયદી રાજ્યવ્યવસ્થાને, અલ્સ્ટરની પોતાની સંમતિ સિવાય, તોડી શકાશે નહિ.

પોતાની પ્રધાનમંડળી તરફથી હી વેલેરા જે જવાબ વાળે છે તેનો એક જ ધ્વનિ છે. “તમારી સાથે પ્રથમ તો અમે ચોખેચોખો છૂટકારો જ ચાહીએ છીએ. ખ્રીટીશ પ્રજાસંઘમાં રહેવું કે ન રહેવું એ અમારી મુન્સફી પર છેડો, શરત ન રાખો. બાકી પરસ્પરની મલામતીને ખાતર દરીઆઈ તેમજ હવાઈ ગોડવણની જે કાંઈ શરતો સૂચવશે તેનો વિચાર કરવા અમે તૈયાર જ છીએ.”

ત્યારથી માંડીને સપ્ટેમ્બરની ૧૪મી સુધી પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો. પણ હી વેલેરા લોઈડ બયોર્જની વાગ્ગલામાં ન ફસાયો. વડા પ્રધાનની દરખાસ્તના જુદા જુદા રૂપમાં એણે એકની એક વાત નિહાળી-ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યમાં સંસ્થાનની પદવી.. હી

વેલેરાએ પણ એક જ વાત પકડી કે “પ્રથમ તો સ્વતંત્રતા.”

૧૪મીએ ડેઇલની એક મળી, પાંચ પ્રતિનિધિઓને અંગ્રેજ સરકારની સાથે મસલત કરવા મોકલવાનો નિર્ણય થયો. લોઇડ જ્યોર્જને કાગળ લખાયો કે “અમારી પ્રજાએ તો સ્વતંત્રતા ક્યારની ચે જાહેર કરી દીધી છે. અને આયરલાંડ તો હવે એક કુલસુખત્યાર રાજ્ય છે. એટલે અમે તમારી સાથે વાતો કરવા આવીએ તો તો આવા સ્વતંત્ર રાજ્યના મોકલાયેલા પ્રતિનિધિઓ તરીકે જ.”

આ કાગળ લઇને જો એલચીઓ ગયા.

લોઇડ જ્યોર્જે કાગળ ફેડયો. એ ફક્ત એની આંખમાં ખટક્યો. એણે એલચીઓને કહ્યું. “જાઓ પાછા આયરલાંડ, આ ફક્ત કઠાવી આવો. ત્યાં સુધી હું એ કાગળને ખીંડેલો જ ગણીશ.”

લોઇડ જ્યોર્જના હાથ હેઠા પડ્યા. એ કાગળ તો આયરલાંડનાં વર્તમાનપત્રોમાં ક્યારનોયે પ્રગટ થઈ ચુક્યો હતો.

ત્યાર પછી તા-૧૫મીથી તા-૩૦મી સપ્ટેમ્બર સુધી પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો. સુલેહ પરિષદ ભરવાનું નક્કી થયું. ડી વલ્લેરાએ પોતાની પ્રજાને ફરીવાર પેગામ પહોંચાડ્યો કે

“વિશ્વાસ રાખજો, સંયમથી વર્તજો, અડગ રહેજો, સાવધ રહેજો.”

પરિષદ શરૂ થઈ. એ મહા વિકટ મામલાની અંદર આયરીશ પ્રતિનિધિઓએ મસ્તક ઘંટું જ ઠંડું રાખ્યું. ઘણાં વિદ્વો આગ્યાં. આયરલાંડના સ્વમાનની ચકાસણી થવામાં કશી કચાશ ન હતી. પણ ડી વલ્લેરા તો માથું મૂકીને બેઠો હતો.

સંવહીવટી પદ્ધતી લોગવશે. એને એક સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટ  
મળશે કે જેને આયરલાંડની અંદરના સુલેહ શાંતિ કે સુવહી-  
વટના કાયદા ઘડવાની સત્તા રહેશે. ખીન્નું એક કારોબારી  
મંડળ મળશે, જે એ પાર્લામેન્ટને જવાબદાર રહેશે. આયર-  
લાંડના આવા રાજ્યખંધારણને “ આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ ”  
[ સુક્ત રાજ્ય ] એવું નામ અપાશે.

૨. કાનડા સંસ્થાન અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટની વચ્ચેના  
સંબંધ જે જે કાયદાઓ, પ્રથાઓ અને રીવાજો ઉપર  
સ્થાયેલા છે તેજ પ્રકારના કાયદાઓ, પ્રથાઓ, અને રીવાજો  
ઉપર આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ વચ્ચેના  
સંબંધ મંડાશે.

૩. જેવી રીતે કાનડામાં જનરલ જનરલ નીમાય છે, તેજ  
રીતે, તેજ ધોરણ ઉપર, આયરલાંડમાં પણ અંગ્રેજ તાજને  
પ્રતિનિધિ નીમાશે.

૪. ફ્રી સ્ટેટની પાર્લામેન્ટના સલાસદોને, નીચે મુજબ  
કસમ લેવા પડશે.

“ હું ધર્મશાસ્ત્રીએ સોગંદ લઉં છું કે કાયદેસર સ્થપા-  
યેલા આ ફ્રી સ્ટેટને હું વફાદાર રહીશ; તેમજ આયરલાંડ આ  
ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘનું એક અંગ હોવાથી એ સામ્રા-  
જ્યના શહેરી તરીકે રાજધિરાજ જયોર્જ પાંચમાને તથા  
તેના વારસોને પણ વફાદાર રહીશ. ”

૫. આજના દિવસ સુધીમાં જે મજબુત કરજ થયું હશે,  
તેમજ આજના દિવસ સુધીમાં ચુકવે લગતાં જે જે પેન્શનો  
અથવા હશે, તે બધાનો ભાગે પડતો વ્યાજબી હિસ્સો ભરી  
દેવાનું આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ માથે લ્યે છે. અને જાહેર કરાવ

એક બહુ રમુજી પ્રસંગ બની ગયો. શેમનગરથી પ્રીસ્ત ધર્મશુર પોપની તરફથી સમ્રાટ જ્યોર્જને એક અલિનંદનનો તાર મળ્યો કે આયરલાંડ સંબંધેના આ બુગબૂના કાયદાનો નિકાલ લાવવામાં આપને અમર યશ મળશે. " સમ્રાટે જવાબ આપ્યો. તેમાં શબ્દો લખાયા હતા કે " આયરલાંડની અંદરની તકરારો. " તત્કાળ ડી વેલેરાએ પોપને તાર ક્યો કે " જાંતિમાં પડશે નહિ. એ તકરાર આયરલાંડની અંદરની નથી, પણ ઈંગ્લાંડ અને આયરલાંડ વચ્ચેની છે; ને તેનું કારણ, અંગ્રેજની અમારા ઉપર પશુબળની સત્તાથી મંડાએલી જખરવસ્તી. "

આવા ખુલાસાએ અંગ્રેજોની અંદર ચોમેર કોપ પ્રગટાવી મૂક્યો. લોર્ડ જ્યોર્જ બહુ ખીજ્યો. એણે ધમકી આપી કે સુલેહ પરિપક્વતા કામમાં ડી વેલેરાએ બહુ જ વિશ્વ બહુ કયું છે.

પણ ડી વેલેરા તો થડે મિત્રને વાટ જતો બેઠો હતો. એને કશીયે ખુવારીનો ડર નહોતો. એનું કવચ હજી ઉતર્યું નહોતું. એણે તો કેસરીયાં કરેલાં. નિર્ભય ચિત્તે એ પોતાની સ્વયંસેવક સેનાને તપાસતો તપાસતો દેશમાં ધુમતો હતો.

ડીસેમ્બરની ફઠ્ઠી તારીખે સંધિની તમામ શરતો આવી પહોંચી. ડી વેલેરાની આશા તૂટી પડી. પ્રતિનિધિઓ પાછા આવ્યા. ડેઇલમાં લંગાણ પડ્યાં. ચિન્હો નજરે ચડી ચુક્યાં. ડેઇલની સલા મળી. સંધિની શરતો બહાર થઈ ચુકી.

### સંધિની શરતો

૧. આયરલાંડ ખ્રીટીય સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘની અંદર કનડા આસપેલીયા, ન્યુઝીલેન્ડ અને દક્ષિણ આફ્રીકાનાં જેવીજ



રાજવહીવટી પદવી ભોગવશે. એને એક સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટ મળશે કે જેને આયરલાંડની અંદરના સુલેહ શાંતિ કે સુવહી-વટના કાયદા ઘડવાની સત્તા રહેશે. બીજું એક કારોબારી મંડળ મળશે, જે એ પાર્લામેન્ટને જવાબદાર રહેશે. આયર-લાંડના આવા રાજ્યબંધારણને “ આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ ” [ મુક્ત રાજ્ય ] એવું નામ અપાશે.

૨. કાનડા સંસ્થાન અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટની વચ્ચેનો સંબંધ જે જે કાયદાઓ, પ્રધાનો અને રીવાજો ઉપર રચાયેલો છે તેજ પ્રકારના કાયદાઓ, પ્રધાનો, અને રીવાજો ઉપર આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ વચ્ચેનો સંબંધ મંડાશે.

૩. જેવી રીતે કાનડામાં ગવર્નર જનરલ નીમાય છે, તેજ રીતે, તેજ ધોરણ ઉપર, આયરલાંડમાં પણ અંગ્રેજ તાજનો પ્રતિનિધિ નીમાશે.

૪. ફ્રી સ્ટેટની પાર્લામેન્ટના સલાસદોને, નીચે મુજબ કસમ લેવા પડશે.

“ હું ધર્મશાસ્ત્રીએ સોગંદ લઉં છું કે કાયદેસર સ્થપાયેલા આ ફ્રી સ્ટેટને હું વફાદાર રહીશ; તેમજ આયરલાંડ આ ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘનું એક અંગ હોવાથી એ સામ્રાજ્યના શહેરી તરીકે રાજધિરાજ જોયો જ પાંચમાને તથા તેના વારસોને પણ વફાદાર રહીશ. ”

૫. આજના દિવસ સુધીમાં જે મજમુ કરજ થયું હશે, તેમજ આજ રોજ સુધીમાં ચુકવે લગતાં જે જે પેન્શનો ચાલતાં હશે, તે બધાનો ભાગે પડતો બ્યાજબી હિસ્સો ભરી દેવાનું આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ માથે લ્યે છે. અને જોડશે. કરાવ

એક બહુ રમુજી પ્રસંગ બની ગયો. રોમનગરથી ખ્રીસ્ત ધર્મગુરુ પોપની તરફથી સમ્રાટ જ્યોર્જને એક અલિનંદનનો તાર મળ્યો કે આયરલાંડ સંબંધેના આ બુગભૂના ક્રાંતિકારી નિકાલ લાવવામાં આપને અમર યશ મળશે. " સમ્રાટે જવાબ આપ્યો. તેમાં શબ્દો લખાયા હતા કે " આયરલાંડની અંદરની તકરારો. " તત્કાળ ડી વેલેરાએ પોપને તાર કયો કે " જાંતિમાં પડશે નહિ, એ તકરાર આયરલાંડની અંદરની નથી, પણ ઈંગ્લાંડ અને આયરલાંડ વચ્ચેની છે; ને તેનું કારણ, અંગ્રેજની અમારા ઉપર પશુબળાની સત્તાથી મંડાએલી જબરદસ્તી. "

આવા ખુલાસાએ અંગ્રેજોની અંદર ચોમેર કોપ પ્રગટાવી મૂક્યો. લોર્ડ જ્યોર્જ બહુ ખીજાયો. એણે ધમકી આપી કે સુલેહ પરિવર્તના કામમાં ડી વેલેરાએ બહુ જ વિપ્ર બહુ કયું છે.

પણ ડી વેલેરા તો થડે મિત્રને વાટ જોતો બેઠો હતો. એને કશીયે ખુવારીનો ડર નહોતો. એનું કવચ હજુ ઉતર્યું નહોતું. એણે તો કેસરીયાં કરેલાં. નિર્ભય ચિત્તે એ પોતાની સ્વયંસેવક સેનાને તપાસતો તપાસતો દેશમાં ધુમતો હતો.

ડીસેમ્બરની ફઠી તારીખે સંધિની તમામ શરતો આવી પહોંચી. ડી વેલેરાની આશા તૂટે પડી. પ્રતિનિધિઓ પાછા આગ્યા. ડેઇલમાં લાંબાણુ પડવાનાં ચિન્હો નજરે ચડી ચુક્યાં. ડેઇલની સલા મળી. સંધિની શરતો જાહેર થઈ ચુકી.

### સંધિની શરતો

૧. આયરલાંડ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘની અંદા મનડા આપદેલીયા, ન્યુઝીલેન્ડ અને ક્વિલ્ડ આફ્રીકાનાં જેવીજ

રાજવહીવટી પદવી ભોગવશે. એને એક સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટ મળશે કે જેને આયરલાંડની અંદરના સુલેહ શાંતિ કે સુવહીવટના કાયદા ઘડવાની સત્તા રહેશે. ખીલું એક કારોબારી મંડળ મળશે, જે એ પાર્લામેન્ટને જવાબદાર રહેશે. આયરલાંડના આવા રાજ્યખંધારણને “ આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ ” [ સુક્ત રાજ્ય ] એવું નામ અપાશે.

૨. કાનડા સંસ્થાન અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટની વચ્ચેના સંબંધ જે જે કાયદાઓ, પ્રથાઓ અને રીવાજો ઉપર રચાયેલા છે તેજ પ્રકારના કાયદાઓ, પ્રથાઓ, અને રીવાજો ઉપર આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ વચ્ચેના સંબંધ મંડાશે.

૩. જેવી રીતે કાનડામાં ગવર્નરે જનરલ નીમંત્ર છે, તેજ રીતે, તેજ ધોરણ ઉપર, આયરલાંડમાં પણ અંગ્રેજ તાજનો પ્રતિનિધિ નીમશે.

૪. ફ્રી સ્ટેટની પાર્લામેન્ટના સભાસદોને, નીચે મુજબ કસમ લેવા પડશે.

“ હું ધર્મસાક્ષીએ સોગંદ લઉં છું કે કાયદેસર રથપાચેલા આ ફ્રી સ્ટેટને હું વફાદાર રહીશ; તેમજ આયરલાંડ આ ખીટીશ સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘનું એક અંગ હોવાથી એ સામ્રાજ્યના શહેરી તરીકે રાજધિરાજ જ્યોર્જ પાંચમાને તથા તેના વારસોને પણ વફાદાર રહીશ. ”

૫. આજના દિવસ સુધીમાં જે મજબુ કરજ થયું હશે, તેમજ આજ રાજ સુધીમાં ચુદ્ધને લગતાં જે જે પેન્શનો ચાલતાં હશે, તે બધાનો ભાગે પડતો વ્યાજખી હિસો ભરી દેવાનું આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ માથે લેવું છે. અને જોઈશે. ઠરાવ

એક બહુ રમુજી પ્રસંગ બની ગયો. રોમનગરથી ખ્રીસ્ત ધર્મગુરુ પોપની તરફથી સમ્રાટ જ્યોર્જને એક અસિનંદનનો તાર મળ્યો કે આયરલાંડ સંબંધેના આ બુગબૂના કાયડાનો નિકાલ લાવવામાં આપને અમર યશ મળશે. " સમ્રાટે જવાબ આપ્યો. તેમાં શબ્દો લખાયા હતા કે " આયરલાંડની અંદરની તકરારો. ■ તરફાળ ડી વેલેરાએ પોપને તાર કયો કે ■ જાંતિમાં પડશે નહિ. એ તકરાર આયરલાંડની અંદરની નથી, પણ ઇંગ્લાંડ અને આયરલાંડ વચ્ચેની છે; ને તેનું કારણ, અંગ્રેજની અમારા ઉપર પશુબળની સત્તાથી મંડાએલી જબરદસ્તી. "

આવા ખુલાસાએ અંગ્રેજોની અંદર ચોમેર કોપ પ્રગટાવી મૂક્યો. લોર્ડ જ્યોર્જ બહુ ખીજાયો. એણે ધમકી આપી કે સુલેહ પરિપક્વતા કામમાં ડી વેલેરાએ બહુ જ વિદ્ય બહુ કયું છે.

પણ ડી વેલેરા તો થડે મિજાજે વાટ જતો બેઠો હતો. એને કશીયે ખુવારીનો ડર નહોતો. એનું કવચ હજી ઉત્તરું નહોતું. એણે તો કેસરીયાં કરેલાં. નિર્ભય ચિત્તે એ પોતાની સ્વયંસેવક સેનાને તપાસતો તપાસતો દેશમાં ધુમતો હતો.

ડીસેમ્બરની ફઠ્ઠી તારીખે સંધિની તમામ શરતો આવી પહોંચી. ડી વેલેરાની આશા તુટી પડી. પ્રતિનિધિઓ પાછા આવ્યા. ડેઇલમાં લંગાણુ પડ્યાં ચિન્હો નગરે ચડી ચુક્યાં. ડેઇલની સલા મળી. સંધિની શરતો બહાર થઈ ચુકી.

### સંધિની શરતો

૧. આયરલાંડ ખ્રીટીય સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘની અંદર કનડા આસરેલીયા, બુઝીર્ગાંડ અને કલિણ આફ્રીકાનાં બેવીજ

રાજવહીવટી પદવી ભોગવશે. એને એક સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટ મળશે કે જેને આયરલાંડની અંદરના સુલેહ શાંતિ કે સુવહીવટના કાયદા ઘડવાની સત્તા રહેશે. ખીજું એક કારોબારી મંડળ મળશે, જે એ પાર્લામેન્ટને જવાબદાર રહેશે. આયરલાંડના આવા રાજ્યબંધારણને “ આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ ” [ સુક્ષ્મ રાજ્ય ] એવું નામ અપાશે.

૨. કાનડા સંસ્થાન અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટની વચ્ચેના સંબંધ જે જે કાયદાઓ, પ્રથાઓ અને રીવાજો ઉપર રચાયેલા છે તેજ પ્રકારના કાયદાઓ, પ્રથાઓ, અને રીવાજો ઉપર આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ વચ્ચેના સંબંધ મંડાશે.

૩. જેવી રીતે કાનડામાં ગવર્નર જનરલ નીમાય છે, તેજ રીતે, તેજ ધોરણ ઉપર, આયરલાંડમાં પણ અંગ્રેજ તાજનો પ્રતિનિધિ નીમાશે.

૪. ફ્રી સ્ટેટની પાર્લામેન્ટના સલાસદોને, નીચે મુજબ કસમ લેવા પડશે.

“ હું ધર્મસાક્ષીએ સોગંદ લઉં છું કે કાયદેસર સ્થપાયેલા આ ફ્રી સ્ટેટને હું વફાદાર રહીશ; તેમજ આયરલાંડ આ ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યના પ્રગ્નસંઘનું એક અંગ હોવાથી એ સામ્રાજ્યના શહેરી તરીકે રાજધિરાજ જયોજ પાંચમાંને તથા તેના વારસોને પણ વફાદાર રહીશ. ”

૫. આજના દિવસ સુધીમાં જે મજમુ કરજ થયું હશે, તેમજ ગ્વાજ રાજ સુધીમાં ચુદ્ધને લગતાં જે જે પેન્શનો ચાલતાં હશે, તે બધાનો ભાગે પડતો વ્યાજખી હિસ્સો ભરી દેવાનું આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ માંથે લે છે. અને જોડશે હરાવ

વાંધા ભરેલો લાગશે તો ખીટીય સામ્રાજ્યના એક કે એકથી વધારે પ્રજાજનોનું પાંચ જે ફ્રેંચ લાવશે તે પ્રમાણે ચુકવી દેનાનું કબૂલ કરે છે.

૬. આયરલેન્ડના કિનારાનો ખયાવ ફ્રી સ્ટેટ શી રીતે કરે, તેનું કરારનામું જ્યાં સુધી ઇંગ્લાંડ અને આયરીશ સ્ટેટ વચ્ચે ન થાય ત્યાં સુધી ગ્રેટબ્રીટન અને આયરલેન્ડનો ઠરી-યાઈ વ્યાવ ખીટીય સેના કરશે. છતાં આયરીશ ફ્રી સ્ટેટ, પોતાની ઉપજ અને મરઝીઓના રક્ષણાર્થે જરૂરજોગાં વડાણો બાંધે તો તેમાં કશો બાધ નથી.

આજથી પાંચ વરસ પાંડી આ જળ-રક્ષણનો સવાલ પતાવવા આયરલેન્ડ અને ઇંગ્લાંડની સરકારના પ્રતિનિધિઓ એકઠા મળશે.

૭. આયરલેન્ડના ફ્રી સ્ટેટની સરકારે અંગ્રેજ સમ્રાટના લશ્કરને નીચે લખી અનુકૂળતા આપવી પડશે:—

( બ ) સુલેહશાંતિના સમયમાં આયરલેન્ડનાં જુદાં જુદાં ચાર બંદરો ઉપરની બધી સગવડો, તેના રક્ષણની સત્તા, વડાણો નાંગરવાનાં જોયાં અને એ બધાં બંદરો ઉપર હવાઈ રક્ષણ માટેની અનુકૂળતાઓ વગેરે.

( વ ) વિગ્રહના વખતમાં, અગર તો કોઈ પરદેશી રાજ્ય સાથેનો સંબંધ બગડવાને સમયે, કિનારાના રક્ષણાર્થે જરૂરજોગાં માગીએ તેટલાં બંદરો અને ખીજી સગવડો.

( ક ) અંગ્રેજ સરકારની મંજૂરી વિના આયરલેન્ડમાં સગ-મેરીનના તાર નહિ લાવી શકાય, અગર તો બહારના કોઈ સુકામની સાથે વ્યવહાર કરવા વાયરલેસ સ્ટેશન પણ નહિ સ્થાપી શકાય. તેમજ અત્યારે જે વસ્તુતિથિ ચાલુ છે તેને અંગ્રેજ સરકારની સંમતિ વિના રદ પણ નહિ કરાય. ખીજી

ખાતુ એ બધી ગોડવણી કરવાની ખીટીશ સરકારને તો  
છૂટ જ રહેશે.

(૪) અત્યારે આયરલાંડના કબજામાં, જે હીવાદાંડી, બોયાં  
બનીઓં, કે બીજાં વડાજીવટાનાં સાધનો હોય, તેમાં વધારો કે  
ઘટાડો અંગ્રેજ સરકાર સાથે કરાર કર્યા વિના નહિ થઈ શકે.

૮. આયરલાંડની સરકાર જો રક્ષણ સેના રાખે તો એનું  
ખીટીશ લશ્કર સાથેનું પ્રમાણ, પ્રજાઓની પરસ્પરની વસ્તીના  
પ્રમાણ ઉપર નક્કી થવું જોઈએ. એથી વિશેષ નહિ.

૯. ઇંગ્લાંડ અને આયરીશ મુક્તરાજ્યનાં બંદરો પરદેશનાં  
હુણ્ણોને માટે ખુલ્લાંજ રહેશે....

૧૦. રાજ્યસત્તાની અદલાબદલીમાં જે જે નોકરીને રજા  
આપવામાં આવશે, તે બધાને કાયદા મુજબ વ્યાજબી તુકશાની  
તેમજ પેન્શનો ચુકવવામાં આવશે.

૧૧. આ કરારનાં અંગ્રેજ સરકાર કબૂલ રાખે, ત્યારપછી  
એક મહિના સુધી, ઉત્તર આયરલાંડની જે અલાયદી પાર્લા-  
મેન્ટ છે, તેની સંમતિ મિવાય, આ નવું ફ્રી સ્ટેટ એ ઉત્તર  
પ્રદેશનાં પરગણાંને વરણીમાં લેખવી નહિ શકે. મતલબ કે  
એને અડચણ કરી નહિ શકે.

૧૨. એક મહિનો વીત્યા પહેલાં, જો એ ઉત્તર પ્રદેશની પાર્લા-  
મેન્ટ અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટને અરજી કરે કે “અમારે તો જુદાજ  
રહેવું છે,” તો પછી એનું અલાયદું રાજ્યતંત્ર ૧૯૨૦ ના  
ધારા મુજબ જ ચાલવાનું, અને ઉત્તર રાજ્યના, તથા નવા  
ફ્રી સ્ટેટના સીમાડા નક્કી કરવા, બન્ને રાજ્યો તરફથી  
અકેકેક પ્રતિનિધિનું મંડળ મળશે, જેની ઉપર અંગ્રેજ સર-  
કારનો એક પ્રતિનિધિ પ્રમુખ તરીકે બેસશે. . . . .

૧૩. એ એક મહિનાની અંદર જો આવી કશી માગણી ઉત્તર પ્રદેશની પાર્લામેન્ટ ન કરે, તો પછી ઉત્તર પ્રદેશની પાર્લામેન્ટ તો ચાલુ રહેશે, પણ જે કાયદાઓ ઘડવાનો હક્ક એને નથી આપવામાં આવ્યો તે બધા કાયદા ફ્રી સ્ટેટની પાર્લામેન્ટ જ તેને માટે એટલે કે સમગ્ર આયરલાંડ માટે ઘડશે.

૧૬. ઉત્તર પ્રદેશની અગર તો ફ્રી સ્ટેટની-બેમાંથી એક્ટ્ય પાર્લામેન્ટથી એવા કાયદાઓ નહિ ઘડી શકાય કે જે અમુક કોઈ ધર્મને બાધક થાય, ધાર્મિક માન્યતાને કારણે કોઈ પણ સમુદાય ઉપર પશ્ચાપક્ષી ચલાવે, ભુદા ભુદા પંથની ગહેર નિશાળોને રાજ્ય તરફથી મળતી મદદમાં પ્રતિબંધક થાય, વગેરે.

આ ખરડા ઉપર અંગ્રેજ સરકાર તરફથી સાત જણાની સહીઓ થઈ, અને આયરલાંડ તરફથી, ઝીફીથ, કોલીન્સ, વગેરે છ નેતાઓએ સહી કરી. એ છ જણા ખરડો લઈને આયરલાંડ આવ્યા. ડેઈલની ખાનગી બેઠકમાં એ કલમે ઉપર દિવસોના દિવસ સુધી ચર્ચા ચાલી. ઝીફીથે એ શરતોને અનુ-મોહન દીધું. એણે ઉદ્ગારો કાઢ્યા કે “૧૧૭૨ ના વરસ પછી આજ પહેલી જ વાર આપણી સરકાર અને અંગ્રેજ સરકાર વચ્ચે, સમોવડીઆ તરીકે આ સંધિ થાય છે. આજે પહેલી જ વાર આપણી સમાનતાનો સ્વીકાર થાય છે, માટે જ હું આ સંધિને પડખે ખડો થાઉં છું. અમે આજે આપણો સ્વાતંત્ર્ય-દેવજ પાછો લાવ્યા છીએ. આજ સાત-સો વરસ વીત્યે અંગ્રેજ સેના આપણો દેશ ખલી કરવાની છે.”

કોલીન્સે અને ડુગ્લાને પણ સમર્થ દલીલો આપીને સંધિને મંજૂર કરી, પરંતુ બાકીના બે જણાએ તો દિલ બોલ્યું કે



“ શું કરીએ ? વિગડ સળગી નીકળવાના લયથી જ અમે તો અચકાતે મને અમારી સહીઓ આપી છે ! ”

પેલા શહીદ મેકસ્વીનીની ખુદને લગભગ ત્રણ કલાક સુધી આ સંધિની સામે પોતાની વાણી ઝરતી રાખી, આખી સલા ચુપચાપ એ સાંભળી રહી. આખરે ડી વેલેરા ઉઠ્યો, એણે મકકમ સ્વરે, વિના ઉશ્કેરાયે, અમૃતઝરણી ઝખાનમાં શરૂ કર્યું.

“ હું આ સંધિની વિરૂદ્ધ પડું છું, કારણ કે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના પ્રજાસંઘમાં દાખલ થતાં આપની રાષ્ટ્રીય મહેત્તાઓ મરી જશે.

હું આ સંધિની વિરૂદ્ધ બંડ છું, તેથી એમ ન સમજશો કે હું યુદ્ધને-રક્તપાતને માહનારો છું. ના, હું તો શાંતિનો પ્રેમી છું હું વિરૂદ્ધ પડું છું, કારણ કે આ સંધિ બ્રીટન અને આયરલેન્ડ વચ્ચેની સેંકડો વર્ષોની ખુનરેણ અટકાવી નહિ શકે.

આપણા સ્વાતંત્ર્યના મનોરથો અને બ્રીટીશ પ્રજાસંઘમાં આપણું સ્થાન, એ બે વાતોનો મેળ મેળવવા માટે આપણે ગયા. પણ આપણે તો એવું કાંઈક લઈ આવ્યા કે જેથી ઇંગ્લાંડ અને આયરલેન્ડ વચ્ચેની સમાધાની તો બાબુપર રહી-આપણી અંદરો અંદર પણ સમાધાની નહિ થાય, મહોખ્ખત નહિ બંધાય.

આપણાં કરારનામાંની કસોટી કયું ? કસોટી એક જ-કે પ્રજાનું હૃદય સંતોષાવું જોઈએ, આજ સેંકડો વર્ષો થયાં પ્રજાના અભિલાષોને પ્રગટ કરનારા સમુદાયનું મન માનવું જોઈએ. લોકો તો બચારા લડાઈથી ખુબ ચાડ્યા છે, એ તો પોતાના અભિલાષોના અસંતોષની પણ પરવા નહિ કરે, અમરો તે લઈ લેશે.

અત્યારે તો તમે ચુંટણીમાં ફાવી જશો, લોકો તમને મત આપી દેશે, પણ યાદ રાખજો કે યુનીયનને આપણા ઇતિહાસમાં જે જે ખુવારીઓ લખેલી છે તે જ ખુવારી આ સંધિને હાથે પણ લખાવાની, અને પીટને પોતાની મહેનતનું ને ફળ મળ્યું તેજ લોખંડ જ્યોત્સ્ને મળવાનું છે.

આ કરારનામા ઉપર આપણા પ્રતિનિધિઓએ શી રીતે સહીઓ કરી છે તે જાણો છો? આપણા તરફથી એકમતે જે શરતો પેશ થઇ તેને અંગ્રેજ પ્રધાન મંત્રીને ઉઘલાવી પાડી-પીસ્તોલ બનાવીને ઉઘલાવી પાડી! શી રીતે? આપણને તાત્કાલિક ચુદ્ધનો બચ બતાવ્યો! ત્યારે પછી આ કરારનામા ઉપર સહી કરવી પડી. આપણી પ્રજા એ કરારનામાને મંજૂર નથી રાખવાની. કારણ કે આપણા પ્રતિનિધિઓએ તો એ ધંમકીને વશ થઇને જ પોતાનાં કાંડાં ફાપી આપ્યાં છે.

મારી-બહેને આખા પ્રધાનમંત્રીની તો કોઇ એવો ઠરાવ થયેલો જોવાની મુશ્કેલી કે જેને બળે, આયરીશ બચ્ચો જંગતના એક સમાન શહેરી તરીકે અંગ્રેજ બચ્ચાની સાથે હાથ મિલાવી શકે.

પરંતુ આ ઠરાવ તો અંગ્રેજ સત્તાને જ આપણા સંહીધણી બનાવશે.

તમે એ બંધારણને અને એ પ્રદેશી રાજને વફાદારીના કસમ શી રીતે લેશો? પ્રજાસત્તાકનો પ્રતિનિધિ જે પ્રજાને એવું કંઈક કરવાનું ફરમાવે કે જે પ્રજાસત્તાકની વિરુદ્ધ જતું હોય; તો પછી એ ફરમાવાનારો પ્રજાસત્તાકને ઉધું જ વાળે છે એમ ગણાય.

અંગ્રેજોની આયરલાંડ ઉપરની સત્તા કબૂલ રાખનાર કોઇ ખરડા પર સહી કરવી, તેના કરતાં તો બહુતર છે કે આપણા સિતમગીરો બંધાં સુધી હાવે ત્યાં સુધી એના ચુકામ બની રહેવું.

જે અંગ્રેજ સરકારે તમને ' હોમ રૂલ ' જેવું કંઈક બદલું  
હોત તો હું કહેત કે " ચાલશે, લઈ લ્યો. આપણે બાણુનું કે  
આપણને-ખંદીવાનોને-દારોગો નાના ખંડમાંથી એક વિશાળ  
ઓરડામાં ઉપાડી બાંધે છે. પણ એથી હું એમ ન કહેત. કે  
"દસ્તાવેજ કરી આપો, આપણને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળી છે."

આ સંધિ ઉપર ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. એને મંજૂર  
રાખવી એ આપણી પદવી વિરૂદ્ધનું છે. આપણે તો આંહી  
સહંતર સ્વતંત્ર ઇતિહાસ રક્ષક બનીને ઉભા છીએ, આપણા  
રાજ્યે તો ક્યારની એ સ્વાધીનતા બહાર કરી દીધી છે.

જગતની સમીપે તમે જે હંલ કરવા બેસશો કે આથી  
તમે ચિરંજીવ સુલેહનાં બીજ રોપો છો, તો તમે આયરલેન્ડનું  
અહિત જ કરી બેસશો. તમે તો બરાબર સમજે છો કે બલ્કેને  
આપણા બંધુ ખુદ ગ્રીકીથ અને કોલીન્સ જઈને રૂબીનના  
કિલ્લા ઉપર કોઈ નવું રાજ્યશાસન સ્થાપી આપે; તોપણ,  
જ્યાં સુધી આપણી પ્રજા એને મંજૂર ન કરે ત્યાંસુધી એ  
નવું શાસન-આપણાં ભાંડુઓનું શાસન પણ અંગ્રેજ રાજ્યના  
જેવું જ, પચાવગીરીનું શાસન ગણાય.

આંહી બિરાજેલા સહુને ખબર છે કે લંડન જઈ આવનાર  
આપણા પ્રતિનિધિઓ ઉપરના હુમલાઓની સામે મહારા જેટલું  
અન્ય કોઈ નથી જીત્યો. એ બંધુઓને તો એક પ્રચંડ ફેજ જે  
કામ ન કરી શકે તે કામ કરવાનું હતું.

હું કબૂલ કરું છું કે પોતાની જન્મભૂમિ ઉપરના અતિશય  
બહાલથી દોરણને જ તે બંધુઓએ સહી કરી આપી છે; તેઓ  
દેશમાં જલ્દી શાંતિ સ્થાપવા આતુર હતા.

હું પણ આયરલેન્ડની આબાદી જેવા તલસી રહ્યો છું. પણ  
મને મારા વતનની ઇતિહાસ આગર એની આબાદાની કરતાં એ

વધુ બહાલી છે. આયરલાંડને શરમથી નીચે જોવું પડે એવું કશું  
 યે હું ન જ કરું. કરી પાછું આયરલાંડ શત્રુઓના પગતળે  
 છુંદાઈ જાય એ મારે કબૂલ છે; પણ કેઈ દસ્તાવેજ પર સહી  
 કરીને પરસત્તાને પોતાનો વહીવટ સોંપી દેવો, એ બેશરમી તો  
 હું મહારી માતૃભૂમિના ગ્રહો ઉપર દેખી નહિ શકું.

એના આત્મ-ગૌરવને વેચી મારીને હું એને સુખ સંપત્તિ  
 અપાવું એવું મહારી જન્મભૂમિ કદાપિ ન સાંખે.

અલખત, આયરીશ પ્રજા આહે તો અંગ્રેજ પ્રજાસંઘમાં ગમે  
 ત્યારે ઠાખલ થઈ શકે; આહે તો સુખેથી અંગ્રેજ રાજાને પોતાનો  
 રાજા બનાવી શકે. પરંતુ આ મડળી શું એમ માને છે કે સાત  
 સાત થતકો સુધી લોહી રેડયા પછી આને બે વરસની અંદર  
 આયરીશ પ્રજા જોટલી બધી ઉતરી ગઈ છે કે હવે એ ખ્રીટીશ  
 સામ્રાજ્યમાં ઠાખલ થવા આહે છે ?

આજ શું એવો અધઃપાત મારા દેશ પર આવી ગયો કે  
 જે પરદેશી રાજાની સેના સામે મહારા દેશનાંધવો આજસુધી  
 ઝુગતા આવ્યા, જે રાજાને નામે છેલ્લાં બે વરસ થયાં અપ-  
 રંપાર અત્યાચારો આલી રહ્યા છે, તેજ પરદેશી રાજાને મારાં  
 ભાંડુઓ રાજા બનાવવા તત્પર થયા છે ? જો એમ હોય તો એ  
 જ્યોર્જ નહિ, પણ લોર્ડ જ્યોર્જ જ આપણો માલીક બની  
 બેસશે.

આ સંધિને શું પ્રજા વધાવી લ્યે છે ? કરો કસોટી. બોલાવો  
 રાજા જ્યોર્જને રબ્બીનમાં આપણી પાર્લામેન્ટ બોલવા. શેરીએ  
 શેરીએ તમે કાળા વાવટા ઉડતા નિહાળશો. પોતાના રાજાને  
 કાળા વાવટા બતાવીને અપમાન દેવાતું સાંભળીને અંગ્રેજે શું  
 કહેશે ? આપણી અને તેઓની વચ્ચે કદી મહોબ્બત બંધાશે ?  
 કરો કસોટી. જો સંધિ સાચી હોય તો બોલાવો રાજા જ્યોર્જને.

શા માટે ન બોલાવી શકે ? જો સાચેસાચી સંધિ થતી હોય તો પછી, ફ્રાંસ અમેરીકા અગર ચાહે તે મિત્રપ્રજના અધિપતિને તમે જેમ તમારે આંગણે બોલાવી શકો અને અંતરનો સત્કાર આપો—[મિત્ર તરીકે સત્કાર આપો, માલીક તરીકે નહિ, તેવીજ રીતે તમે રાજા બ્યોર્નને ચે બોલાવી શકો. પણ ના. રાજા બ્યોર્ન તો આંહી આયરલેન્ડની માલીકીનો દાવો લઇને આવે ! મિત્રદાવે નહિ, પણ પચાસગીર તરીકે આવે ! માટેજ હું વિરૂદ્ધ પડું છું. આ સંધિમાં આપણી શાંતિ નથી.

આપણી માતૃભૂમિનું કમલાગ્ય કે કેવળ આ ઇંગ્લાંડ સાથેના સંબંધને કારણે જ આજ આટલાં શતકો થયા આપણા ધરગથ્ય કુળઆ આપણે હાથ ધરી ન શક્યા. અને આ કરાર જો મંજૂર થાય તો પછી એ કમલાગ્ય કાયમ રહેવાનું.

હું કામાં હું આ સંધિનો ઇન્કાર કરું છું, તેનાં બે કારણો છે. એક તો એ આપણી સ્વાધીનતા વેચાવી મારે છે. આપણને કાયદેસર, આપણી મંજૂરી સાથે, બ્રીટીશ સલ્તનતના કબજામાં ઘસડી નાથ છે. એ સંધિ અનુસાર તો બ્રીટીશ સલ્તનતનો ધણી દ્વક્ત પ્રજાસંઘના મુરખી તરીકે આપણો મુરખી નથી બનતો પણ સીધેસીધો આયરલેન્ડનો રાજા બની બેસે છે—એથી તો આયરલેન્ડના પ્રધાનો એ રાજાના પ્રધાનો બનશે. આપણું લશ્કર તે “રાજાનું લશ્કર” ગણાશે. (“ના, ના” ના અવાજો) .

તમે ભલે ને ના કહો ! એક દિવસ તમે જોશો કે “રાજાના પ્રધાનો” (H. M's Ministers) અને રાજાનું લશ્કર (H. M's Army) એ કેવળ શબ્દોજ નહોતા. એ સાચી વાતો હતી. જો એ શબ્દોનો કશો ઉઠો મર્મ ન હોત તો એ સંધિની અંદર લખાતજ નહિ.

હું તો માનું છું અને કહું છું કે મારા વેણ નોંધી લ્યો-  
આયરલાંડનો મુખ્ય સત્તાધીશ અંગ્રેજ રાજ્ય જનવાનો; એટલે  
કે અંગ્રેજ રાજસત્તા જનવાની. એ રાજસત્તાને બળે જ તમારા  
પ્રધાનો અમલ ચલાવવાના અને તમારા સૈનિકો પણ એ સેના-  
ધિપતિનેજ—એ અંગ્રેજ રાજ્યનેજ—વફાદારીના સોગંદ લેવાના.

આજ આ દસ્તાવેજ પર સહી કર્યા પછી શું તમે તમારો  
રાહ જઈશી શકવાના? કહી નહિ. તમારી તાકાત નથી.

તમે તો આજ એવો ફરિયાદ કરવા બેઠા છો કે જેથી  
તમારાં સંતાનેના-તમારી ભાવિ પ્રજાના-માર્ગ ઉપર એક દિવાલ  
ખડી થઈ જાય છે. પારનેલ પણ એવો જ નિકાલ લાવવા  
મથતો હતો. છતાં એણે તો સુણાવેલું કે

“ મને-કોઈને-ભાવિ પ્રજાના માર્ગ ઉપર દિવાલ ચણી  
લેવાનો અધિકાર નથી. ” પરંતુ તમે તો આજે આ દસ્તાવેજ  
ઉપર તમારી કલમ ચલાવીને, તમારાં કાંડાં કાપી દઈને, તમારી  
આખી બોલાઈને રસ્તો બંધ કરવા બેઠા છો. ”

ડી વેલેરા બેસી ગયો, સ્તબ્ધ જની રહેલી એ ડેઇલમાં  
ડી વેલેરાએ પોતાની “ સામી શરતો ” રજૂ કરી. એ તો સઢંતર  
મુક્તિથી બોલેલું લગાડે માગતો જ નહોતો. છતાં અંકચ ટકા-  
વવાની ખાતર એણે ઇંગ્લાંડથી આવેલા કેલકશરોમાંથી થોડી-  
એક કલમે પોતાના નવા ખરડામાં પણ દાખલ કરી હતી.  
એની “ સામી શરતો ” એ મુદ્દા ઉપર ચર્ચાચલી હતી.

(૧) સામાન્ય હિતની ગાળતો પૂરતો જ થીટીશ પ્રજા-  
સંઘની સાથે બાહ્ય સહકાર આપણે કરવો.

(૨) જેવી રીતે ફ્રાંસ, જાપાન, ઇંગ્લાંડ વગેરે રાજ્યો પ્રમુખ  
વીલ્સનને અગર ઇટાલીના રાજેન્ડ્રને પ્રજાસંઘના પ્રમુખ તરીકે

મંજુર કરે, તેવી રીતે જ, અંગ્રેજ રાજેન્દ્રને બ્રીટીશ પ્રજાસંઘને માત્ર પ્રમુખ જ બતાવવો.

એ “ સામી શરતો ” નો ખરડો પડ્યો રહ્યો. સંધિના કોલકરાર ઉપર મત લેવાયા. મત ૬૪ તરફેણમાં, અને ૫૭ વિરુદ્ધમાં પડ્યા. ૧૯૨૨ના જાન્યુઆરીની એ ૭મી તારીખ હતી.

૯મી તારીખે હી વેલેરા ડેઇલ ઇરીનના સિંહાસન પરથી નીચે ઉતર્યો, અને બ્રીટીશ પ્રમુખ ચુંટાયો. બ્રીટીશ પોતાનું પ્રધાનમંડળ ગોઠવી દીધું.

૧૪મી તારીખે એ નવી પાલામેન્ટે સર્વાનુમતે સંધિ સ્વીકારી. કામંચલાઉ રાજ્યતંત્ર ગોઠવાયું.

૧૬મી તારીખે એ ‘ હપ્લીન કેસલ ’ પાંગ્રસો વરસનો પુરાણો અંગ્રેજ રાજ્યસત્તાને કિલ્લો, હુબરો અત્યાચારોનો જન્મઘાતા, આયરીશ સેનાધિપતિ માર્કુસ કોલીન્સના હાથમાં સોંપાયો.

૧૮મી તારીખે આયરીશ રાજ્યવહીવટનાં જૂઠાં જૂઠાં ખાતાં પોતાના પ્રધાનમંડળમાં સુપ્રત થઇ ગયાં અને બેન્ક ઓફ આયરલાંડને પોતાના શરૂ નીમીને આયરીશ સરકારે પોતાની અલાયદી નાણાંમંકરણી ગોઠવણ આદરી દીધી.

૨૧મી તારીખે ઉત્તર પ્રદેશની સરકાર સાથે કરારનામું થયું કે ઉત્તર પ્રદેશમાં બનતી ચીજો ઉપર જે બહિષ્કાર ચાલતો હતો. તે ઉઠાવી લેવો, એ રીતે બન્ને પ્રદેશો વચ્ચે મહોળખત શરૂ થઈ.

### પ્રસવકાળની વેદના

પોતાની માતૃભૂમિનું લગારે અપમાન હી વેલેરા સાંખી શક્યો નહિ. એને લાગ્યું કે અતિ પ્રાચીન એક પ્રજા આજે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનાં જહાંના જહાંનાં, જંગલી સંસ્કૃતિવાળાં, પુરી લાવનાથી ભરેલાં સંસ્થાનોની સાથે આસન લેવે છે. એ

દેથી પીડાતો ડી વેલેરા પોતાના પંદર પંદર વરસના સાથી-  
 બેથી, પોતાના બહાલામાં બહાલા પૂજનીય ગ્રેરક શ્રી શ્રીફીથથી  
 છૂટો પડી ગયો. સંબંધ તોડી નાખ્યો એટલું જ નહિ, પણ  
 સામા મોર્યા માંડ્યા. શ્રીફીથને અને એના સાથીઓને હૈયે  
 એ કાંઈ જેવો તેવો આઘાત નહોતો. એપ્રીલ મહિના સુધી  
 એ ઉદાર મિત્રોએ ડી વેલેરાને વિદિનાં, સમાધાનીનાં કહેણ  
 મોકલ્યાંજ કર્યાં. પણ ડી વેલેરાનો જવાબ એકજ હતો.  
 લગાદે છૂટછાટ મૂકવી, એ એને મન તો જહુ વસમું હતું.  
 માતાના ગારવ ઉપર આકરો ધા પડતો હોય એવું જ એને  
 લાગ્યા કરતું—ખટક્યા કરતું. એ યુવાન શ્રીફીથના હાથમાંથી  
 આખરે ગયો.

પણ હુઃખની ખીના તો એ જની કે રીપબ્લીકન સેનામાં  
 પણ લંગાણ પડ્યું. ઘણા મરણીયા ડી વેલેરાની સાથે આવી  
 નીકળ્યા. એ યાદાએ પોતાની જ નવી સરકાર સામે મારફેડ  
 આફરી. ઓકોનોરના સેનાપતિપદ નીચે એ સેનાએ સરકારી  
 મકાનો પર હુલાઓ આધ્યાં.

ડી વેલેરાના કુખમાંથી પણ જાણે એ સેના છટકવા લાગી.  
 કાબલીન અને ફેક્ટ નગરની આસપાસ ‘મુક્ત રાજ્ય’ના લશ્કર  
 સાથે અખાજખી જામવા લાગી. ‘મુક્ત રાજ્ય’ના એક સેના-  
 પતિનું પૂત પણ થઈ ગયું. પછી તો રીપબ્લીકન સેનાનાં  
 માણસો પણ પકડાવા લાગ્યાં. ઘરમાં જ ઉભાં થયેલાં એ ધમ-  
 સાણો આચરલાંડના સુયસ પર કાળી ટીલી જેવાં દેખાય છે.

‘મુક્ત રાજ્ય’ના વિરોધીઓએ કેટલીએક સલાઓ ઉપર  
 મનાઈના હુકમો મોકલ્યા. એવી એક સલામાં ‘મુક્ત રાજ્ય’નો  
 સેનાધિપતિ શ્રી ફેલીન્સ ગયો. જદને પાછો આવતો હતો, ત્યારે  
 રસ્તામાં એના ઉપર પણ હુલો થયો. પણ બહાદુર ફેલીન્સ



અદ્ભૂત વીરતા દાખવીને બચી ગયો. આયરલાંડના મુગટમણિ રૂપ એ ત્રિપુટી-ડી વેલરા. ગ્રીફીથ અને કોલીન્સ-એમાંના જ માનીતા કોલીન્સનો જન લેવા જ્યારે ફોઈ આયરીશ બચ્યો હાથ ઉપાડે, ત્યારે તો ગ્રીફીથના દુઃખનો પાર ન રહે. પછી તો એ રીપબ્લીકન સત્તાની અન્યાયી આજ્ઞાઓને પડકારીને ગ્રીફીથ પોતેજ એવી પ્રતિબંધવાળી સભાઓમાં જવા આવવા લાગ્યો. છતાં ગ્રીફીથની કોશીશો તો ડી વેલેરાને હરકોઈ ઇલાજે વશ કરવાની-મનાવવાની જ હતી. ‘ મુક્ત રાજ્ય ’ ની બેન્ક ઉપર રીપબ્લીકન લશ્કરે ધાડ પાડી, પચાસ હજાર પૌંડ કબ્જે કર્યા, ઘણા ઘણા ત્રાસ ફેલાવ્યો, તો યે ગ્રીફીથ અને કોલીન્સનું ધૈર્ય ખુટ્યું નહિ.

રીપબ્લીકન પક્ષ અને ‘ મુક્ત રાજ્ય ’ વચ્ચે એક વખત કોલકરાર પણ થયા કે મુલેહ શાંતિ ધરાવર સાચવવાં. પણ એ કરારે ટકયા નહિ. સામમામા ગોળીબાર ચાલવા લાગ્યા. એ લાઈલાઈઓના પરસ્પર રક્તપાત જોઈને કર્ણા વધૂટે. સાથે સાથે બન્ને પક્ષના ટેકીલા શુરવીરોને કેવળ એક માતૃ-પ્રેમને ખાતર અજબ વીર્ય દાખવતા, હુસીને મરતા જોઈને ઉંડાં માન ઉપજે.

આખરે ‘ મુક્ત રાજ્ય ’ ની સેનાએ રીપબ્લીકન લશ્કરનો કબ્જો હાલીને નગર પરથી ઉખેડી નાખ્યો, પશ્ચિમ દક્ષિણ તરફ એને હાંકી કાઢ્યા. તો યે છૂપાં અને છૂટાં છવાયાં ધીંગાણાં ચાલુ જ રહ્યાં. એ બહાદુરતાં હજુ યે બંધ પડ્યાં નથી.

બીજો હાહાકાર ઉત્તર પ્રદેશમાં વર્તી ગયો. કોલકરારની કલમ મુજબ એ રાજ્યના સીમાડા નક્કી કરવા ત્રણ સારામાં સારા પ્રતિનિધિઓ નીમાયા પણ એ પ્રદેશની રાજધાની

બેલ્કાસ્ટ નગરીમાં તો અલ્સ્ટરવાસીઓએ પોતાના કેથોલીક બંધુઓની કતલ આદરી દીધી-પછી એ બંધુ સીનફીનર હોય, રાબ્ટવાદી હોય, કે જેણે કદીયે રાજ્યદ્વારી ચળવળમાં પગલું પણ પછુ નથી માંડ્યું એવો નિર્દોષ પ્રબળ ન હોય. પુરાતન રશીયામાં જેમ યાહુદીઓને, મરદોને, ઓસ્તોને કે બચ્ચાંને, કેવળ યાહુદી હોવાને કારણે જ ફાવે તેમ રેંસી નાખવામાં આવેલા, તેજ મિસાલે આંહી પણ શમન કેથોલીકોની એ એ હત્યા મંડાઇ હતી. અલ્સ્ટરવાસી પ્રોટેસ્ટાંટોને પણ જરાયે ઝંપ નહોતો. એના સીમાડા ઉપર બંડખોર રીપબ્લીકનો આવીને ત્રાસ વર્તાવતા. પ્રોટેસ્ટાંટોનાં મકાનો પણ બાળી મૂકતા.

સામી છાતીનાં ધીંગાણાંમાં બંડખોરો ટક્કર ન ઝીલી શક્યા, એટલે તેઓએ લોકોને સતાવવાના માર્ગો લીધા. રેલગાડીનાં એન્જીનોમાંથી ડ્રાઇવરને ઉતારીને એન્જીનો છૂટાં મૂકે, પુલો તોડી નાખે, તારનાં દોરડાં કાપી નાખે, સલાઓ વિખેરી નાખે. એ પ્રકરણ તો ડી વલેરાની કીર્તિને કલંકિત કરનારૂં બની રહ્યું છે.

ગ્રીફીથ અને એના સાથીઓએ અતૂલ સહનશીલતા બતાવી. ડીસેમ્બરમાં જ્યારે સંધિ મંજૂર થઇ, ત્યારે જ આખા દેશમાં એક પછી એક જીલ્લાસભા પોતાનું અનુમોદન આપતી આવી. ગ્રીફીથના હૃદયમાં તો ખાત્રી થઇ ગઇ કે પ્રગ્નના હટ ટકા લોકો સંધિની તરફેણમાં છે. છતાં એણે તુરત જ નવી ચુંટણી જાહેર ન કરી. કારણ, એના દિલમાં આશા હતી કે ડી વેલેરા સમાધાની પર આવશે. એ આશામાં ને આશામાં નવી લોક-ચુંટણી છ મહિના મુખી ગ્રીફીથે ઠેલી રાખી. પણ ડી વેલેરાનું રૂંવાડું ફરક્યું નહિ.

ત્યાર પછી ડી વેલેરાની સાથે કોલકરાર થયા. તે પણ પળાયા નહિ. આ બધું જોઇને અંગ્રેજ સરકાર ંહેમમાં પડી કે ગ્રીકીથના પક્ષકારો પણ કઠાય સંધિને તુચ્છકારવાનો ઇરાદો કરતા હશે ! એણે ગ્રીકીથની સરકારને દબાણ કર્યું, પોતાનો સંશય પ્રગટ કર્યો.

જૂન મહિનામાં ગ્રીકીથની સરકારે ચુંટણી જાહેર કરી. પ્રચંડ અવાજે લોકોએ સંધિનો પક્ષ કર્યો. ડી વેલેરા ચુંટણીમાં હારી ગયો. ચુંટાયેલા લગભગ તમામ ઉમેદવારો ગ્રીકીથના જ દળના હતા—અપવાદ એક જ, મેકસ્વીનીનાં જાહેન. ચુંટણીનું કાર્ય શાંતિથી ખતમ થયું.

પ્રજા આવી રીતે શાંતિ આહુતી હતી. પણ રીપબ્લીકનોનાં તોફાન ચાલુ જ રહ્યાં. આખરે ઓગસ્ટ મહિનાની ૧૩મી તારીખ આવી પહોંચી. આયરલેન્ડના આકાશમાંથી જાણે કોઈ વજ્ર તૂટી પડ્યું. પ્રમુખ ગ્રીકીથ મરણ પામ્યો. એની બિમારીની બહુ જ થોડાને ખબર હતી. એ ગયો, અને દેશ ઉપર ગમગીનીનું વાદળ ઘેરાઈ ગયું.

### ગ્રીકીથ

એણે આયરલેન્ડને ચોપડે શી શી સેવા નોંધાવી છે તે બહુ થોડાને જ સમજાશે. પીઅર્સની પેઠે એને તો સસ્તી શહીદી એ ન સાંપડી, ન તો ડી વેલેરાની માફક એણે દુનિયાને પોતાની વાણીથી મોહીની લગાડી. સ્હેલાઈથી યંશસ્વી થવાનું એના કિસ્મતમાં નહોતું. એની કસોટી બહુ આકરી બની ગઈ.

આજથી પચીસ વરસને વીધીને નવર ૧૮૯૮ના વરસ ઉપર પહોંચે છે. કોમ્પોઝીટરનું કામ કરી કરીને પરદેશમાં

રઝળતો આ યુવાન કેઈ અલૌકિક સામર્થ્ય સાથે આયરલાંડમાં આગ્યો. એક તરફ સડેલો પાર્લામેન્ટનો સમુદાય, બીજી બાજુ તરંગી ડ્રેનીઅન મંડળી—કેઈ વિનાશક જનતુનાં એ એ લયાનક જડખાંની વચ્ચે પોતાની જન્મભૂમિને એણે છુંદાવી નેઈ. આત્મ-લાન ભૂલેલાં એનાં દેશખંધુઓને એ શું કહી શકે? એણે તો બન્ને ભાગે આયરલાંડનું નિકંદન જ નિંહાળી લીધું. એના મસ્તકમાં તો હંગેરીના પુનરુદ્ધારની ઘટના ધુમી રહી હતી. ન શસ્ત્ર, કે ન સહકાર, પણ કેવળ અસહકાર, કેવળ સ્વાવલંબન-એમાંજ એણે સુક્ષિત માની. હંગેરીના યુગપ્રધાન ક્રાંસીસ ડીકના જીવન-પ્રવાહમાંથી એણે પ્રેરણાનો ખ્યાલો પીધો. આશરે બસો વરસ ઉપર આસ્ટ્રીયાની જીલ્મી રાજસત્તામાંથી હંગેરી અસહકારને ભાગે શી શી ખુબી કરીને સ્વતંત્ર બની ગયું એનો અભ્યાસ કર્યો. ૧૯૦૭ની અંદર એણે એ નવો કાર્યક્રમ પોતાની પ્રજા સમક્ષ રજૂ કર્યો. લોકોએ અદ્વિહાસ્ય કયું, શ્રીદીધને ગાંઠો ગણ્યો. એને શિરે તિરસ્કાર અને મરકરીની વૃષ્ટિ થઈ. હંગેરીની એકએક ઘટનાને વીણી વીણીને બતાવી, આયરલાંડની સાથે સરખાવી, દલીલ પુરઃસર પરિણામોનાં અનુમાન કરી દેખાડ્યાં-પણ વ્યર્થ.

એણે હતાશાનો નિઃશ્વાસ ન નાખ્યો. ડબ્લીનની શેરીના એક મકાનના છેલ્લા મઝલાની નહાની ઓરડીમાં એણે તપશ્ચર્યા આદરી. “કેલ્ટીક ઝખાનની સાહિત્ય મંડળી” સ્થાપી. એ ઓરડીની અંદર આયરલાંડના લાગ્ય-લેખ લખાયા, દેશના તરંગી સ્વપ્નદર્શી, આદર્શઘેલા તરૂણો એની ચોમેર વીંટળાવા લાગ્યા. એ તરંગીઓના તરંગોને ઉભા રહેવા એણે વ્યવહારૂ યોગ્યતાનાં આસન દીધાં. આદર્શઘેલડાંના ખાલી હાથમાં એણે રોટ્-વિધા-

નનાં ચોક્કસ મૂલ્યાં. હવેના હાઈકોર્ટની કવિતામાં, કલ્પનામાં એણે તાલ, છંદ, અને નિયમો ગોઠવ્યા.

હવેના હાઈકોર્ટ એ “ગેલીક લીગ”-એ સાહિત્ય મંડળ-દેશમાં જુની સ્ફુરણાઓ સંચારી રહ્યું હતું. દેશને ખુલ્લું ખુલ્લું પુરાણી કવિતાની ધન જામતી હતી. ગેલીક લીગ દેશમાં ગ્રેરણા મૂકતું જાય, પાછળ પાછળ ગ્રીકીયનો સ્વરાજ મંત્ર-અસહકાર-મંત્ર ફુંકાતો જાય.

હાઈલીનના રસ્તા ઉપર એક રાત્રીએ પોતાના એક મિત્રની સાથે દેશોદ્ધારનું ચિંતન કરતાં એ ચાલ્યો જતો હતો. તેવામાં પાછળથી એક બદમાશે એની ટોપી પર ટકોર મારી. ગ્રીકીયે પાછું ફરી જાયું. પણ બદમાશ તો જાણતો જ ન હોય તમ ચાલ્યો આવતો હતો. ફરી ટકોર મારી. ગ્રીકીય પાછો ફર્યો, પોતાનો રાઠોડી હાથ બહાર કાઢ્યો, બદમાશને ઠાસો લગાવી લોંબપર પછાડ્યો. ત્યાં બીજા બે બદમાશો આવી પહોંચ્યા, ગ્રીકીયને ફરી વળ્યા, રમખાણ શરૂ થઈ જત, તેટલામાં તો લોકોના એક ટોળા સહિત એક સાર્જન્ટ આવીને ઉભો રહ્યો. સાર્જન્ટે બદમાશોનાં કાંડાં પકડ્યાં, અને ગ્રીકીય તરફ ફરીને અદ્ભૂત પૂછ્યું, “સાહેબ, આ ચુંદેગારો મને સોંપશે ?”

“કહી મેં નહિ” ગ્રીકીયે ઉત્તર આપ્યો. સાર્જન્ટ અંજાવાણો પડી ચાલ્યો ગયો. અસહકારનો બંદો ગ્રીકીય રસ્તે પડ્યો, કેમ કાંઈ બન્યું જ ન હોય તેવી શાંતિથી દેશોદ્ધારની વાતોમાં નળગ્યો.

‘યુનાઈટેડ આયર્લેન્ડ રેન’ નામનું વર્તમાનપત્ર એણે ખડું કયું. આયર્લેન્ડના ઉત્તમોત્તમ કાવ્યોની અને લેખકોની લેખની એ પત્રનાં પાનાં પર ચડી ચુકી. સાહિત્યની આખી હીલચાલનો

પ્રવાહ એ પત્ર વાટે વહેતો થયો. પાંચ પાંચ વરસ સુધી ચાલીને એ પત્ર ભરી ગયું. એ મયું, પણ ‘સીનફીન’નો જન્મ તો થઈ ચુક્યો. ૧૯૦૪માં હસી કઢાયેલી એની યોગના લોકોનાં દિલ ડોલાવવા લાગી.

‘સીનફીન’ સાપ્તાહિક શરૂ થયું. પછી એના મરણની રાખમાંથી સીનફીન જનમ્યું, રોજીંદું. ત્યાર પછી ‘એકર’ નો જન્મ થયો. પણ સરકારની ધુરીએ એને છેદી નાખ્યું. પાગલ બનેલો ગ્રીફીથ એટલેથી શી રીતે અટકે ? એની લેખિની તલસતી હતી. એણે “ગુંદર અને કાતર” નામનું પત્ર ખોલ્યું. એ પત્રમાં પોતાનો એક શબ્દ પણ નહિ ! કેવળ સરકારી પક્ષનાં વર્તમાનપત્રોના ઉતારા ! પણ એ અવતરણો વીણવાની ખુબી, સરકારી પોકળ પ્રગટ કરવાની ગ્રીફીથની એ મુંગી મુંગી અજબ બુદ્ધિ સરકારથી સહેવાય શાની ! પાંચ અકવાડીયામાં જ ‘ગુંદર કાતર’ શુભરી ગયું. પછી તો ‘નેશનાલીટી’ (રાષ્ટ્ર-ત્વ) અને છેલ્લે ‘યંગ આયરલાંડ’ (તરુણ આયરલાંડ) પણ નીકળી ચુક્યાં.

આવાં છ છ પત્રોનાં ઘણાંખરાં પાનાંમાં એની પ્રતિભા-શાળી કલમ જ ધુમ્મા કરતી. વાક્યાતુરી ન ભણનારા એ અખોલ યોદ્ધાએ સુપચાપ પ્રજામાં પોતાના પ્રાણને સીંચી દીધો. અને પહેલેથી છેલ્લે સુધી એ કંગાલ હતો. ભૂખમરો એના દરવાજા ઉપર ટકોરા દેતા હતા. બીજી બાજુ દુનિયાની બેસુમાર દૌલત એની વાટ જોઈને બેઠી હતી. એક રેલ્વેની ટીકીટ લઈને ગાડીમાં બેસી જાય એટલી જ વાર હતી. લક્ષા ધિપાતઓનાં કહેણ એના ગજવામાં પડ્યાં હતાં. પણ ગ્રીફીથનો પ્રાણ તો કોઈ જૂદી જ દૌલતની પાછળ ખુવાર થવા ચાલી નીકળ્યો.

એક દિવસ અટ્ટહાસ પામેલા એ પાગલનું નામ દેશભરમાં  
 શું જાહેર થયું. 'સીનદીન' નાં રાજ્ય સ્થાપાયાં. પણ કીર્તિને  
 મુગટ એણે કદી પહેર્યો નથી. ૧૯૧૬માં એણે હી વેલેરાને જ  
 સારથી પદ દીધું. ગ્રીક્ષિય તો એ બધાની પાછળ ગુપચુપ  
 મજૂરી કર્યા કરતો, વ્યૂહરચના આલેખ્યા કરતો.

આખરે ૧૯૨૧ના હીસેમ્બરની એ મસલતને ટાણે લંડ-  
 નના ભયાનક ધુતારાઓની વચ્ચે ગ્રીક્ષિયે ઠાપવેલ સંયમ, ઠટ્ટા  
 અને ચપલતા બીજા કોણે બતાવી શકે? એણે આયરલેન્ડની  
 સ્વાધીનતા ઘેર કરી.

અને એ સંધિ ઉપર પોતે કરેલા કાલને ખાતર એણે  
 પોતાના જહાજોમાં જહાજો સંગાથી હી વેલેરાને ગુમાવવાની પણ  
 તૈયારી બતાવી. એ વચનને ખાતર એણે પોતાની પ્રાણ-હાનિને  
 પણ ન ગણકારી. એ અડગ ખડો રહ્યો.

ત્યાર પછી હી વેલેરાનાં ઘાતકી તોફાનોની વચ્ચે પણ એણે  
 કેટલું શીતળ મસ્તક રાખ્યું? એટલું બીજા કોણે સહી શકે!  
 સંયમ, ચેતન, જવાબ, સાધુતા અને ટેક-એ બધાં તત્વોમાંથી  
 વિધાતાએ બહુ જીવિતપૂર્વક ઘડી કાઢેલી આ માનવ-મૂર્તિ! આ-  
 યરલેન્ડ એને યુગ યુગાન્તર સુધી સંભારશે. આયરલેન્ડને સંધ્યા-  
 કાળે એ ગ્રીક્ષિય જ શુકંતારા રૂપે દેખાયો. અધરાતે પણ એ જ  
 ધ્રુવતારો અને પરાક્રમી પણ એ જ અરણ્યોદય. આયરલેન્ડના  
 ગગનમાં સૂર્યનાં દર્શન થવાં હજી જરા આઘાં રહી ગયાં. અંધ-  
 કાર પ્રકાશની એ અપ્યાઅપી બરાબર ભામી. એવે વિકટ  
 વખતે વિજયનાં પુષ્પો અણકરમાયાં જ લઈને ગ્રીક્ષિય ચાલી  
 નીકળ્યો. વિધાતાનો સંકેત હશે કે ગ્રીક્ષિયની જીવન-ક્રાંતિને  
 આંખી પડવા ન દેવી!

એને મૃત્યુકાળે ઝીંઠગીલર એની જ બાજુમાં બેસનારા કોલીન્સે ડી વેલેરાના દળને કહેણ મોકલ્યું કે “એ મહારથીના મૃત્યુને વંદના આપો, આવો, દેશને સુમાર્ગે દોરવા સહાય કરો.” પણ ડી વેલેરા સમજ્યો નહિ.

ત્યાં તો બીજા તારા ખર્ચો. ઓગસ્ટની તા. ૧૨ મીએ સેનાધિપતિ કોલીન્સ ખંડખોરોની ગોળીથી ઠાર થયો. એને માથે તો મૃત્યુ ભમતું જ હતું. એને એ ખબર હતી. પણ માત્ર લોકો જ એમ માનતાં હતાં કે કોલીન્સને તો અમરત્વનું વરદાન છે. પ્રજાસત્તાકની સેનાને મોખરે ચાર ચાર વરસ થયાં જે આઠમી જુઓ હોતો, જેની પાછળ અપરંપાર જસૂસો ભટકતા હતા, અને જેનું માથું લાવવા માટે મોટું ઇનામ જાહેર થયું હતું, તેને આખર સુધી આંચ નહોતી આવી. કોઈ કોઈ વાર એ સપડાતો ત્યારે પણ એની ચાતુરી એને બચાવી લેતી. શ્રીફીથની જમણી બુગજે ડી વેલેરા હોય, તો કોલીન્સ એનો ડાબો બાહુ હતો. આજ શ્રીફીથના ગેરહાજરીમાં એનું નેતૃત્વ જરૂરનું હતું. એવા ક્યાણુ, વિનોદી અને ટેકીલા સરદારનો પ્રાણ લેનારાએ આયરલાંડની ભૂમિને ગોળરી બનાવી દીધી.

વર્તમાનપત્રો કહે છે કે કોલીન્સના મૃત્યુકાળે દેવળમાં ખંઠગી કરીને આવનારા લોકવૃંદની ઉપર ખંડખોરોએ ગોળા-ખાર કરેલો ! અને આ બધા હત્યાકાંડ સામે ડી વેલેરાએ વિરોધનો કે તિરસ્કારનો એક સખૂન પણ નથી ઉચ્ચાર્યો ! સિદ્ધાંતના ભેદ શું આખરે પરમ સાધકોને પણ આટલે નીચે, આટલી બ્રહ્મતાએ હડસેલી મૂકતા હશે ! સત્ય શું હશે ?

શ્રીફીથ ગયો, કોલીન્સની કતલ થઈ, અને બીજા ઘણા ઘણા નિર્દોષ પ્રજાજનોનાં તેમજ ફ્રી સ્ટેટના નોકરોનાં લીહી



રેડાયાં. છતાં એટલા શ્રોણિત-તર્પણથી સામે પક્ષ તૃપ્ત થયો નહિ. એણે રમખાણો ચાલુ જ રાખ્યાં.

ડ્રી સ્ટેટની સરકારે ફરમાન ફાટ્યું કે પરવાના વિના ખંદુક રાખનારના પ્રાણ લેવાશે. એ અનુસાર

### નવેમ્બર મહિનામાં

૧૫મી તારીખ ફરમાન ચાર બજવાખોરો હુથીયાર સહિત પકડાયા. લશ્કરી અદાલતોમાં મુકદ્દમા ચાલ્યા, ચારેને ખંદુક-થી ઉડાવી દેવામાં આવ્યા. બીજા નવ પકડાયા. એમાંનો એક તો એસ્કીન આઇલર્સ, જેનો પિતા અંગ્રેજ હતો, અને માતા આયરીશ હતી. યુદ્ધની અંદર એણે ઇંગ્લાંડની અનન્ય સેવા બજાવેલી. પછી ૧૯૧૬થી આયરલેન્ડનાં સુખદુઃખનો એ સાથી બન્યો. આખરે એ ડી વેલેરાના પક્ષમાં જઇને ખડો રહ્યો. એના ઉપર મુકદ્દમા ચાલ્યો. વગર પરવાને પિસ્તોલ રાખવાને કારણે એને દેહદંડની સજા થઇ. નવેમ્બરની ૨૪મીની પ્રભાતે એને ઉડાવી દેવામાં આવ્યો.

લશ્કરી અદાલતમાં એણે પોતાની આખી જીવન-કથા વાંચી સંભળાવી. સાથે સાથે સંભળાવ્યું કે “ હું કોઇ મારો બચાવ નથી કરતો. ગમે તે આકૃત આવે, હું હસીને સહી લઇશ. પરંતુ, મહારે વિશે, ‘હું એક હલકો જાસૂસ છું’ એવી જે અફવા ચાલી છે તેની સમજ પાડવા માટે જ મારી આ હકીકત છે. ” મૃત્યુ કાર્ગે પોતાના ઘાતકોની સાથે જ એણે હાથ મિલાવ્યા, અને ધર્મશુદ્ધી સંમીપે ઉચ્ચાર કર્યો કે “ મને કોઇ પણ માનવીની સાથે વેર નથી, અને હું માતું છું કે મારી સામે પણ કોઇ માનવીને વેર નથી. જગત પ્રત્યે મારી મૈત્રી અખંડ છે. ”

મેકરવીનીની એક જહેનને ગિરફતાર કરવામાં આવેલી. એણે બંદીખાનામાં ઉપવાસો આદર્યો. એની એક બીજી જહેન બંદીખાનાની બહાર ફરવાને બેસીને ઉપવાસ આદર્યો. કારણ કે એને પોતાની જહેનને મજાવા બંદીખાનામાં જવા ન દીધી. આયરલાંડની રમણીઓ અને કુમારિકાઓ એ ઉપવાસી નારીની આસપાસ વીટગાઈ વળતી ને નિરંતર એના જીવાત્માની સદ્ગતિ માટે બંદગીનાં ગીતો ગાયા કરતી, તરબી ફેરવ્યા કરતી. બંદીખાને પડેલી જહેનને ૨૩ વિવસના ઉપવાસો થયા. બહાર પડેલી જહેનને પણ ૧૧ લાંઘણો પૂરી થઈ. બન્નેને ઇસ્પીતાલમાં લઈ જવામાં આવી. એ નવેમ્બરની ૨૭મી તારીખ હતી.

હી વેલેરજે વેરની વસુલાત લેવાનો નિષ્કર્ષ કરીને સદેશે મોકલ્યો કે “ આ બીનકાયદેસર સરકારની આટલી આટલી હુત્તાઓનાં પાતક ધોવા માટે હવે તો ગમે તેટલું લોહી રેડાવાનું, પણ એ પાતક ધોવાશે નહિ. ” એણે પોતાનું પ્રતિજ્ઞા સત્તાક રાખ્યતાં રચી દીધું. ધાંચ પ્રધાનો નીચ્યા. તથા પ્રધાનો તે બંદીખાને હતા.

‘ આયરીશ મુક્ત રાજ્ય ’ ના ખરડાનું બીજું વાંચન ઇંગ્લાંડની આમ-સભામાં થઈ ચુક્યું<sup>૧</sup> તા. ૬૦મી નવેમ્બરે ત્રીજા વાંચનમાંથી પણ ખરડો પસાર થઈ ગયો.

### હી નવેમ્બર

તા. ૬ઠ્ઠીએ આયરીશ ઓ સ્ટેટ ( મુક્ત રાજ્ય ) રામની મહીથી મંજુર થયું. અત્યાર સુધી જે કામચલાઉ સરકાર ચાલતી તેને કુલ કાયદેસર સત્તા મળી ચુકી.

રામની પ્રસંગીકી, ૬૭ વરસનો વૃદ્ધ આયરીશ ટીમોથી હીલી અંગ્રેજ તાલેના પ્રતિનિધિ તરીકે આયરલાંડનો ગવર્નર

નીમાયો. ડેઇલ ઇરીનના સભ્યોએ એ ગવર્નર જનરલની સમક્ષ વફાદારીના કસમ લીધા. એ વખતથી ડેઇલ ઇરીન, નવા રાજ-તંત્રમાં, ‘ ચેમ્બર ઓફ ડેપ્યુટીઝ ’ ( Chamber of Deputies ) નામની ધારાસભા બની ગઈ. કોસગ્રેવ એનો પ્રમુખ બન્યો. મંજુરપક્ષના સભાસદોએ કસમ લીધા પણ પોતાનો વાંધો એ સાથે સાથે જ નોંધાવ્યો. એ પક્ષના સરદારે જાહેર કયું કે “ અમારા આ કસમને લીધે ભવિષ્યમાં વધુ સ્વતંત્રતાની અભિલેખ ઉઠાવવાનો અમારો અધિકાર રદ થતો નથી. ”

ધારાસભાના એક મંડળ-ચેમ્બર ઓફ ડેપ્યુટીઝ-ઉપરાંત બીજું એક મંડળ-Upper Chamber (ઉપરી ધારાસભા) પણ ચોગળું. એના કુલ સાઠ સભાસદો પૈકી ત્રીસને પ્રમુખ કોસ-ગ્રેવે પસંદ કરીને નીમી દીધા. એની પસંદગીમાં આયરલેન્ડના ફરેક પક્ષના પ્રતિનિધિઓને ચુંટવામાં એ પ્રમુખે ઐક્ય તેમજ ઇન્સાફની સાચી દાનત બતાવી. બાકીના ત્રીશ સભ્યોને ડેઇલ ઇરીન ચુંટી કાઢવાની હતી.

કારોબારી કામને માટે એક કારોબારી સભા નક્કી થઈ. એના અગીઆર સભ્યો પૈકી ત્રણને પ્રમુખ પસંદ કરે, બાકીના આઠને લોકસભા (ડેઇલ) ચુંટે-એવી રીતે કે પ્રત્યેક સમુદાયનો અડકેક આદમી એ કારોબારીસભામાં આવી શકે. પ્રમુખ અને એના ચુંટાયેલા ત્રણ સભ્યો, એમની વહીવટ-નીતિને લોકસભા નામંજુર કરે, એટલે ઘેર બેસે. બાકીના આઠ તો જ્યાં સુધી લોકસભા બેસે ત્યાં સુધી બેસે. આવી રીતે એ રચના ઇંગ્લાંડ અને સ્વીટઝરલેન્ડ બંનેના અનુકરણથી કરવામાં આવી છે.

ડી વેલેરાનાં ફરમાન પ્રગટ થયાં કે “ આ સરકારને સહાય કરનારા ડેઇલ ઇરીનના તમામ સભાસદોને દેશ-રાત્રી ગણી

લેવા. તા. ૭ મીએ આ ફરમાનનો અમલ થયો. ડેઇલના ચાર સલાસદોના ઉપર ગોળીઓ છૂટી. એકના પ્રાણ નીકળી ગયા, ત્રણ ઘવાયા. “ આયરીશ સ્વાતંત્ર્ય ” નામના પત્રના માલીકને ખંડખોરોની સત્તાએ હુકમ મોકલ્યો કે “ કાં તો દેશ છોડી જ, નહિ તો પત્રને સ્વતંત્રતાને માર્ગે અલાવ, નહિ માને તો જાન જશે. ”

ક્રી સ્ટેટે ખંડખોર પક્ષના ચાર જણાને ઠાર કર્યા. એમાંના બે તો પોતાની માતાઓને સદેશા મોકલે છે કે “ તમારી વેદના વસમી છે. પણ માડી, હું તો સત્યને ખાતર મરું છું. થોડા વખતમાં જ આપણે તો પાછા ખીજી દુનિયામાં મળશું. સંભાળજો હો, અમારી હત્યાને કારણે પ્રજાસત્તાક પક્ષ વેર લેવા ફાઈનું ખુન ન રેડે. ” અજળ ગુન્યવાડો !

ડેઇલની બેઠકમાં મજૂરપક્ષના સભ્યોએ ક્રી સ્ટેટની આ હત્યાઓની સામે દારૂ છૂટકળાટ કરી મૂક્યો કે “ આવાં સરકારી ખુન આપણી સરકાર પર કાળાં કલંકરૂપ છે. ”

તા. ૧૮ મીએ ૭ માણસોને પિસ્તોલ રાખવા બદલ મારી નાખ્યા. બ્રીટીશ લશ્કર આયરલેન્ડ ખાલી કરીને ચાલ્યું ગયું. ક્રી સ્ટેટની સરકારે એક સો ત્રેવીશ વરસ વીત્યે પહેલો કાયદો પસાર કર્યો.

તા-૨૬મીએ ક્રી સ્ટેટની સરકારે ત્રણસો ખંડખોર કેદીઓને ખંડમાં ન લગવાની શરતે છોડ્યા. અને જે કોઈ ખંડખોર માફી માગી લ્યે તેને છોડી મૂકવાનું જાહેરનામું કાઢ્યું.

દેશના સ્ત્રીનરૂનરો એકઠા થયા અને ડી વલેરાની પ્રજાસત્તાક સરકાર તથા ક્રી સ્ટેટ સરકાર વચ્ચે મુલેહ કરાવવાની ચર્ચા ઉઠાવી. શાંતિના ઉચ્ચારો શરૂ થયા.

## લાન્યુઆરી

તા. ૫મીએ એ દેશના પરમ પૂજનીય અને શાણા કવિ-સેલ ( એ. ઇ. ) તરફથી અત્યંત લાગણીભરી એક આજીજી બંડખોર લાખીએને સંબોધીને પ્રગટ થઈ. એમાં એણે ખુનરે-હની પ્રવૃત્તિ દેશના લઘાટ પર લાંછનરૂપ કહી તિરસ્કારી. પણ હી વેલેરાના હજા પર એની તાત્કાલિક ગસર ન થઈ.

ખીજી બાજુ એ ખુનામરકીની સામે સરકારે શરૂ કરેલી માત્રી શિક્ષાઓથી ઉશ્કેરાઈને મજૂર પક્ષના સભાસદો ઠેઠલ-માંથી રાજીનામાં આપવાનો મનસૂબો કરવા લાગ્યા.

તા. ૧૨મી—સુલેહનાં કહેણ મોકલાય છે. હી વેલેરા તો મેક જ શરત કરે છે કે “ ફ્રી સ્ટેટની સરકાર સામે હું અને મહારા સાથીઓ પણ એક ધારાસર સ્થપાયેલી પ્રજાસત્તાક સર-કારના પ્રતિનિધિઓ તરીકે જ વિદિમાં ઉતરી શકીએ. ” એની સામે પ્રમુખ કોસગ્રેવ બહુ મક્કમ રહ્યો.

## ફેબ્રુઆરી

બંડખોરોએ પ્રમુખનો બંગલો, તેમજ રંગના પ્રિય પુરૂષ હોરેસ પેક્ટકેનું મકાન-ખન્ને બાળી નાખ્યાં. એ હીગીન્સ નામના સરકારી ગમ્હાનના સ્તીત્તેર વરસના બાપને ઠાર કર્યો. ફરી હી વેલેરાએ સુલેહની શરતો રજુ કરી કે

[ ૧ ] ઈંગ્લાંડ લડાઈ આદરવાની ધમકી પાછી ખેંચી દે, અને પછી અમારી પ્રજા પોતાની બહુમતીથી જે રાજ્યતંત્ર કપૂલ કરી દે—પ્રજાસત્તાક અગર મુક્તરાજ્ય—તે ઈંગ્લાંડ મંજૂર રાખે.

“ ૨. એક વરસ પહેલાંની સંધિની સામે હું ખીજી દરખાસ્ત રજુ કરું. એ મારી ‘ દરખાસ્ત ’ ને પસંદ કરનારા

કેઈ પ્રજાજનો નીકળી આવે તો પ્રજાને બેમાંથી એક બહુમતીથી પસંદ કરી લેવા ધો. ”

“ જો આ બેમાંથી એક પણ રસ્તો ઇંગ્લાંડ નહિ અંગીકાર કરે તો પછી આયરલેન્ડની શાંતિનો એક જ રહ્યો છે— અંગ્રેજ સત્તાના ચિન્હરૂપ આ ગવર્નર, સોગંદનામાં અને ધીજા બધા શિષ્ટાચારો આપણે ત્યજવા, અને પ્રજાસત્તાક સભ્યતાતંત્રને જ આપણી વફાદારીનું અધિકારી ગણવું. ”

ક્રી સ્ટેટની સરકારે ઉત્તર વાળ્યો કે “ અમે આ બંડખોરોની પાસે સુલેહની કરી માગણી મૂકી જ નથી. અમારે નામે વાતો થતી હોય તો તે જૂઠી છે. ”

સુલેહ કરવા માટે વધુ નહિ તો એક મહિનાના યુદ્ધ-વિરામનાં કંઠેણ બન્ને પક્ષને મોકલવામાં આવ્યાં.

### માર્ચ

ક્રી સ્ટેટ સરકારે તો અંગ્રેજ પોલીસની મદદથી ઇંગ્લાંડ સ્કોટલેન્ડમાં વસનારા આયરીશો પર હુમલા આઢ્યા. તા. ૧૧મી એ અંગ્રેજ પોલીસોએ અધરાતે આયરીશોનાં ઘર ઉઘડાવ્યાં, એક સો ઘસને કેદ કરી નૌકામાં બેસાડી આયરલેન્ડ ઉડાવી ગયા. ગિરફતાર થનારા કેટલાએક વર્તમાનપત્રીઓ હતા, ધીજાં ઘણાં નામાંકિત સ્ત્રીપુરૂષો હતા. કેટલાક તો વેપારીઓ હતા જેણે રાજ્યદારી ચળવળમાં લાગ જ નહોતો લીધો. આયરલેન્ડને કિનારે ઉતારીને એ બધાંને જેલમાં ઉડાવી ગયા. પ્રજાસત્તાક બંડખોરોને હથીયારો પૂરાં પાડવાનો આ બધા ઉપર છૂપો શક હતો. અંગ્રેજ આમ-સલામાં મજૂર પક્ષના સભ્યોએ પોકાર ઉડાવ્યો કે “ ખુલ્લી રીતે તહોમત મૂકી મુકદ્દમો ચલાવ્યા સિવાય આ માણસોને સોંપી દેવાં એ અન્યાય છે. ”

તા. ૧૪ મુધીમાં ક્રી સ્ટેટ સરકારે ૬૭ બંડખોરાનાં માથાં ઉઠાવી દીધાં.

આચરણાંડની અત્યારની હાલતનું પ્યાન તો એ દેશના સુવિખ્યાત લેખક શ્રી બનાડ ચૌના શબ્દોમાં જ સાંભળીએ.

“ સરકાર ઉપર ટીકા કરવાની વર્તમાનપત્રોને સખ્ત મનાઈ છે. ગમે તે પ્રમત્તનને સરકારી લશ્કર ઉઠાવી જઈ શકે, બરાકમાં પૂરીને ઠાર કરી શકે. એ હત્યાઓનું પત્રક રાખવાની જરૂર નહિ, અગર બીજી કશી નિષેધમદારી નહિ. આવાં ફરમાન સરકારે કાઢ્યાં છે. આવા ઘાતકી કાયદાઓ ઉપરાંત મોલ્દાને ચાહે તેને નિર્દયપણે ચાણૂકનો ચાહે તેટલો માર મારી શકે. આટલી સખ્તતાઈ હોવા છતાં શસ્ત્રબંધ યુવાન બંડખોરા દુકાનો લુંટે, બહાર રસ્તા પર ચાલી જતી મોટરો કે બાઈસીકલો લુંટવી લે, મકાનોને સળગાવી મૂકે, રેલ્વેને લાંગી નાખે, બોમ્બના ગોળા ચલાવે, સેનેટરોને અને અમલદારોને ઉપાડી બંધ, એનાં ઘરબાર ઉઠાવી નાખે-એવી રીતે વર્તે કે જાણે પોતે કેમ કેઈ નધણીઆતા શત્રુના દેશમાં હોય ! તાબજીની તો એ કે જો લોકો સ્વરક્ષણના ધંધાએ ચલાવે તો સરકાર એને શિક્ષા કરે ! પોતાની દુકાન લુંટવા માટે કેઈ બંદુકધારી બંડખોર ધસી આવે, અને દુકાનદાર જો સામે બંદુક ઉઠાવે, તો એના બેમાંથી એક હવાલ થાય. કાં તો લુંટારો એને મારે; અગર જો લુંટારાનો પ્રાણ લેયે તો તત્કાળ સરકાર એને પકડે. શા માટે ? એની પાસે બંદુક નીકળી એ અચરાધ બદલ ! આવી રીતે શાંતિપ્રિય પ્રમત્તને નિઃશસ્ત્ર છે અને જે ખુની પક્ષોની વચ્ચે પાયમાલ થઈ રહ્યાં છે. ”

11

**N.B.**—This book is issued only for one week till\_\_\_\_\_

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below:

[illegible]